

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0216 8133

9193
D15

M. S. Krombeek.

PRACTISCHE SPRAAKKUNST
VAN HET HEDENDAAGSCHE NEDERLANDSCH.

711267

DE NEDERLANDSCHE TAAL.

Practische Spraakkunst
van het hedendaagsche Nederlandsch

DOOR

C. H. DEN HERTOOG.

~~~~~  
EERSTE DEEL.  
~~~~~

AMSTERDAM. — 1897. — W. VERSLUYS.

VOORBERICHT.

Deze praktische Spraakkunst is bestemd voor gevorderde leerlingen (15—18 jaar), die door aanschouwelijk taalonderwijs en gezette oefening reeds de noodige vaardigheid in het taalgebruik verkregen hebben, maar wier bestemming het meebrengt, dat hun taalgevoel zich tot een meer wetenschappelijk taalinzicht verheffe. Daartoe zijn te rekenen aanstaande onderwijzers, die later zelf taalonderwijs te geven hebben, en verder allen, die mettertijd waarschijnlijk geroepen zullen zijn, in het openbaar de pen of het woord te voeren.

De beginselen, waarnaar deze Spraakkunst bewerkt is, zijn uitvoerig uiteengezet in de verschenen gedeelten mijner NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST. De hoofdbedoeling is steeds geweest, de invloeden te doen herkennen, die het tegenwoordig taalgebruik beheerschen, en de waarde der normen, die uit dat taalgebruik vallen af te leiden. Historische toelichtingen zijn echter op kleinigheden na hier achterwege gelaten. Waar ze nuttig kunnen zijn, zal de taalleeraar deze aanvulling in beter vorm vorm kunnen geven, dan in het gekozen bestek mogelijk was.

Daar alle taalontwikkeling in den zin heeft plaats gehad, is ook hier eene analytische beschouwing van den zin uitgangspunt. Op

—

didactische gronden zijn echter de verschijnselen van den enkelvoudigen zin in het eerste, en die van den samengestelden zin in het tweede deel vereenigd. In dit tweede deel zijn ook de bijzonderheden omtrent woordvorming en spelling bijeengebracht. Een gedeelte dier bijzonderheden kan geschikt na de behandeling van het eerste deel volgen; de keuze daarvan zij echter aan den leeraar overgelaten.

Van de hedendaagsche pogingen om zekere hervormingen in het taalgebruik ingang te doen vinden, is met een, zoo niet bereikt, dan toch oprecht bedoeld streven naar onpartijdigheid melding gemaakt.

Voor de aanwijzing van leemten of gebreken, die het gebruik dezer Spraakkunst in het oog mag doen vallen, houdt de ondergeteekende zich aanbevolen.

C. H. DEN HERTOEG.

AMSTERDAM, Mei 1897.

INLEIDING.

1. De belangrijkheid van taalonderwijs en taalstudie, ook buiten den kring der taalgeleerden, vloeit voort uit de hooge beteekenis der taal in het leven der menschen.

De taal is in de eerste plaats te beschouwen als de buitenkant van het innerlijke leven. Zonder taal zou dat leven tamelijk verborgen blijven, — men denke aan dieren en doofstomgeborenen, — maar bovendien zou het zich ook heel weinig ontwikkelen en zich binnen een zeer beperkten kring blijven bewegen. Zonder taal blijft het innerlijke leven een chaos; de taal brengt er orde en helderheid in. Wat in iemands bewustzijn omgaat, wordt hem eerst volkomen bewust, als hij het uitdrukt, hetzij door de stem, hetzij in schrift.

2. In de tweede plaats is de taal een middel van verkeer tusschen de menschen. Daardoor wordt hun leven een samenleven, en wijl de taalklanken ook afgebeeld kunnen worden, houdt de verstandhouding zelfs niet op, als zij gescheiden zijn, ja blijft er verband tusschen vroegere, bestaande en komende geslachten. Hieruit wordt duidelijk, welk een groot aandeel de taal in den vooruitgang der menschheid gehad heeft. Al wat noodig, nuttig, aangenaam, schoon, goed en edel is, wordt door de taal medegedeeld en verspreid. En waar zij evenzeer kwaad kan overbrengen, is de taal toch ook weer het middel om dat kwaad te bestrijden.

3. Ook zonder opzettelijk onderwijs leert iedereen, wiens organen behoorlijk in orde zijn, de taal van zijne omgeving verstaan en gebruiken. Woorden, uitdrukkingen, heele zinnen neemt

een kind over en al doende leert het die op hun pas gebruiken. Hoe beter het taalgebruik in die omgeving is, hoe beter de resultaten van dit onopzettelijk onderwijs zullen zijn. Wie van zijne eerste jeugd af aan goed heeft hooren spreken, en als hij het zelf gebrekkig deed, daarop opmerkzaam werd gemaakt, heeft daardoor veel voor op anderen, die in minder gunstige omstandigheden verkeerden.

Zoodra iemand lezen kan, wordt ook zijne lectuur een onopzettelijk taalonderwijs voor hem. Hij onthoudt woorden en uitdrukkingen, om die later voor eigen gebruik aan te wenden, en zoo ontwikkelt zich bij hem door hooren en lezen eene vaardigheid in het taalgebruik, die men taalgevoel pleegt te noemen. Dit taalgevoel leidt ons met vrij groote zekerheid bij het spreken en het bestuurt ook voor een groot deel onze pen. Het staat gelijk met den *smaak* op het gebied van het schoone, het *geweten* op dat van het goede, het *gezond verstand* op dat van het ware.

4. Gelijk iemand, die marcheeren leert, over zijn loopen gaat nadenken, zoo brengen ook taalonderwijs en taalstudie iemand tot nadenken over zijn eigen taalgebruik en dat van anderen. Naast taalgevoel ontstaat daardoor taalbegrip of taalinzicht. Waar hij eerst onbewust of half bewust zijne taal gebruikte, gaat hij het nu met bewustheid doen, d. w. z. bij de taalpraktijk voegt zich meer of minder theorie. Zelfs bij het lager taalonderwijs is een weinig theorie onmisbaar. De behoefte daaraan stijgt, naarmate de behoefte aan taalnaauwkeurigheid toeneemt, en deze wordt het grootst bij hen, die zelf veel de pen moeten hanteeren, die vreemde talen moeten leeren, die later wetten, reglementen of contracten moeten maken of uitleggen, of die eenmaal zelf taalonderwijs moeten geven.

5. Door bekendheid met de theorie der taal worden de volgende voordeelen verkregen:

a. Zij komt het verstaan der taal van anderen ten goede. Er zijn sprekers en schrijvers, wier zinsbouw alleen te volgen is door hoorders en lezers, die door onderwijs of studie eene zekere gemakkelijkerheid verkregen hebben in het snel doorzien van minder gewone wendingen en samengestelde constructies.

b. Zij verheft het eigen taalgebruik tot een hooger peil. Om zijne taal vlug en juist te leeren gebruiken, moet men snel eene

keus kunnen doen uit de beschikbare taalmiddelen, in al zulke gevallen, waarin het taalgevoel alleen niet te vertrouwen is. Vooral bij het schrijven, d. i. het afbeelden van taal, moeten de beslissingen, die men nu en dan nemen moet, niet te lang ophouden.

c. Zij wordt eene basis voor het aanleeren van vreemde talen. Dit laatste toch kan onmogelijk grondig geschieden, wanneer iemand niet zoo vertrouwd is met de verschijnselen in zijne eigen taal, dat hij de overeenkomende of afwijkende verschijnselen in de vreemde taal er mee kan vergelijken.

d. Evenals natuurkennis het natuurgenet, muzikale kennis de muzikale genietingen verhoogt, zoo vermeerdert taalkennis het genot der letterkundige kunst. De kennis alleen is in geen dezer gevallen voldoende, maar zij is eene zeer belangrijke bijvoorwaarde en opent de zinnen voor schoonheden, die hun anders ontgaan zouden.

6. De theorie der taal wordt niet door taalgeleerden gemaakt, maar door nauwgezette waarneming van het taalgebruik daaruit afgeleid. De Nederlander zegt: *Ik heb een huis gekocht* en de Franschman *J'ai acheté une maison*, niet omdat de Nederlandsche spraakkunst voorschrijft, het deelwoord *achter*, en de Fransche, om het deelwoord *voor* het voorwerp te plaatsen; maar omgekeerd is de regel zoo, omdat Nederlander en Franschman zich op die wijze uitdrukken. Niet het gebruik volgt den regel, de regel vloeit voort uit het gebruik.

Het taalgebruik wijzigt zich op den langen duur, en die wijzigingen worden bewerkt door verschillende oorzaken: niet alleen het streven naar duidelijkheid en korthed, maar ook de slordigheid en de gemakzucht doen zich gelden. Verder hebben er veranderingen plaats onder den invloed van andere talen, en eindelijk is het voorbeeld van veelgelezen en gewaardeerde prozaschrijvers en dichters van groote beteekenis.

Hieruit volgt, dat ook de taalregels mettertijd anders worden. Zoo is b.v. het verbuigen der lidwoorden en voornaamwoorden in den loop dezer eeuw zeer afgenomen. De genitief mannelijk enkelvoud behoort thans bijna uitsluitend tot den hooger en stijl.

Toegenomen daarentegen is het gebruik van voorzetsels en in de laatste jaren vooral het gebruik van tegenwoordige deelwoorden.

'Toch is niet uit het oog te verliezen, dat deze wijzigingen zeer langzaam en meestal onopzettelijk geschieden. Al gelden dus de taalregels, die uit het gebruik worden afgeleid, niet voor de eeuwigheid, toch hebben ze eene groote mate van vastheid, en wie er zich zonder deugdelijke redenen aan onttrekt, handelt onverstandig, want het eenige, wat hij daardoor bereiken kan, is men hem liever niet hoort of leest.

7. Eene belangrijke vraag is deze: uit welk taalgebruik worden de taalregels afgeleid? Gewoonlijk onderscheidt men spreektaal en schrijftaal. Deze onderscheiding geeft echter niet voldoende den stand van zaken aan. Alle spreektaal toch kan afgebeeld worden.

Nader aan de werkelijkheid staat de onderscheiding van persoonlijk, plaatselijk en algemeen taalgebruik. Daarnaast komt voor gemeenzaam, vormelijk en hooger spraakgebruik. En eindelijk zijn er nog verschillen op te merken tusschen spreekgebruik en schrijfgebruik.

De gewone spraakkunst houdt zich hoofdzakelijk bezig met de beschouwing van het algemeene spraakgebruik en vermeldt slechts terloops de merkwaardigste verschijnselen in het bijzondere.

OPMERKINGEN. 1. Het persoonlijke in iemands taalgebruik openbaart zich gewoonlijk in voorliefde voor zekere woorden en wendingen. Meestal is het beter te voelen, dan in bijzonderheden aan te wijzen. Het uit zich zoowel in het spreken als in het schrijven en komt het meest uit in de taal der literaire kunst. Prof. Van Helten schreef eene grammatica van Vondels taal. Zoo zou men ook spraakkunsten kunnen schrijven over de taal van Van Effen, Wolf en Deken, Bilderdijk, Potgieter, Da Costa, Alberdingk Thym, en mettertijd van sommige nog levende auteurs.

2. Tot het plaatselijk taalgebruik rekent men de dialecten, die zich o. a. door eigenaardige klankverschillen van elkander onderscheiden. Deze staan tot de algemeene taal ongeveer als in het wild groeiende planten tot gekweekte. Zij worden slechts bij uitzondering geschreven en blijven meer buiten den invloed van het streven naar eenheid en regelmaat en van de veranderingen, die de voortgaande ontwikkeling van het leven in de algemeene taal te voorschijn roept.

Wanneer men ook op kleine verschillen let, worden er in ons land wel een ruim honderdtal dialecten gesproken. Let men alleen op hoofdzaken, dan zijn zij tot drie groepen te brengen: de *Friesche*

de *Saksische* en de *Nederfrankische* dialecten, de tweede in de Oostelijke deelen, de laatste in het Zuiden, midden en Westen van ons land.

3. De algemeene taal ontstaat gewoonlijk uit een of meer dialecten, waarin geschreven wordt en die daardoor ook min of meer inheemsch worden in de streken, waar andere dialecten gesproken worden, zoodat zij zich boven deze verheffen en langzamerhand als algemeene spreek- en schrijftaal erkend worden.

Het Middel-nederlandsch is hoofdzakelijk geschreven Vlaamsch, Brabantsch of Hollandsch. Daar later het politieke en letterkundige leven vooral in Holland zich het sterkst ontwikkelde, hebben de Hollandsche elementen in de taal de overhand. Ook de Statenvertaling van den Bijbel heeft daarop grooten invloed gehad. Het Friesch heeft zich tegen die overmacht het sterkst verzet en heeft eene kleine eigen literatuur.

De algemeene taal is eigenlijk eene abstractie, omdat meest alle taal wel iets persoonlijks heeft. Waar dit persoonlijke karakter geheel of nagenoeg geheel wegblijft: in de taal van de overheid, van balie en kansel, van handel en nijverheid, van de wetenschap en de school, van dagblad en tijdschrift, daar komt de algemeene taal het duidelijkst voor den dag.

Uit het voorgaande volgt, dat de term „beschaafde taal” voor „algemeene taal” een zekere aanmatiging in zich sluit. Er zijn dialecten, die leelijk en ruw, maar er zijn er ook, die heel lief en aangenaam klinken. Het verschil bestaat hierin, dat de algemeene taal in veel meer behoeften voorzien moet, en zich daardoor sterker ontwikkelt. Het is er mede, als met de kleederdrachten. Plaatselijke kleding is soms mooier en schilderachtiger dan de algemeene.

4. Evenals het plaatselijk en het algemeene spraakgebruik vertoon ook het spreekgebruik en het schrijfgebruik bij veel overeenkomst niet minder verschil. Dit verschil ontstaat daardoor, dat de gesproken en de geschreven taal onder verschillende omstandigheden voortgebracht worden. Wel is schrijftaal afgebeelde klank, maar zij krijgt toch een ander karakter, doordat zij in langzamer tempo ontstaat en minder vergankelijk is. Daardoor wordt zij gewoonlijk meer verzorgd.

Wie spreekt, gebruikt meest voor de hand liggende woorden en een eenvoudigen zinsbouw. Wie schrijft, heeft meer tijd en drang om op afwisseling en nauwkeurigheid te letten. Hij zal voor de welluidendheid de herhaling van gelijke klanken vermijden, een scherper onderscheid maken tusschen synonieme woorden, onderscheidingen in acht nemen, die misverstand kunnen voorkomen, meer moeite doen om de aandacht van zijne lezers te winnen, enz.

Zoo zijn er tal van woorden, die veel meer in het schrijven dan in het spreken voorkomen: *reeds* (naast *al*), *slechts* (naast *maar*), *mede* (naast *ook*), *wellicht* (naast *misschien*), *dewijl* (naast *omdat*), enz. Ook zijn er zinswendingen, die meer aan het schrijf-, dan aan het spraakgebruik eigen zijn b. v.: *Driftig als hij was, stoof hij dadelijk op. Macht — het is waar — gaat dikwijls boven recht.*

In al die verscheidenheid de eenheid, in 'al het bijzondere het algemeene op te sporen, is de taak der practische spraakkunst.

8. De taal naar de behoefte van het oogenblik en de omstandigheden juist te leeren gebruiken, is eene kunst, die deels aangeleg, deels oefening eischt. De regels, die de spraakkunst aan de hand doet, kunnen daarbij belangrijke diensten bewijzen. Intusschen zijn deze regels geen geboden, maar aanbevelingen. Wie er zich niet aan houden wil, is in dat opzicht geheel vrij. Maar voor de meerderheid der menschen, is het raadzaam zich aan dezen regel te houden: „*Spreek, zooals men spreekt, en schrijf, zooals men schrijft.*” (Busken Huet).

Toch laat de Nederlandsche taal eene groote mate van vrijheid toe en zij heeft, daaraan voor hare ontwikkeling veel te danken. Wie echter die vrijheid op verstandige wijze wil gebruiken, doet wel, indien hij begint, met zich den regel eigen te maken.

DE LEER VAN DEN ENKELVOUDIGEN ZIN.

DE ZIN EN ZIJNE DEELEN.

1. Alle spreken en schrijven komt neer op zeggen of vragen. Het zeggen splitst zich verder in mededeelen en gebieden.

Dit mededeelen, vragen en gebieden geschiedt door enkele woorden of door zinnen.

I. Door woorden: *a. Morgen vacantie. Op Zon- en feestdagen gesloten. Oost, west, — thuis best!* (Telegram): *Atjehers uitval. Troepen uitgerukt. Uitslag onbeslist.*

b. Geen zaken gedaan? Uw broer niet thuis? Het raam dicht doen? Zeker telaatgekomen?

c. Vooruit! Een glas bier! Boeken opbergen! Armen omhoog! Den vijand aangevallen!

II. Door zinnen: *a. Ik ga. Gij blijft hier. De man vertrekt morgen. Ieder doe zijn plicht. Hoe schoon is de natuur! Hij heeft zijn broeder bezocht. Zij is gisteren vertrokken. De dokter zal dadelijk komen.*

b. Komt gij morgen? Wie komt morgen? Wat hebt gij gezegd? Wanneer komt hij? Heeft hij u geantwoord? Is hij vertrokken? Zal hij dadelijk komen?

c. Kom! Blijf nog wat! Sta mij niet in den weg! Breng jij dat boek weg! Gaan jullie je gang maar!

Het uiterlijke kenmerk van een zin is, dat er een persoonsvorm van een werkwoord in voorkomt; het innerlijke, dat hij eene mededeeling, eene vraag of een gebod uitdrukt.

Wanneer dit uitdrukken door woorden geschiedt, waaraan een persoonsvorm ontbreekt, dan noemt men dergelijke woorden of woordverbindingen onvolkomen of onvolledige zinnen. (Vgl. I a, b, c).

OPMERKINGEN. 1. In de gegeven zinnen zijn de *persoonsvormen* door spatieëring aangewezen. Er zijn enkelvoudige en samengestelde persoonsvormen onder. Men rekent er toe al de vormen van het werkwoord, die met een 1en, 2en of 3en persoon verbonden kunnen voorkomen; dus al de vormen van de aantoonende, de aanvoegende en de gebiedende wijs.

De tegenstelling van *persoonsvormen* zijn de *naamwoordelijke vormen* van het werkwoord, nl. die, welke als zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord kunnen gebruikt worden: de *infinities* (z.g. onbepaalde wijs) en de beide *deelwoorden*: *komen, komende* en *gekomen*.

De persoonsvorm is als het hart van den zin te beschouwen en is ook het meest veranderlijke deel er van. Hij drukt verschil van *persoon*, verschil van *tijd* en verschil van *modaliteit* uit.

2. Wanneer alleen met woorden iets gezegd of gevraagd wordt, dan is de uitdrukking lang niet zoo volkomen als door een zin. De stembuiging moet dan meest de bedoeling aanvullen. Zoo kan de uitdrukking: *De deuren sluiten*, eene mededeeling zijn, antwoordend op de vraag: Wat moeten we nu nog doen? — het kan eene vraag zijn: *De deuren sluiten?* — maar ook een gebod: *De deuren sluiten!*

Hoe zinnen in duidelijkheid en volkomenheid de woorden overtreffen blijkt uit: *Wij moeten de deuren sluiten. Moeten of zullen wij de deuren sluiten? Sluit de deuren!* Er zijn echter redenen, gelijk bij de later volgende bespreking der onvolkomen zinnen blijken zal, waarom deze toch dikwijls de voorkeur hebben.

3. Onder de indeeling der beteekenissen van een zin: *mededeeling, vraag* en *gebod*, zijn niet opgenomen *wensch* en *uitroep*. De reden daarvoor is, dat wenschen en uitroepen geen eigen grammatischen vorm hebben, maar den vorm van eene mededeeling, vraag of gebod aannemen. Vgl. de wenschen: *De Koning leve! Leve de Koning!* en *Leef gelukkig!* en de uitroepen: *De Heer is groot! Zou ik u vergeten!*

2. Bij de ontbinding van zinnen zijn de volgende bestanddeelen te onderscheiden:

- 1°. een *gezegde*, de vermelding van een doen of een toestand;
- 2°. een *onderwerp*, de naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, waarvan het gezegde een doen of een toestand vermeldt;

3°. een of meer voorwerpen, namen of aanduidingen van zelfstandigheden, die buiten het onderwerp in het doen of den toestand betrokken zijn;

4°. *bijvoegelijke bepalingen*, woorden of uitdrukkingen, die bijzonderheden van eene zelfstandigheid vermelden;

5°. *bijwoordelijke bepalingen*, woorden of uitdrukkingen, die bijzonderheden van een doen of een toestand vermelden;

6°. *bepalingen van gesteldheid*, een overgangsvorm tusschen 4° en 5°, woorden die zelfstandigheden bepalen, maar als een onderdeel van het gezegde voorkomen.

Deze korte omschrijvingen worden nader toegelicht in de volgende paragrafen. Voorloopig is door het verschil in druk het verschil in rang van de hier opgesomde zinsdeelen aangegeven.

HET GEZEGDE.

3. Het gezegde in een zin is de persoonsvorm, alleen of in verbinding met woorden, die er noodzakelijk bij behooren: *De man loopt. De zieke heeft geslapen. De boot is vertrokken. De regen zal ophouden. Hij zou de boodschap doen. Mijn broer is (blijft, wordt) soldaat. De kleine is (was) ziek geweest (geworden). De zaak is 'mij een raadsel gebleven*

4. In de vorige paragraaf is alleen op den vorm van het gezegde gelet. De velerlei beteekenissen er van zijn terug te brengen tot een doen (a^1) of ondergaan (a^2) van eene handeling, een zijn (b^1) of een komen (b^2) in een toestand:

a^1 . *De man loopt. De boer slacht een varken. De zieke heeft geroepen. Ik zal u helpen. Hij heeft veel goeds tot stand gebracht. Hij komt u spoedig bezoeken.*

a^2 . *Het varken wordt (werd) geslacht. Het huis is (was) verkocht. Hij zal (zou) teleurgesteld worden.*

b^1 . *Hij, die is, die was, die wezen zal. Niets is; alles wordt. Er zijn verraders onder ons. Hij is in de kamer. Ik blijf nog een uurtje. Hij zit (ligt, staat, rust.) Hij slaapt.*

(droomt, suft.) *De gordijnen hangen. Het bootje drijft. De ballon zweeft. Mijn voorhoofd gloeit. De drenkeling leeft nog. Hij is wakker. Hij blijft een domoor.*

b². Niets is, alles wordt. De boom valt om. De boot vertrekt, (komt aan). De ballon stijgt (daalt). De plant verdort. De boter smelt. De velden groenen. De dagen lengen. Mijn broer wordt soldaat. De dagen worden lang.

OPMERKINGEN. 1. Het bovenstaande dient voornamelijk, om te doen zien, dat het gezegde de uitdrukking is voor alle doen of bewegen, alle zijn of worden, alle gebeuren of veranderen (anders worden), dat aan de personen of dingen valt waar te nemen. Nader wordt dit toegelicht bij de behandeling van het werkwoord.

Een uiterlijk kenmerk voor de beteekenis van het gezegde is, dat een voltooid of afgelopen *doen* of *verkeeren in een toestand* (*a¹* en *b¹*) wordt uitgedrukt met *hebben*: *gelopen hebben, geslacht hebben, gezeten hebben, gedreven hebben*, enz. ¹⁾. Een voltooid of afgelopen *ondergaan* of *komen in een toestand* (*a²* en *b²*) daarentegen wordt uitgedrukt met *zijn*: *geslacht zijn, verkocht zijn, geworden zijn, omgevallen zijn, vertrokken zijn*, enz.

4. Uit de voorbeelden van § 3 blijkt, dat tot de woorden, die met den persoonsvorm samen het gezegde vormen, in de eerste plaats *deelwoorden* en *infinitieven* behooren. De persoonsvorm daalt in dat geval af tot den rang van hulpwerkwoord ²⁾ en het bijkomende woord drukt de hoofdzaak uit. Toch blijft dan het gezegde een werkwoordelijk karakter behouden.

Aan het slot van *b¹* en *b²* komen echter ook voorbeelden voor, waarin het bijbehorende woord een *naamwoord* (*zelfst.* of *bijv. wvd.*) is, dat met de werkwoorden *zijn*, *blijven* of *worden* een verkeeren of komen in een toestand uitdrukt.

Dit verschijnsel heeft aanleiding gegeven tot de onderscheiding van *naamwoordelijke* en *werkwoordelijke* gezegden.

Een naamwoordelijk gezegde is een persoonsvorm van

¹⁾ Eene uitzondering vormen *zijn* en *blijven*: *geweest zijn, gebleven zijn*.

²⁾ De beteekenissen van het hulpww. worden in §§ 131—135 besproken.

zijn, *blijven* of *worden* (of een gelijkbeteekenend ww.), die in verbinding met een naamwoord een *zijn* of *komen* in een toestand uitdrukt (*b*¹ of *b*²).

Alle andere gezegden heeten werkwoordelijke gezegden.

Het naamwoordelijk gezegde.

5. Zoowel omtrent het werkwoordelijke als het naamwoordelijke bestanddeel van deze soort van gezegden zijn eenige bijzonderheden op te merken.

Om het verkeer in een toestand uit te drukken, zijn de ww. *zijn* en *blijven* gemeenlijk in gebruik: *Hij is ziek. Hij blijft ziek*; voor het komen in een toestand, *worden*: *Hij wordt ziek*. De gewone beteekenis dezer ww. ¹⁾ verzwakt hier; ze vormen met het naamwoord eene soort van samenstelling en worden in dit gebruik aangewezen onder den naam van koppelwerkwoorden.

Als aequivalenten van *zijn*, met eene kleine bijbeteekenis, komen voor de ww.: *schijnen*, *lijken*, *blijken*, *heeten*, *dunken* en *voorkomen*: *Hij schijnt, lijkt, blijkt, heet een deugniet*, (d. w. z. het „deugniet zijn” wordt hier voorgesteld als een schijn, als gebleken, als een gerucht). *Dat dunkt mij verkeerd. Dat komt mij verkeerd voor*. (d. w. z. is naar mijn indruk verkeerd.)

Verder verzwakt ook in sommige uitdrukkingen de beteekenis der volgende gespatieerde werkwoorden en krijgen die dan mede het karakter van koppelwerkwoorden, nl. van *zijn*: *Hij staat bekend als een bedrieger. Dat valt mij zwaar, (moeielijk, lastig). Hij zit in de war. Hij zit er mee verlegen. Hij gaat er onder gebukt.* — of van *worden*: *Hij raakt in de war. De zaal loopt leeg. De kust stroomt vol. Zijn gemoed schiet vol. Mijn portemonnaie gaat stuk*, enz.

OPMERKINGEN. 1. De naam koppelwerkwoorden is wel bruikbaar, mits er maar niet uit afgeleid wordt, dat in een naam-

¹⁾ *Zijn* = bestaan of z. bevinden; *blijven* = bij voortdoring bestaan of z. bevinden; *worden* = ontstaan.

woordelijk gezegde (*ww.* + *nw.*) de werkwoorden *zijn*, *blijven*, *worden*, enz. eene ondergeschikte rol zouden vervullen. Zij blijven *persoon*, *tijd* en *wijze* aangeven en het naamwoord voegt er alleen den aard van den toestand bij; vgl. *Ik ben rijk*. *Hij is rijk*. *Hij was rijk*. *Hij is rijk geweest*. *Hij zij rijk*. *Ware hij rijk*, enz.

2. Dat de werkwoorden *schijnen*, *lijken*, *blijken*, *heeten*, *dunken* en *voorkomen* ook als koppelww. voorkomen, is het gevolg daarvan, dat het gewoonte is geworden om ze te gebruiken voor *schijnen te zijn*, *blijken te zijn*, enz. Wordt dit *zijn* wel uitgedrukt: *Hij lijkt een lafaard te zijn*, dan is *zijn* het koppelww. en *schijnen*, *lijken* enz. zijn dan niets anders dan hulpww. van modaliteit (§ 133), die uitdrukken, dat de inhoud van het gezegde een schijn, eene werkelijkheid, een gerucht, een persoonlijke indruk is. Zij hebben dan hetzelfde karakter als in: *Hij schijnt te liegen*. *Hij heet hard te studeeren*, enz.

3. De grens der koppelww. valt niet scherp te trekken. In: *Hij ligt ziek*. *Het land ligt braak*. *De soldaat staat pal*, wordt nog aan een *liggen* of *staan* gedacht, en is er geen reden om deze ww. koppelww. te noemen. Evenmin in *De japon staat goed*. *De japon valt goed*, waar *staan* en *vallen* de beteekenis hebben van *passen* of *voegen*.

6. Het naamwoordelijke deel van een naamwoordelijk gezegde kan bestaan uit:

1°. een zelfstandig naamwoord (in den 1en nvl.): *Hij is soldaat*. *Hij is de dader*. *De hond is een zoogdier*. *Ik blijf zijn vriend*. *Dat is mijn wensch*. *Een stok was mijn wapen*. *Rozen zijn hare lievelingsbloemen*. *De burgemeester ben ik*.

2°. een zelfst. voornwd. (in den 1en nvl.): *Ik ben het*. *Dat zijn ze*. *Gij zijt de mijne*. *Die ben ik*. *Wie zijt gij?* *Wat is die man van beroep?* *Dat is niets*.

3°. een (onverbogen) bijvoeglijk nwd.: *Hij is ziek*. In een paar gevallen ook de telwoorden *vele* en *weinige*; maar verbogen: *De liefhebbers zijn vele*. *De arbeiders zijn weinige*. Even zeldzaam is het gebruik van een bijv. bez. voornwd. in deze functie: *Mijne is de wraak*. *Maar uwe, o Koreischiet! was de Oostersche natuur* (Da Costa); — of onverbogen: *Uw is het Koninkrijk!*

4°. een naamwoordelijke vorm van een ww. (infinitief

of deelwoord): *Dit is knoeien. Dat blijft sukkelen. Die man is stervende. De vrouw is lijdende. De kamer is behangen.* (= Het is eene behangen kamer). *Die menschen zijn getrouwd* (= Het zijn getrouwde menschen.)

5°. eene uitdrukking, bestaande uit een zelfst. nwd. met een voorzetsel: *Hij is in de war (van de wijs). Het water is aan (van) de kook. Die hoed is uit de mode (uit den tijd.) Zij is onder de jaren. Hij is in de weer. De vergadering is aan den gang. Zijne komst is op til. Zij zijn de dieven op het spoor;* — ook wel uit een infinitief met een voorzetsel: *Die appels zijn wel te eten. De moeite was niet te overzien. Het kind is om te stelen. De uitslag was om te huilen;* — of in zeldzame gevallen ook uit een zelfst. nwd. in den genitief: *Geef den keizer wat des keizers is. Doende wat des kerkerads is. Hij is des duivels.*

6°. een bijwoord: *De boot is aan. De kerk is aan. De kachel is aan. De schroef is aan. Het horloge is achter. Het werk is af. Hij is af (bij een spel). Hij is alleen. Ik ben bij met mijn werk. Het geld is binnen. De zweer is door. De klok is gelijk. De poeier is in. De kinderen zijn mee. De ok is na. Het gordijn is neer. Het uur is om. De zon is op of onder. De koek is op. De lamp is op. De zieke is op. De pijn is over. De pret is uit. Het boek is weg, enz.*

OPMERKINGEN. 1. In het algemeen kan men zeggen, dat het naamwoordelijk deel van het gezegde dient, om een bijzonder of algemeen kenmerk van een wezen of ding aan te geven. Op te merken valt hier, dat de zelfst. nwdn. (vgl. 1°) in dit geval toch ook het karakter van hoedanigheidswoorden hebben. In den zin: *De politie zoekt den dader*, drukt *dader* een persoon uit; in den zin: *Hij is de dader*, staat *de dader* als qualiteit. Dit verschil blijkt ook uit de keus van het voornwd. in beide gevallen; in het eene zegt men: *De politie zoekt hem*; in het andere luidt het: *Hij is het.*

2. In strijd met de gewoonte om in het gezegde een onverbogen *adjectief* te gebruiken, zijn zinnen als: *De gelegenheid was een gunstige*, enz. Dit zijn dikwijls leelijke constructies, die bovendien geheel overbodig moeten geacht worden, waar er in zulk een geval keus is tusschen twee goede en natuurlijke uitdrukkingen: *De gelegenheid is gunstig*, of: *Het was eene gunstige gelegenheid.* Het onnatuurlijke van

den gewraakten vorm blijkt uit navolgingen als: *De man is een dikke. De appel was een zure.*

Het werkwoordelijk gezegde.

7. Terwijl naamwoordelijke gezegden de uitzondering vormen, zijn werkwoordelijke gezegden de regel. In het algemeen kan men zeggen, dat deze gezegden vormen van werkwoorden zijn, die op zich zelf eene handeling of een toestand uitdrukken. Toch kunnen ook zij uit een persoonsvorm, vergezeld van andere woorden, bestaan, en is het nuttig, de daarvan voorkomende gevallen een weinig te groepeeren.

Als onafscheidelijke deelen van een werkwoordelijk gezegde zijn te beschouwen:

1°. de *deelwoorden* en *infinities* in samengestelde tijdvormen: *Hij heeft (had) gewerkt. Hij is (was) vertrokken. Hij zal (zou) werken. Hij zal (zou) gewerkt hebben. Hij wordt (werd) beloond. Hij is (was) beloond,* enz.

2°. de *infinities* na zulke persoonsvormen, die alleen eene *tijdsaanwijzing* uitdrukken: *Hij gaat eten. Hij komt eten. Hij blijft eten,* of eene *modaliteitsaanwijzing*: *Hij kan, mag, moet, wil, durft zwemmen,* enz. *Hij schijnt, lijkt, blijkt, heet hard te studeeren.*

3°. de *woorden*, die met een persoonsvorm eene *staande uitdrukking* vormen, die een ondeelbaar begrip uitdrukt: *aan kant doen, te berde brengen, diets maken, te studeeren, het land hebben, bot vangen,* enz.

HET ONDERWERP.

8. Het onderwerp van een zin is de naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, waarvan het gezegde een handelen of een ondergaan, een zijn of een komen in een toestand vermeldt: *De aarde wentelt zich om de zon. Den 1en Mei wordt de winkel geopend. Het schip ligt op de reede. Is de stoomboot al vertrokken?*

OPMERKING. Na het gezegde is het onderwerp het belangrijkste zinsdeel. Handelingen en toestanden gaan altijd van wezens of dingen uit. Daarom is het regel, dat bij elk gezegde ook een onderwerp voorkomt. De uitzondering is, dat er ook wel enkele zinnen zonder onderwerp voorkomen.

9. Als onderwerp worden in den regel de volgende woordsoorten gebruikt:

1°. een zelfstandig naamwoord (in den 1en nvl): *De dokter komt.*

2°. een zelfst. voornaamwoord (in den 1en nvl.): *Blijft ij? Wij zijn gereed. De mijne is weg. Dat is waar. Wie loopt daar? Men klopt.*

3°. een infinitief: *Baden is gezond. Is zwemmen niet beter?*

OPMERKINGEN. 1. Bijna alle andere soorten van woorden kunnen ook wel als onderwerp voorkomen, maar zij krijgen dan het karakter van zelfstandige naamwoorden: *Goedkoop is een bijvoeglijk naamwoord. Zeven is een ondeelbaar getal. Men is een vervelend woord. Geen „maar” past in dit feestelijk uur* — enz.

2. Iets anders is het verschijnsel, dat soms een *bijv. nwd.*, een *bijwoord* of een *deelwoord*, zonder hun karakter te verliezen, als onderwerp staan: *Goedkoop is duurkoop. Weg is weg. Flink gewaagd is half gewonnen. Heftig gekreten is haastig vergeten. Luide gekreten is spoedig vertroost* (Beets). Deze woorden worden hier voldoende geacht, om een zelfstandig begrip aan te geven, dat ook door een bijzin uitgedrukt zou kunnen worden: *Wat goedkoop is. Wat weg is. Wat flink gewaagd is, Wie heftig krijt*, enz.

10. Om een onderwerp op onbepaalde wijze aan te duiden, zijn de voornaamwoorden *men, iemand, iets*, enz. in gebruik. De meest onbepaalde manier om het onderwerp aan te duiden is het gebruik van het onbepaalde vwd. *het*. Dit is het geval, wanneer het gezegde uit een onpersoonlijk werkwoord of eene onpersoonlijke werkwoordelijke uitdrukking bestaat. Dit komt voor:

a. op het gebied der *natuurverschijnselen*: *Het regent, het sneeuwt, het hagelt, het dondert. het bliksemt, het vriest, het ijzelt, het rijpt, het waait, het stormt, het ebt, het mist, het schemert, het daagt, het morgent, het avondt*, en verder bij werkingen, waar-

van de oorzaak onverklaarbaar is: *Het kraakt, het ritselt, het eechoot, het spookt*, enz. of in het midden gelaten wordt: *Het rookt, het walmt, het stinkt, het riekt hier lekker, het tocht*, enz.

b. in eenige uitdrukkingen, waarbij men ook geen bepaald onderwerp kan, of soms niet wil aanwijzen: *Het is dag. Het is Paschen. Het is vier uur. Het slaat vier. Het gaat hem goed. Het loopt hem tegen. Het is met hem gedaan. Het kwam tot een vechten. Het zingt hier gemakkelijk. Het is goed riemen snijden van andermans leer. Het ontbreekt (faalt, mangelt, hapert) hem aan moed. Het scheelt hem in het hoofd*, enz.

Het kan in al deze gevallen een loos onderwerp genoemd worden. Eigenlijk is er geen onderwerp: er wordt alleen eene werking of toestand vermeld.

OPMERKING. Het nut van dit looze onderwerp is, dat men er een middel door heeft om mededeeling en vraag te onderscheiden: *Het regent. Regent het?*

Uit het bovenstaande blijkt, dat de term *onpersoonlijk ww.* op te vatten is als „onderwerploos” ww.

11. Bij wijze van uitzondering komen in klein getal zinnen voor, waarin het (spraakkunstige) onderwerp geheel achterwege blijft:

a. In enkele formules als: *Zegge f 10* (op kwitanties). *Verzoeken mij te zenden...* enz. *Verblijf hoogachtend...* enz. *Transporteere*, in al welke gevallen de persoonsuitgang e den 1en pers. als onderwerp aanduidt.

b. In zinnen met een persoonsvorm van de gebiedende wijs: *Kom! Ga heen!* enz. Logisch, d. i. in de gedachte, is hier de toegesproken 2e pers. het onderwerp en soms wordt die er toe-roepend bij genoemd: *Ga heen, Jan!*, of hij wordt met een voornwd. aangeduid: *Ga jij heen!*, of ook beide heeft plaats: *Ga jij heen, Jan!* De laatste vormen dienen voornamelijk, als er reden is, om uitdrukkelijk te doen uitkomen, wien het gebod geldt.

c. In onechte lijdende zinnen, als: *Er wordt gedanst. Hier wordt druk gewandeld. Zoo wordt er met je goed geleefd*, waar de lijdende vorm niets meer dan een vorm is om het plaats hebben van eene werking uit te drukken, — en evenzoo in

sommige echte lijdende vormen, waar het noemen of aanduiden van het onderwerp, als voldoende bekend, overtollig wordt geacht: *Er wordt tegenwoordig druk gebouwd. Aldus werd besloten. Grof werd er verteerd*, enz.

OPMERKING. Er komen in de literaire taal nog enkele onpersoonlijke vormen voor als: *Mij dorst. U hongert naar geen weelderig land* (Staring). *Hoe hem schrikte!* (Potgieter). *Mij huivert*, enz. Het zijn ww., die gewaarwordingen van stoffelijken of geestelijken oorsprong uitdrukken, waarbij de persoon, die ze ondervindt, door een voorwerpsvorm ¹⁾ van het vnwd. wordt aangeduid. Voorheen kwamen dergelijke vormen meer voor. In de gewone taal is het geworden: *Ik dorst. Gij hongert. Hij schrikte*, enz.

12. Het gebeurt soms, dat het onderwerp eerst aangeduid en dan later genoemd wordt: *Hij heeft mij verschrikkelijk gehinderd, die kwājongen. Zij had het erg te kwaad, de stakkerd. Zij zullen er van lusten, die verraders!* Zoo men dit door term wil onderscheiden, kan men het eerste het *voorloopige onderwerp* noemen.

VOORWERPEN.

13. Eene derde soort van zinsdeelen zijn de voorwerpen. Zij vertoonen veel overeenkomst met de *onderwerpen*, maar er is ook belangrijk verschil.

De overeenkomst is, dat het ook namen of aanduidingen van wezens of dingen (*zelfstandigheden*) zijn, die in de handeling of den toestand, door het gezegde vermeld, *noodzakelijk* betrokken zijn, d. w. z. men kan zich sommige werkingen niet denken, zonder dat men, behalve aan een onderwerp, ook nog aan eene

¹⁾ In het Duitsch is dit soms een 3e, soms een 4e nvl. Voor onze taal is dit geen quaestie meer, daar het vormverschil tusschen 3e en 4e nvl. nagenoeg geheel verdwenen is. Logisch is het een meewerkend of ondervindend voorwerp.

andere zelfstandigheid denkt, die er in gemoeid is. Het verschil bestaat hierin, dat, behoudens de vermelde uitzonderingen, alle gezegden op zijn minst het noemen van een onderwerp vereischen, terwijl daarentegen slechts een kleiner aantal gezegden bovendien nog het noemen of aanduiden van eene andere zelfstandigheid als voorwerp vorderen.

Werkwoorden, die uitsluitend aan een onderwerp doen denken, zijn o. a.: *loopen, wandelen, rijden, varen, vliegen, kruipen, piepen, blaffen, geuren, waaien, stroomen, denken, treuren, staan, zitten, liggen, rusten, hangen, drijven, zeven, droomen, slapen, suffen, vallen, stijgen, rijzen, dalen, aankomen, vertrekken*, enz. Men noemt zulke werkwoorden subjectieve werkwoorden *onderwerpswerkwoorden*.)

Werkwoorden, die ook aan eene tweede, en soms nog aan eene derde zelfstandigheid doen denken, zijn b. v.: *iemand of iets zien, hooren, waarnemen, voortbrengen, vernietigen*, enz.; *iemand iets geven, ontnemen, brengen, zenden, weigeren, beletten*, enz., of *iemand gehoorzamen, gelijken, behagen, mishagen* enz.; — of op *iemand of iets vertrouwen, naar iemand of iets verlangen, zich over iemand (zijner) ontfermen*, enz. Zulke werkwoorden noemt men objectieve werkwoorden (voorwerpsww.)

Een eerste kenmerk van de voorwerpen is alzoo, dat *het namen of aanduidingen van zelfstandigheden zijn, waarvan de vermelding buiten het onderwerp noodzakelijk door de beteekenis van het gezegde gevorderd wordt.*

14. Eene vergelijking van de verhouding der onderwerpen tot het gezegde en die der voorwerpen tot het gezegde leidt tot de volgende uitkomst.

Een onderwerp is meestal *actief*, d. i. doet eene handeling: *Hij wandelt*; verkeert in een toestand: *Hij slaapt*; of komt in een toestand: *Hij vertrekt*.

Een onderwerp is soms ook *passief*, d. i. ondergaat eene handeling: *Hij wordt gewekt*.

Komt er nu een voorwerp bij, dan komen de mogelijke verhoudingen op het volgende neer:

I. Het onderwerp (*actief*) verricht eene handeling en eene tweede zelfstandigheid (*passief*) ondergaat die: *Hij jaagt den bedelaar weg*.

II. Het onderwerp (*actief*) verricht eene handeling en eene tweede zelfstandigheid (*actief*) werkt daartoe door eene complementaire handeling mede: *Hij geeft den bedelaar eene aalmoes.* (De bedelaar *ontvangt* de aalmoes.)

Of het onderwerp (*actief*) verkeert in een toestand en eene tweede zelfstandigheid (*actief*) ondervindt dien toestand (neemt hem waar, heeft er een oordeel over): *De hond is den bedelaar trouw.* (De bedelaar *ondervindt* die trouw.)

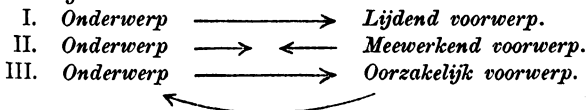
III. Het onderwerp (*actief*) verricht eene handeling of verkeert in een toestand en eene tweede zelfstandigheid (*deels actief, deels passief*) geeft tot die handeling of dien toestand aanleiding en ondervindt er dan zelf weer de gevolgen van: *Hij ontfermt zich over den bedelaar.* (De bedelaar *wekt* ontferming en ondervindt er de gevolgen van). *Hij is dien lastigen bedelaar moede.* (De bedelaar *verwekt* tegenzin, enz.).

Een tweede kenmerk der voorwerpen is alzoo, *dat zij lijdend, meewerkend of veroorzakend in den inhoud van het gezegde betrokken zijn.* Hierop berust de indeeling der voorwerpen in drie groepen: het *lijdend*, het *meewerkend*, het *oorzakelijk* voorwerp.¹⁾

OPMERKING. Bij dit overzicht moet wel in het oog gehouden worden, dat het alleen bedoelt, het *algemeene* karakter der drie soorten van voorwerpen door sprekende trekken aan te geven. Bij de afzonderlijke behandeling van elke soort zal blijken, dat dit algemeene karakter niet in alle bijzondere gevallen even scherp uitkomt.

15. Behalve door de beteekenis wordt dit onderscheid tusschen de drie voorwerpen ook nog door *vormverschil* in herinnering gehouden. Voorheen werd dit verschil scherper uitgedrukt door drie vormen, die in de taaltheorie de 4e, 3e en 2e nvl. zijn genoemd. In het Duitsch zijn die vormen nog het zuiverst bewaard

¹⁾ De drie verhoudingen kunnen graphisch op de volgende wijze veraanschouwelijkt worden.

gebleven: *einen mann schen, einem manne gehorchen, eines mannes gedenken*. In onze taal is het verschil tusschen 4e en 3e nvl. nagenoeg verdwenen en de 2e nvl. alleen in minder alledaagsche taal in gebruik. Zoodoende wordt de betrekking van het tweede en derde voorwerp ook meer of minder geregeld door *voorzetsels* aangegeven.

Het tegenwoordige vormverschil komt alzoo op het volgende neer:

Het *lijdend voorwerp* bestaat uit een zelfstandig woord in den 4^{en} nvl.

Het *meewerkend voorwerp* bestaat uit een zelfstandig woord in den 3^{en} nvl. of voorafgegaan door de voorzetsels *aan* of *voor*.

Het *oorzakelijk voorwerp* bestaat meestal uit een zelfstandig woord, voorafgegaan door een constant voorzetsel: *aan, achter, bij, in, met, naar, op, om, onder, over, tot, tegen, uit, van* of *voor*; een enkele maal ook nog wel uit een 2^{en} nvl. (alleen in literaire taal) of uit een enkelen 4^{en} nvl.

Het *laatste* (uiterlijke) kenmerk van de voorwerpen is, alzoo, *dat zij hunne verhouding tot het gezegde door een constanten naamval of een constant voorzetsel uitdrukken*.

Het lijdend voorwerp.

16. Het lijdend voorwerp in een zin is de naam of aanduiding van de zelfstandigheid, die de handeling van het onderwerp *ondergaat*. De term „*ondergaan*” is hier op te vatten als:

a. in een anderen toestand gebracht worden: *Hij eet eene peer. Hij beleedigt uwen broeder.*

b. voortgebracht worden: *Hij giet kogels. Hij schrijft eenen brief. Hij slijpt eene punt aan het potlood. De koning benoemt de ministers. De leden kiezen eenen voorzitter, enz.*

OPMERKINGEN. 1. De term *ondergaan* moet hier in het algemeen zeer ruim opgevat worden. *Een appel eten, een appel schillen, een appel plukken, een appel weggeven, een appel zien, enz.* zijn allemaal veranderingen in den toestand van den appel, maar het woord „*ondergaan*” past er in de eerste gevallen beter op dan in de laatste. Het is hoofdzakelijk een term om uit te drukken, dat het lijdend

v. hennip op een te lang stellen 1/2 mensel.
als op degen stand vorenna 1/2 stop 1/2
27

voorwerp tot het onderwerp staat als een *willoos ding* tot een *willend wezen*, als *passief* tot *actief*, als *zaak* tot *persoon*, eene tegenstelling, die in de taal op velerlei wijzen uitdrukking vindt. Het lijdend voorwerp is daarom voorheen ook wel *zakelijk* voorwerp genoemd.

Hierbij moet wel bedacht worden, dat „*persoon*” en „*zaak*” hier als grammaticale termen gebruikt worden. In de zinnen: *De wind neemt zijn hoed mee* en *De schok wierp den man omver* staan naar dit spraakgebruik *wind* en *hoed*, *schok* en *man* ook tot elkander als *persoon* tot *zaak*. ✓

2. Werkwoorden, die een lijdend voorwerp als aanvulling eischen, heeten *overgankelijke* (*transitieve*) werkwoorden. Alle andere zijn *onovergankelijk* (*intransitief*); dus alle subjectieve ww. en die objectieve, welke een ander dan een lijdend voorwerp eischen; niet alleen *loopen*, *wandelen*, enz. maar ook: *gehoorzamen*, *gedenken*, enz.

17. Als lijdend voorwerp worden de volgende woordsoorten gebruikt:

1°. een zelfstandig naamwoord (in den 4^{en} nvl.): *Hij haalt den dokter.*

2°. een zelfst. voornwd. (in den 4^{en} nvl.) *Hij ziet mij. Hij roept ons. Neem den mijnen. Dien riep hij. Wien zoekt gij?*

3°. een infinitief: *Ik vind baden gezond. Hij acht zwemmen nog beter. Ik hoor gillen. Ik zie wuiven. Hij leert zwemmen. Hij leert mij zwemmen. Hij belooft, (weigert, wenscht, vergeet) te betalen. Hij beval, (gelastte, heette) mij te vertrekken. Hij verlangt, (eischt) binnengelaten te worden. Hij verzekert (zweert) te zullen komen. Hij herinnert zich betaald te hebben, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Dat deze infinitieven als lijdende voorwerpen gevoeld worden, is in overeenstemming (analogie) met: *Ik hoor een gil. Hij ziet eene beweging. Hij leert zijne les. Hij leert hem die kunst. Hij belooft, weigert, wenscht, vergeet dit of dat, enz.*

2. Ofschoon het lijdend voorwerp eene noodzakelijke aanvulling van het gezegde is, komt het nu en dan voor, dat het als voldoende bekend of als geheel onbelangrijk beschouwd, onvermeld blijft: *Wij eten om zes uur. Eerst lezen, dan schrijven wij. Men bouwt hier druk. Hij vergat te groeten. Jammer, dat die man drinkt, enz.* Zulke enkele uitzonderingen laten het algemeene kenmerk ongedeed, dat een voorwerp eene noodzakelijke aanvulling van het gezegde is.

of hij eet slecht; als... g... ik

18. Evenals er (vgl. § 10) looze onderwerpen zijn, zijn er ook looze lijdende voorwerpen, die eveneens door het onbepaalde vnvwd. het aangeduid worden. Dit verschijnsel komt voor in een aantal staande uitdrukkingen: *Hij schreeuwt, (gilt, schatert, giert, proest) het uit van plezier. Hij heeft het bij mij verbruïd (verkorven). Hij heeft het op u voorzien (gemunt, begrepen). Hij heeft het warm (koud, mis, bij het rechte eind, goed, slecht, gemakkelijk, hard te verantwoorden). Hij legt het er op aan (toe), u te benadeelen. Hij heeft het er slecht afgebracht. Hij heeft het ver gebracht. Hij liet het te ver komen. Hij heeft het leelijk laten liggen. Hij heeft het afgelegd. Hij laat het er bij. Hij kan het met zijn compagnon niet vinden. Hij zette het op een loopen. Hij neemt het er van. Hij zag het sneeuwen, voelde het regenen.*

OPMERKING. In enkele gevallen is soms wel aan te wijzen, wat er onder dit *het* verstaan wordt, b.v. *Hij liet het te ver komen*, d. i. het kwaad, het oneinig zijn, enz., maar in den regel zijn deze uitdrukkingen niet zoo doorzichtig en worden zij gebruikt, zonder dat men zich van dit *het* rekenschap geeft.

19. Het geval komt voor, dat het onderwerp tegelijk ook lijdend voorwerp is: *Ik wasch mij. Wij verdedigen ons. Gij (je) bezeert u (je), enz.*, voor welk geval, als het onderwerp een 3^e persoon is, een bijzonder woord *zich* voor het voorwerp gebruikt wordt: *Hij kleedt zich, scheert zich, wondt zich, verbindt zich, bedwelmt zich, oefent zich, enz.* In al zulke gevallen, waarin het onderwerp zich zelf werkelijk iets doet ondergaan, is *mij, u, zich* een echt voorwerp.

Er zijn echter ook gevallen — hierna uitvoeriger te bespreken, (vgl. § 126) — waarin zulk een wederkeerende vorm niets anders beteekent, dan dat het doen of de toestand alleen tot het onderwerp beperkt blijft: *Hij bevindt zich* (= is ergens). *Hij vertoont zich* (= komt ergens). *Hij begeeft zich* (= gaat). *Hij bevljigt zich* (= is vlijtig bezig). *Hij vermeet zich* (= heeft de vermetelheid om dit of dat te doen). *Hij bedenkt zich* (= denkt na). *Hij verheugt (bedroeft) zich* (= is verheugd, is bedroefd). *Hij vergist zich* (= is in de war). *Hij schaamt zich* (= is beschaamd), enz. In al dergelijke voorbeelden verflauwt *zich* tot een loos voorwerp.

Dit is eveneens het geval in de zeldzame gevallen, dat de wederkeerende vorm de beteekenis van een lijdenden vorm krijgt: *De stad breidt zich uit* (= wordt uitgebreid). *De gelegenheid biedt zich aan* (= wordt aangeboden). *Het gerucht heeft zich bevestigd* (= is bevestigd). *De ongeregelheden hebben zich niet herhaald* (= zijn niet herhaald). *Het feest kenmerkte zich door groote opgewektheid* (= werd gekenmerkt) en enkele dergelijke voorbeelden meer. *de deure opeent zich* ✓

20. Soms kunnen onovergankelijke ww. door eene wijziging in hunne beteekenis een lijdend voorwerp bij zich krijgen en zoo tijdelijk overgankelijk worden. De volgende gevallen doen zich daarbij voor:

a. Het onovergankelijke ww. krijgt de beteekenis van *maken* of *bezorgen*: *Hij heeft het boek stuk gestudeerd*. *Hij lachte zich een ongeluk*. *Hij viel zich een gat in het hoofd*. Ook overgankelijke ww. worden met gewijzigde beteekenis in gelijken zin gebruikt: *Hij zong zich heesch*. *Hij at zich een ongeluk*. *Hij dronk zich een roes*. *de deure opeent zich* - -

b. Bij onpersoonlijke ww. kan een lijdend voorwerp als resultaat van de werking staan: *Het woei een fellen storm*. *Het regende groote droppels* en in analogie daarmee: *Het regende aanmerkingen*. *'t Stroomt Bilderdijken*, *'t sneeuwt en hagelt Vondels*, enz.

c. Aan enkele onoverg. ww. kan een werkwoordelijk substantief als l. v. toegevoegd worden, dat dezelfde werking als het ww. uitdrukt en meestal van eene of andere bepaling voorzien is: *Hij sliep den slaap des rechtvaardigen*. *Hij stierf den heldendood*. *Hij heeft den goeden strijd gestreden*, *het bittere leed geleden*, *liefljke droomen gedroomd*, enz. Achter de ww. *slapen*, *sterven*, *strijden*, *lijden*, *droomen*, enz. schuilt dan de beteekenis: *smaken*, *ondergaan*, *voeren*, *doorstaan*, *hebben*, enz.

OPMERKING. Ofschoon uit een grammaticaal oogpunt de hier behandelde zinsdeelen voorwerpen zijn, moet niet uit het oog verloren worden, dat zij in vele gevallen logisch het karakter van bijw. bepalingen krijgen, b.v. *Hij sliep een gat in den dag* (= lang). *Hij stierf den heldendood* (= heldhaftig), enz. Maar dit komt evenzeer bij gewone transitieve w.w. voor: *Hij schreeuwde moord en brand* (= verschrikkelijk). *Dat zwijgen sprak boekdeelen* (= duidelijk), enz.

✓ *de deure opeent zich*

21. Wanneer een gezegde uit een persoonsvorm + een infinitief bestaat, kan het noodig zijn, wel te onderscheiden, of het lijdend voorwerp bij den persoonsvorm of bij den infinitief behoort, dan of ze soms beide van een l. v. vergezeld zijn. Drie gevallen zijn hier mogelijk:

a. Het l. v. behoort bij den persoonsvorm: *Ik hoor de klok slaan. Ik zag de muis loopen. Ik vond het boek liggen. Ik voel de koorts opkomen. Hij heeft twee paarden op stal staan. Ik liet (fr. faire) den zieke drinken. Ik liet (fr. laisser) den jongen begaan. Je doet me lachen. De orkaan deed het gebouw wankelen. Ik hielp hem duwen, enz.*

b. Het l. v. behoort bij den infinitief: *Ik kan, mag, moet, wil, durf de poging wagen. Ik hoor een roffel slaan. Ik zag de vlag ophijschen. Ik liet het kind vaccineeren. Ik hielp den man uitkleeden. Hij liet alarm blazen.*

c. Het eene l. v. (gespatieërd) behoort bij den persoonsvorm, het andere (klein kapitaal) behoort bij den infinitief: *Ik hoorde den zieke EEN DIEPEN ZUCHT slaken. Ik zag den man EENE VERDACHTE BEWEGING maken. Ik liet den knaap EENE THEMA opzeggen. Ik liet den knaap ZIJN ZIN volgen. Ik deed den knaap ZIJN ONGELIJK inzien. Ik hielp den jongen HET VRAAGSTUK oplossen.*

22. De lijdende vorm van een overgankelijk werkwoord is een persoonsvorm van *worden* of *zijn* met een *voltooid deelwoord*: *Hij wordt (werd) gestraft. Hij is (was) gestraft.* Het is een middel om een lijdend voorwerp tot een onderwerp te maken. *Men prijst (prees) den man en Men heeft (had) den man geprezen* worden daardoor: *De man wordt (werd) geprezen en De man is (was) geprezen.* In het laatste geval wordt soms *geworden* toegevoegd. Deze overbrenging in den lijdenden vorm is een middel om het lijdend voorwerp meer op den voorgrond te brengen.

OPMERKINGEN. Een belangrijk middel om te onderzoeken, of een woord een l. v. is, bestaat hierin, dat men onderzoekt, of het met een lijdenden vorm tot een lijdend onderwerp is te maken.

Het hulpmiddel is echter niet beslissend; er blijven gevallen, waarin lijdende voorwerpen nooit tot lijdende onderwerpen gemaakt worden. Dit is het geval met:

- a. de lijdende voorwerpen van *hebben* en zijne synoniemen: *bezitten, bevatten, behelzen, inhouden*.
- b. de lijdende voorwerpen bij wederkeerende vormen, onverschillig of het echte, dan wel looze voorwerpen zijn. (Vgl. § 19).
- c. de looze voorwerpen uit § 18.
- d. de lijdende voorwerpen bij de tijdelijk overgankelijke w.w. uit § 20.
- e. de lijdende voorwerpen in zinnen, waarvan het gezegde uit een persoonsvorm + een infinitief bestaat (vgl. § 21).

23. Er zijn gevallen, waarin twijfel ontstaat bij de onderscheiding tusschen een *lijdend* en een *meewerkend* voorwerp, doordat 4e en 3e nvl. zoo weinig verschillen, of tusschen een *lijdend* en een *oorzakelijk* voorwerp, doordat ook het laatste in den 4en nvl. kan voorkomen. Deze gevallen worden besproken bij de behandeling van de 2e en 3e soort van voorwerpen (vgl. §§ 26 en 30).

Verder komen de bijwoordelijke bepalingen van plaats in den 4en nvl.: *den berg opgaan, den heuvel afdalen, de rivier overzwemmen, het huis voorbijgaan, de gang doorloopen, een schip nastaren*, met de lijdende voorwerpen in vorm overeen en hebben er soms overgangen plaats. Zoo wordt in zinnen als: *Men ging uw broer voorbij, De politie zat den dief na, De kommiezen keken het schip na*, echte lijdende voorwerpen gevoeld en er is geen bezwaar tegen een overbrengen in den lijdenden vorm. Maar lijdende vormen als: *Trappen werden op- en afge- loopen. De Berezina werd overgetrokken*, zijn kwalijk verdedigbaar. 7

Het meewerkend voorwerp.

24. Het meewerkend voorwerp is de naam of aanduiding van de zelfstandigheid, die in het algemeen op actieve wijze betrokken is in de werking of toestand, die het gezegde van het onderwerp vermeldt.

Evenals de term „*ondergaan*” bij de lijdende voorwerpen (vgl. § 16) moet ook de term „*meewerken*” vrij ruim opgevat worden. De volgende gevallen doen zich voor:

- a. Het meewerkend voorwerp *verricht eene handeling*, die nood-

zakelijk is om de handeling van het onderwerp mogelijk te maken: *Ik weigerde den man het boek* (De man vroeg het.) *Ik toonde hem zijne fouten* (Hij keek er naar). *De generaal belette den vijand den terugtocht.* (De vijand beproefde dien). *De agent ontrukte den matroos zijn mes* (Deze hield het vast). *De soldaten gehoorzamen den aanvoerder* (Deze beveelt). *Het stuk beviel het publiek* (Het publiek vond er behagen in).

b. Het meewerkend *ondervindt* den toestand, van het onderwerp vermeld: *De zaak was hem duister* (Hij vond de zaak duister). *De gezant was de koningin vijandig* (De koningin ondervond die vijandschap). Soms is het meew. voorwerp er beoordeelend in betrokken: *Die jas is mij te lang.* *Die prijs is hem hoog genoeg.* *Die jongen schrijft mij te slordig,* enz. Op die wijze kunnen verscheidene subjectieve ww. een dergelijk voorwerp bij zich krijgen: *Hij slaapt mij te lang.* *De eerste trein vertrekt hem te vroeg,* enz.

c. Zwakker nog wordt het meewerkend karakter van dit voorwerp, wanneer het alleen als *bezitter* van een in den zin genoemde zelfstandigheid vermeld wordt: *De tranen stonden den knaap in de oogen* (in de oogen van den knaap). *De haren rezen hem te berge* (zijne haren).

d. Het zwakst wordt dit meewerkend karakter in zinnen als: *Daar was me de kachel uitgegaan.* *Dat was je daar een drukte,* waar *me* en *je* (het laatste met de beteekenis van een onbepaald vnvwd.) als *belangstellend* in den toestand vermeld te worden.

OPMERKINGEN. 1. Uit het overzicht blijkt, dat dit tweede voorwerp in het algemeen tegenover het onderwerp staat als een *persoon*, d. w. z. het handelt, d. i. verricht gewilde werkingen, het ondervindt, oordeelt, waardeert, het beseft voor- of nadeel, het treedt op als bezitter, het voelt belangstelling, enz. Dit wordt bevestigd door het verschijnsel, dat de overgroote meerderheid der meewerkende voorwerpen steeds personen zijn. Het is altijd: *IEMAND iets aanraden, afraden, aanbevelen, afstaan, afnemen, antwoorden, beletten, bewijzen, besparen, bevelen, bezorgen, brengen, bieden, geven, gunnen, inboezemen, leveren, mededeelen, onthouden, ontnemen, opdragen, schenken, schrijven, smeeken, toedienen, toereiken, toonen, uitreiken, vergoeden, wijzen, zweren,* enz. Of bij die ww., waarbij geen lijdend, maar uitsluitend een meewerkend voorwerp te pas komt, is er steeds sprake van,

dat een persoon of eene zaak **IEMAND** bevalt, behaagt of mishaaft, mee- of tegenvalt, gebeurt, overkomt of ontgaat, gelukt of mislukt, past, voegt of betaamt, ontbreekt, faalt of mangelt, licht of moeilijk is, valt of wordt, enz.

Natuurlijk zijn er ook enkele zaaknamen, die als meew. vw. voorkomen: *e e n b o e k e e n e a n d e r e p l a a t s g e v e n , a a n e e n e z a a k z i j n z e g e l h e c h t e n o f z i j n e g o e d k e u r i n g o n t h o u d e n , e e n g e v a a r o n t l o o p e n , o n t k o m e n , o n t s n a p p e n , o n t v l u c h t e n , m o e i l i j k h e d e n h e t h o o f d b i e d e n ,* enz., maar dat is de uitzondering. In den regel wordt ook in zulke gevallen het voorzetsel *aan* gebruikt.

2. Het meewerkend karakter van het tweede voorwerp komt nog wat meer uit, wanneer men zich rekenschap geeft van de complementaire werking, die de beteekenis van werkwoorden met een dergelijk voorwerp veronderstelt: *Geven* veronderstelt *een ontvangen; toereiken een aannemen; ontnemen of ontwingen een hebben of stevig vasthouden; verkoopen, verhuren, leenen* (in leen geven) *een koopen, huren of in leen nemen*, (leenen); *zeggen, berichten, mededeelen een hooren, vernemen; beletten een beproeven; weigeren een vragen; gehoorzamen een bevelen; ontsnappen, ontloopen, enz. een bewaken, vasthouden of tegenhouden; behagen, mishagen, spijten, vervelen, leed doen, enz. een behagen of mishagen scheppen, spijt, verveling, leed ondervinden, enz.*

Dat men het karakteristieke van dit voorwerp meestal in zijn *ondervinden van voor- of nadeel* heeft meenen te vinden, is wel te begrijpen en vele gevallen van de hier besproken activiteit laten zich daartoe terug brengen. Het wezen van de zaak wordt er echter niet mede aangegeven, want ook het lijdend en het oorzakelijk voorwerp ondervinden voor- of nadeel.

3. Bij het onder *c* vermelde bezittende voorwerp is op te merken, hoe deze grammaticale vorm bij voorkeur voor *figuurlijke* uitdrukkingen in gebruik is, terwijl in *letterlijk* op te vatten zinnen meer het bez. v. n. of de 2e nvl. den bezitter pleegt aan te duiden of te noemen. Dit wordt bevestigd door de vergelijking van de zinnen als de volgende:

Hij hield mij de hand boven het hoofd.

Hij tikte mij op de vingers.

Dat stuit mij tegen de borst.

Men heeft mij leelijk in den nek gezien (d. i. afgezet).

Hij drukte mij de hand.

Hij hield de paraplu boven mijn hoofd.

De dokter tikte op mijne borst.

De lomperd stootte tegen mijn arm.

De dokter heeft in mijn keel gekeken.

Ik knelde mijne hand.

Zulke uitdrukkingen met een possessief voorwerp worden intusschen dikwijls als een geheel beschouwd, en zoo zelfs in den lijdenden vorm gebracht. Men zegt b.v. *Hij werd op de vingers getikt. Hij werd schandelijk in den nek gezien*, onder den invloed van: *Hij werd berispt. Hij werd beetgenomen.*

4. Het gebruik van *me* en *je*, onder *d* vermeld, is tot deze twee voornwdn. beperkt, en zij hebben bijna het karakter van vertrouwelijke stopwoordjes gekregen. De deftige klassieke naam er voor is *daticus ethicus* (gevoelsdatief).

25. Als meewerkend voorwerp kunnen voorkomen:

1°. een zelfstandig naamwoord of voornwd. in den 3en nvl.: *Hij zendt den doktor (hem) bericht.*

2°. een zelfst. nwd. of voornwd., voorafgegaan door het voorzetsel *aan* of *voor*: *Ik gaf het boek niet aan uw broer, maar aan uwe zuster. Dat dient om aan zijne woorden kracht bij te zetten. Dat verlies is aan zijne slordigheid te wijten. De taak werd opgedragen aan het lid, dat den maatregel had voorgesteld. Dat zal voor hem eene goede les zijn. De regeling was voor de gemeente niet voordeelig.*

OPMERKINGEN: 1. Dat infinitieven in deze functie ontbreken, is niet vreemd met het oog op het persoonlijk (actief) karakter van het hier besproken voorwerp.

2. De omschrijving met *aan*, komt behalve ter wille van het rythmus, inzonderheid voor: 1°. om eene tegenstelling te doen uitkomen; 2°. wanneer een zaaknaam als meewerkend voorwerp gebruikt wordt; 3°. als men het meewerkend voorwerp om de een of andere reden achter het lijdend voorwerp wil plaatsen.

In den regel nl. staat het m. v. vóór het l. v. Dit geldt echter niet, als beide uit pers. vnnwdn. bestaan: *Ik geef het (4) hem (3). Ik benijd ze (4) u (3). En dan, Hemel, geef haar (4) mij (3)!* (De Génestet). Daartegen wel weer: *Ik zei hem (3) dit (4). Hij verweet mij (3) dat (4).*

3. De omschrijving met *voor* is zeldzamer: *iets voor iemand bestellen, koopen, huren* en dergelijke, en evenzoo bij slechts enkele naamwoordelijke gezegden: *Dat is voor hem heel nuttig, schadelijk, eene uitkomst, een tegenaar*, enz. Opgemerkt moet echter worden, hoe deze omschrijving menigmaal eene zeer merkbare wijziging in de beteekenis te weeg kan brengen; vgl.: *Koop mij dat boek* en *Koop dat boek voor mij. Dat boek is hem nuttig* en *Dat boek is nuttig voor hem. Dat is hem onaangenaam* en *Dat is onaangenaam voor hem.* Zoo

wordt het duidelijk, hoe een naamwoord met *voor* licht het karakter krijgt eener bepaling van doel of beperking.

26. Evenmin als de rubriek der lijdende voorwerpen, vormt die der meewerkende voorwerpen eene scherp afgebakende klasse.

In de eerste plaats komt het voor, dat eenige werkwoorden, als *benijden, betalen, vragen, verzoeken, onderwijzen*, die gewoonlijk een persoon als m. v. en eene zaak als l. v. bij zich hebben: *Ik benijd uwen broer die mooie betrekking. Ik betaal hem de rekening, vraag hem een dienst, onderwijs hem eene taal, enz.*, met eenige wijziging in hunne beteekenis ook van persoonsnamen als l. v. vergezeld kunnen worden: *Ik benijd uwen broer* (acht hem gelukkig) *om die mooie betrekking. Hij betaalt* (bezoldigt) *zijne werklieden heel goed. De examinerator vroeg* (ondervroeg) *hem over de leer der naamvallen. Hij heeft mij op zijne bruiloft gevraagd* (uitgenoodigd). *De president verzocht* (noodigde uit) *de aanwezigen niet te rooken. Hij onderwees* (bekwaamde) *hem in het rekenen, enz.* Daarom is er ook geen bezwaar te maken tegen lijdende vormen als: *Hij werd zeer benijd. Wij werden royaal betaald. Hij werd naar de namen zijner ouders gevraagd. Men wordt verzocht rechts te houden. De heeren worden verzocht niet te rooken, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Bij de studie van het Duitsch blijkt het, dat deze taal gevoeliger is voor het onderscheid tusschen den 3^{en} en 4^{en} nvl. dan de onze. *Beistehen, helpen, volgen, begegnen* b.v. hebben daar een meew. voorwerp bij zich, wat goed gevoeld is, want iemand, die men *bijstaat, helpt, volgt, ontmoet*, is ook actief. Intusschen zijn de Nederlanders met meer oog voor het passieve van het voorwerp gaan zeggen: *Hij werd bijgestaan, geholpen, gevolgd, ontmoet*, en zoo werden dergelijke ww. transitief.

27. In de tweede plaats toont een meewerkend voorwerp, als het door een voorzetsel voorafgegaan wordt, allicht groote verwantschap met eene bijwoordelijke bepaling van *doel* of van *beperking*, antwoordende op de vraag: *met welk doel* of *in welk opzicht* (vgl. § 58).

<i>Hij kocht mij dat mooie boek.</i>	<i>Hij kocht dat boek voor de schoolbibliotheek.</i>
<i>Hij bracht mij dat offer gaarne.</i>	<i>Hij bracht dat offer gaarne ter wille van den lieven vrede.</i>
<i>Deze manier van handelen werd hem gevaarlijk.</i>	<i>Deze manier van handelen wordt gevaarlijk tegenover meer ervaren mededingers.</i>
<i>Deze kuur was den borstlijder heilzaam.</i>	<i>Deze lucht is zeer heilzaam voor borstlijders.</i>

Ook deze voorbeelden bewijzen weer, dat de 3e nvl. de eigenlijke vorm voor het meewerkende, d.i. als persoon gevoelde voorwerp is, en dat dit karakter bij omschrijving door een voorzetsel licht verloren gaat.

Het oorzakelijk voorwerp.

28. Het oorzakelijke voorwerp is in het algemeen de persoon of de zaak, die aanleiding is tot de handeling of den toestand van het onderwerp: *Hij schaamt zich mijner* (Ik ben er aanleiding toe). *Hij ontfermt zich over dat gezin.* (Dat gezin wekt zijne ontferming). *Hij heeft belang bij die onderneming.* (Die onderneming heeft voor hem belang). *Hij is het wachten moe, strijdens moe.* (Het wachten, het strijden maakt hem moe).

29. Het oorzakelijk voorwerp kan door een der volgende vormen worden uitgedrukt:

1°. in eenige zeldzame gevallen nog door een zelfst. nwd. of voornwd. in den 2en nvl., soms wisselend met een 4en nvl.: *Gedenk mijner. Gedenk den Sabbathdag. Erbarm, ontferm u mijner. Hij schaamt zich mijner. Trek u zijner aan. Herinnert ge u zijner?*¹⁾ *Wees mijner woorden indachtig. Wees dat woord indachtig! Wees mijner of mij genadig! Die is mijns of mijner niet waardig. Hij is zich zijner (zijne) verantwoordelijkheid bewust. Hij was der genade deelachtig. Hij was dat woord gedachtig. Hij*

¹⁾ In gewone taal: *Herinnert ge u hem. Hem* wordt dan meest als l. v. gevoeld en *u* als m. v.

is der zake kundig (deskundig). Hij was der tale, (de taal) meester (machtig), Hij is des levens moede (zat). Zij waren vol zoeten wijns. De zaal was vol dikken rook. Hij is zijn leven niet zeker. Hij is het spoor bijster. Hij is een goed leven gewoon (gewend) Hij is zijn geld kwijt. Hij is die zorg niet waard, en enkele voorbeelden meer.

2°. In de meeste gevallen door een zelfst. nwd. of v nwd., voorafgegaan van een voorzetsel, dat door de beteekenis van het gezegde uitdrukkelijk gevorderd wordt. Als zoodanig zijn in gebruik de voorzetsels: *aan, achter, bij, in, met, naar, om, onder, op, over, tegen, tot, uit, van en voor*; b.v. *Hij twijfelt aan mijne eerlijkheid. Hij kwam achter de waarheid. Hij heeft belang bij die zaak. Hij schepte behagen in dat spel. Hij spot met uwe waarschuwingen. Hij smacht naar een koelen dronk. Hij smeekt om vergiffenis. Hij lijdt onder die verdenking. Hij rekent op uwe komst. Hij klaagt over veronachtzaming. Hij strijdt tegen onrecht. Hij spoort aan tot verzet. Hij redt hem uit dat gevaar. Hij beschuldigde hem van diefstal. Hij staat in voor de waarheid.*

3°. door een infinitief met *te*, soms voorloopig aangeduid door een voornaamwoordelijk bijwoord: *Ik ben (er aan) gewoon vroeg op te staan. Hij heeft er belang bij tegen te stemmen. Hij heeft er lust in te spelen. Hij eindigde met te betalen. Hij verlangt er naar, zijn vaderland weer te zien. Denk er om, de deur te sluiten. Hij gaat er onder gebukt, die schuld niet afgedaan te hebben. Hij stond er op, zelf te betalen. Hij verbaasde er zich over dat te hooren. Hij verzette er zich tegen vrees te toonen. Hij bewoog mij heen te gaan. Hij werd (er van) beschuldigd gestolen te hebben. Hij vreesde (er voor) mij te beleedigen.*

OPMERKINGEN: 1. De 2^e nvl. als vorm voor het oorz. voorwerp is in het tegenwoordige Nederlandsch *geïsoleerd*, d. w. z. de overgeblevene gevallen worden gebruikt — (en meestal slechts in literaire taal) — maar ze zijn niet voor vermeerdering vatbaar. In het Duitsch komen veel meer gezegden voor, die een voorwerp in den genitief vorderen, en dit was in het Mnl. ook nog zeer gebruikelijk.

2. Wat de meerderheid der gevallen betreft, vooreerst kan de beteekenis helpen om ze te herkennen, maar duidelijker aanwijzing

geeft nog het uiterlijke kenmerk, dat ze door een *standvastig* voorzetsel voorafgegaan worden, nl. een voorzetsel, dat bij een geboren Nederlander dadelijk in het taalgevoel oprijst, zoodra het gezegde maar genoemd wordt. Het is altijd: *haken... naar, wachten... op, zich verzetten... tegen, berusten... in, zorgen... voor, zich wennen... aan, afzien... van*, enz. De standvastigheid van dergelijke voorzetsels bewijst de noodzakelijkheid van de aanvulling, die het noemen van het gezegde doet verwachten. In de bijwoordelijke bepalingen, die uit een zelfst. nwd. met een voorzetsel bestaan, wordt de keus van het voorzetsel niet door den aard van het gezegde beheerscht, maar door den aard van de bepaling, die te vermelden is: *De man loopt in de kamer, op straat, over de brug, op Zondag, in de week, voor zijne gezondheid, met moeite*, enz.

Bij uitzondering komt het voor, dat bij een zelfde gezegde meer dan één voorzetsel past. Zoo zegt men: *denken-aan, om en over iets; gelooven in iemand en aan iets*; (waarnaast ook nog: *iemand of iets gelooven*); *zich ergeren aan en over iets; lijden aan en onder iets; beginnen aan of met iets; vergelijken met en bij; verlegen zijn om en met; tevreden zijn met en over; lachen om en met; boos zijn op iemand en over of om iets; zich schamen over iemand of iets en voor iemand; beginnnen aan of met iets; werken aan of over iets; betrokken zijn bij of in iets; volharden bij of in iets; aanbevelen bij iemand; of in iemands hoede, zorg, enz.; of voor eene betrekking, eene belooning, enz.; en dergelijke. Meestal is in zulke gevallen ook verschil in beteekenis te constateeren. Men denkt aan iemand of iets, wanneer de gedachten daarop gericht zijn; over iemand of iets, wanneer de persoon of de zaak tot velerlei overleggingen aanleiding geven en tot een besluit moeten leiden; om iets, wanneer het geldt iets niet te vergeten, enz.*

30. De naam *oorzakelijk voorwerp* geeft maar zeer in het algemeen het karakter van deze soort van voorwerpen aan. Om de groep in al hare veelzijdigheid te overzien, is het noodig zich niet tot een te klein aantal voorbeelden te beperken, waarom in het *Aanhangsel* een vrij uitvoerig overzicht van de gezegden is opgenomen, waarin een oorz. vw. kan betrokken zijn.

Er zijn echter nog een paar andere algemeene kenmerken. Men ontmoet b. v. als o. v. meer zaken dan personen. Er is meer overeenkomst tusschen een l. v. en o. v., dan tusschen een m. v. en een o. v.; heel dikwijls is het ww. met het voorzetsel t vervangen door een overg. ww., b. v. *spijt hebben over iets*

door „iets betreuren”; *van iemand houden* door „iemand bemin-
nen”; *naar iets haken* door „iets begeeren”, enz./ De gezegden,
waarin een o. v. betrokken is, zijn in den regel niet van materieelen
aard, maar meest werkingen of toestanden op het gebied van het
denken, gevoelen en willen (vgl. de voorbeelden in het *Aanhangsel*).
Eindelijk hebben de voorzetsels gewoonlijk figuurlijke beteekenis,
vgl. b. v.: *vreezen voor, zorgen voor, zich verzetten tegen, heerschen
over, zich verheffen op, rekenen op, jagen naar*, enz. Hierdoor
is het licht in te zien, dat er geen denken aan is, oorzakelijke
voorwerpen onder de plaatsbepalingen te rangschikken; vgl. b. v.:
Hij hangt aan zijne familie met *Hij hangt aan de ladder*; *Hij
staat op netheid* met *Hij staat op een stoel*; *Hij stapte van dat
onderwerp af* met *Hij stapte van den stoel af*, enz.

Wel doen zich gevallen voor, waaruit blijkt, dat oorzakelijke
voorwerpen en bijw. bepalingen van oorzaak en beperking nauw
aan elkander grenzen en ineenvloeien.

BEPALINGEN.

31. Bepalingen zijn woorden of uitdrukkingen, waardoor
in een zin (buiten het gezegde) nadere bijzonderheden worden
opgenomen omtrent de in dien zin vermelde zelfstandigheden, of
omtrent hunne werkingen, toestanden en eigenschappen: *De
oudste leerling deed het woord. Hij kwam vroeg. Hij was
gisteren ziek. De vrij kostbare maatregel trof geen doel.*

De middelen om te bepalen zijn tot drie groepen te brengen:

1°. *Zelfstandige* woorden in een 2en of 4en nvl., of vooraf-
gegaan door een voorzetsel: *Het vertrek der troepen. De
winkel op den hoek. Hij kwam des morgens. Hij kwam den
volgenden dag. Door dien rukwind sloeg de boot om.*

2°. *Congruërende*, d. i. met het bepaleude woord in nvl.
overeenstemmende vormen van *veranderlijke* woorden: *De oude
man is ziek. De boeken des Ouden verbonds. Hij hielp den
ouden man. Den eersten April verloor Alva zijn bril.*

3°. *Onveranderlijke* woorden: *Hij woont hier. Hij komt straks.*

OPMERKINGEN. 1. De naam *bepaling*, d. i. beperking, geeft niet ten volle het karakter van deze zinsdeelen aan. In het algemeen moet men ze beschouwen als woorden of uitdrukkingen, waardoor men van een ding of werking iets mededeelen kan, zonder er een aparten zin voor noodig te hebben. Terwijl een kind zegt: *Er was een man, en die was rijk. En als het winter was, dan woonde hij in de stad, en als het zomer was, woonde hij buiten op een villa*, — zegt iemand, die zijne taal in zijne macht heeft: *Een rijk man woonde 's winters in de stad en 's zomers buiten op eene villa*. Niet ten onrechte zijn de bepalingen dan ook als „gedegradeerde gezegden” (H. PAUL) gekarakteriseerd.

2. De regel is intusschen, dat bepalingen *bepalen*, d. i. *beperken*, nauwkeuriger aanwijzen. *Een groote hond, mijn hond, te voet reizen, naar Berlijn reizen* is nauwkeuriger aanwijzing dan *een hond* of *reizen*. In het algemeen zijn bepalingen dus als onderscheidingsmiddelen te beschouwen.

Het komt echter ook voor, dat eene bepaling niet beperkt, maar *uitbreidt*, d. i. aan een zin alleen wat meer inhoud geeft en van een ding of eene werking terloops iets zegt, dat niet als onderscheidingsmiddel bedoeld is: *Die moeilijke sommen hebben mij een vol uur gekost. Onze buurman, een gezellige prater, komt 's avonds wel eens aanloopen. Het stille Delft was nu in rep en roer*. Al werden de gespatieerde bepalingen weggelaten, *die sommen, onze buurman en Delft* zouden even nauwkeurig aangewezen zijn.

3. Wanneer eene bepaling inderdaad *beperkt*, dan kan dit op twee manieren geschieden:

1°. op algemeene wijze, door ding of werking tot eene ondersoort te brengen: *een groote hond, Friesche schaatsen, zulke boeken, buiten wonen, op Zondag werken, met een grendel sluiten*, enz.

2°. op bijzondere wijze, door ding of werking zoo aan te wijzen, dat ze met geen andere te verwarren valt: *deze hond, mijne schaatsen, wiens boeken, te Amsterdam wonen, aanstaanden Zondag vertrekken, met dezen sleutel sluiten*, enz.

Het eerste noemt men ook wel *classificeeren*, het laatste *individualiseeren*.

4. Terwijl eene bepaling in het algemeen bijzonderheden van een ding of werking *vermeldt*, moet opgemerkt worden, dat er ook bepalingen zijn, die:

1°. alleen bijzonderheden *aanduiden*: *Hier is het boek. Zulke maatregelen. Dergelijke bepalingen. Hij woont hier. Dan komt hij. Daardoor kwam het. Daarom gaf hij toe. D'aartoe zal het leiden. Zoo deed hij. Hij is even schuldig*.

2°. naar bijzonderheden vragen: *Welke handschoenen kiest gij? Waar woont hij? Wanneer komt hij? Hoe vaart gij? Hoeveel kost dit boek?*

3°. alleen *onbepaaldheid* aanduiden: *Een koning. Zeker vorst. Te eeniger tijd. Hij houdt zich ergens verscholen. Als het ooit gebeurt. Zus of zoo handelen.*

32. De bepalingen vermelden, gelijk gezegd is, bijzonderheden van dingen of van werkingen, onder het laatste ook begrepen *toestanden* en *eigenschappen*. Dit geeft aanleiding tot eene indeeling der bepalingen in twee groote groepen:

1°. Bijvoeglijke of adnominale bepalingen ¹⁾, nl. die, welke bijzonderheden van wezens of dingen vermelden: *De arme man. De voorste man. Deze man, enz.*

2°. Bijwoordelijke of adverbiale bepalingen ²⁾, nl. die, welke bijzonderheden van werkingen, enz. vermelden: *Hij gaat naar school. Hij was toen minderjarig. Een gevaarlijk steile weg, enz.*

Er is nog een derde groep bepalingen, die een tweezijdig karakter heeft. Zij bepalen dingen (en zijn dus attributen), maar zij staan in het gezegde (praedicaat): *Hij ging rijk heen en kwam arm terug. Men houdt hem voor een rijk man. De tegenspoed maakte hem arm.*

Deze bepalingen worden onderscheiden met den term bepaling van gesteldheid (*praedicatief attribuut*).

OPMERKING. In het algemeen moet opgemerkt worden, dat bij de onderscheiding van bepalingen gevallen voorkomen, waarin het twijfelachtig is, tot welke rubriek ze te brengen zijn. Deze rubrieken vloeien dan ook dikwijls ineen of bepalingen van de eene categorie verschuiven door bijzondere opvatting naar eene andere. De behandeling der bepalingen in bijzonderheden, zal daarvan genoeg voorbeelden opleveren.

1) *Adnominaal*, van *ad* = bij en *nomen* = naamwoord. Men noemt ze ook attributen of attributieve bepalingen.

2) *Adverbiaal*, van *ad* = bij en *verbum* = werkwoord.

BIJVOEGLIJKE BEPALINGEN.

33. De bijvoeglijke bepalingen zijn woorden of uitdrukkingen, die bijzonderheden van zelfstandigheden vermelden. In het algemeen komen deze bijzonderheden hierop neer, dat ze de qualiteit en de quantiteit der zelfstandigheden uitdrukken, maar ook relaties (betrekkingen), b.v. de plaats of de tijd, waarin ze voorkomen, benevens de personen of dingen, waartoe ze in de eene of andere betrekking staan. De bijzonderheden, die men van een ding vermelden kan, zijn echter zoo talrijk en zoo uiteenlopend, dat ze onmogelijk naar hunne beteekenis in rubrieken zijn te brengen. Het best wordt eén overzicht van die beteekenissen verkregen, door de vormen na te gaan, waarin de bijvoeglijke bepalingen voorkomen.

OPMERKING. In § 31 *Opm.* 2 is reeds aangewezen, hoe de bepalingen classificeeren of individualiseeren. Vooral is dit met de bijvoeglijke bepalingen het geval; bij de behandeling der bijzonderheden zal dit nog meer uitkomen.

Ook is er te letten op de bepalingen, die niet als onderscheidingsmiddel dienen, maar eene aanvulling of uitbreiding inhouden.

34. Voor de bijvoeglijke bepalingen zijn een groot aantal woordsoorten gebruikelijk:

1°. de lidwoorden: *Een man. De koning. De vorsten.*

OPMERKING. Het lidwoord is de eenvoudigste bijvoeglijke bepaling. Beide geven te kennen, dat men met eene begrensde eenheid te doen heeft; *de* met eene bepaalde, *een* met eene onbepaalde eenheid. In het meervoud dient *de* alleen om bepaaldheid uit te drukken.

2°. bijvoeglijke naamwoorden: *De ronde tafel. Rieten stoelen. Het dagelijksch brood. Utrechtsche theerandjes. De koninklijke stallen.*

OPMERKINGEN. 1. De bijv. nwdn. drukken deels eigenschappen uit: *eene geurige sigaar, eene ijzeren brug*; deels betrekkingen, en wel van plaats: *de voorste man, een zijdelingsche*

aanoal; van tijd: *de tegenwoordige burgemeester, de aanstaande bruiloft*; van oorsprong: *Transvaalsche boeren, Vondeliaansche verzen*; of al zulke betrekkingen, die door een 2en nvl. of een zelfst. nwd. met een voorzetsel uitgedrukt kunnen worden: *vaderlandsche geschiedenis* (= g. des vaderlands), *aardrijkskundig leerboek* (= l. over de aardrijkskunde).

Op deze wijze dienen de bijv. nwdn. hoofdzakelijk om de dingen tot de eene of andere soort of rubriek te brengen (*classificeeren*) en daardoor te onderscheiden.

2. Er zijn enkele gevallen, waarin het bijv. nwd. niet als onderscheidingsmiddel dient. Zoo b.v. als versiering¹⁾: *de onverbiddelijke dood, de snelvoetige Achilles*, enz.; of om eene tegenstelling te doen uitkomen: *het nette Delft en het berookte Schiedam*. Ook wel als gemoedsattribuut, d. i. om te doen uitkomen, wat men voor een persoon of zaak voelt: *die arme vrouw, de drommelsche jongen*. Eindelijk kan in zulk een aanvullend bijv. nwd. eene oorzaak of reden opgesloten liggen: *De hongrige knaap keek begeerig naar de welvoorzienne tafel*.

3°. bijvoeglijke voornaamwoorden: *Mijn huis. Dit boek. Zulke menschen. Welke menschen. Zeker vorst.*

OPMERKINGEN: Het voornaamste kenmerk van de *bijv. voornwdn.* is, dat ze meest individualiseeren, door het aangeven van de betrekking der bepaalde zelfstandigheid tot den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} spraak-kunstigen persoon. Dit geldt inzonderheid voor de bezittelijke en aanwijzende vⁿw^dn. De bijv. vragende vⁿw^dn. vragen naar hoedanigheden of betrekkingen, en de onbepaalde geven onbepaaldheid, dat is afwezigheid van bijzonderheden te kennen.

4°. telwoorden: *Drie boeken. Vele boeken. Het derde boek. Het zooveelste boek.*

OPMERKING. De telwoorden bepalen de zelfstandigheden, door de hoeveelheid er van of hunne rangorde bepaald of onbepaald te vermelden.

5°. een naamwoordelijke vorm van het werkwoord (*deelwoorden en infinitief*): *Blaffende honden. Hangende*

¹⁾ *Epitheton ornans.*

tuinen. *Geschilde aardappelen. De vertrokken stoomboot. De te ontvangen posten. De te maken sommen. De gelegenheid om te studeeren. De zucht om te behagen.*

OPMERKINGEN. Deelwoord en infinitief komen in deze gevallen het meest met de bijv. nwdn. overeen.

De onvoltooide deelwoorden zijn altijd bepalingen van de zelfstandigheden, die als hunne onderwerpen kunnen beschouwd worden: *Wapperende vlaggen. Vallende sterren.*

De voltooide deelwoorden van overgankelijk wv. kunnen alleen bijv. bep. van hunne voorwerpen zijn: *De besproken plaatsen. De bedrogen koopman.*

Van onovergankelijke wv. kunnen de volt. deelwoorden alleen als bijv. bep. van hunne onderwerpen gebruikt worden, mits zij met *zijn* vervoegd worden: *De vermeerderde uitgaven. De toegenomen drukte. De ingeslopen drukfouten.* Deelwoorden als *geblaf, geslapen, gewandeld* kunnen niet als bijv. bepalingen dienen. Ook niet die van wederkerende wv.

Tegen dezen regel zondigen voorbeelden als: *de uitgeblonken dapperheid, de ontkomen kolken, de voorgenomen reis,* enz.

6°. een zelfst. nwd. of voornwd. in den 2en nvl.: *Vondels werken. De dichter dezer verzen. Willems boek. Eene bete broods. Eliza's vlucht. De verdrijving der Mooren. De plaats der samenkomst. De ure der verlossing. Het lelietje der dalen. De kooplieden onzer dagen. De deugd der verdraagzaamheid. Het juk der zorgen. Het boek der boeken.*

Mijns gelijke. Enkelen uwer. Het belang der zijnen. Diens broeder. Wiens hoed. Iemands verzoek, enz.

OPMERKING. Het groot aantal voorbeelden van dit geval bewijst, welk eene uitbreiding het spraakgebruik aan de beteekenis van den 2en nvl. gegeven heeft. In het algemeen drukt die naamvalsvorm niet anders dan een *bijeenbehooren* of *bijeenbehoord* hebben uit, maar dit bijeenbehooren doet zich in velerlei gevallen voor. Zoo zijn de volgende beteekenissen van een bijvoeglijken genitief op te merken:

a. Hij noemt den oorsprong of den voortbrenger: *Hogendorp's grondwet, Potgieters poëzie, Java's rijkdommen.*

b. Hij noemt het afkomstige of voortgebrachte: *De ont-*

werper der grondwet. De dichter dezer verzen. De uitouder dezer machine. De moeder Ismaëls.

c. Hij noemt als bezitter een persoon: *Willems ouders. De bezittingen zijner moeder, of ook wel eene zaak: Het hoofd der school* (de school heeft een hoofd). *De directeur der fabriek. De eigenaar der villa. Den chef der onderneming.*

d. Hij noemt een geheel, d. w. z. eene stof, eene verzameling, een meervoud, eene eigenschap, eene werking, — waarvan een deel wordt aangewezen (*partitieve genitief*): *Eene teug waters. Eene som gelds. Iets nieuws. Sommige der gasten. Een onzer. Een uur sporens.*

e. Hij noemt het onderwerp van eene werking of toestand: *De opstand der Negers. De beweging der troepen. Maurits' overwinning. Willems beterschap.* (W. wordt beter). *De strengheid des rechters* (De rechter is streng); — of ook het voorwerp: *De verdediging der stad. De delging der schuld.*

f. Hij noemt kenmerken van plaatsen of tijden: *De plaats zijner bestemming. Het land zijner geboorte. De stad zijner inwoning. Het tooneel der misdaad. Het oord zijner ballingschap. — Het oogenblik der ontmoeting. Het uur der wrake. De dag des oordeels. De week der gebeden. Het jaar zijner geboorte. De tijd der samenkomst. De eeuw onzer glorie.*

g. Hij geeft de plaats of den tijd van een ding aan: *Het lelietje der dalen. De eik onzer bosschen. De stad der Zeven heuvelen. De kooplui dier dagen. De schrijvers der 18^e eeuw. De woelingen onzes tijds.*

h. Hij maakt een algemeen tot een bijzonder begrip: *De deugd der verdraagzaamheid. De wet der vergelding. De straf des doods. De regel der uitspraak.*

i. Hij geeft aan een woord eene figuurlijke beteekenis: *De lente des levens. De huisgenooten des geloofs. Het zaad des oproers. De band des belangs. De fakkel der tweedracht. De vonk der verdeeldheid. De mist des twijfels. De wolken onzer bezorgdheid. De donder der toejuichingen.*

k. Hij noemt (*Hebreeuwsche of Bijbelsche, of ook superlatieve genitief*) personen of zaken, waarvan de bepaalde zelfstandigheid zich bij uitnemendheid onderscheidt: *De Heer der Heeren. Het boek der boeken. De dag der dagen. IJdelheid der ijdelheden. Aller treurspelen treurspel* (Vondel). *Aller sceptren scepter* (id.). *o Stad der steden* (Potgieter). *o Eiland der eilanden* (id.). *De wet der wetten* (id. vōr „de Grondwet”). Schertsend ook: *O, uil der uilen!*

7°. een zelfstandig nwd. of voornwd. met een voorzetsel: *De werken van Vondel. De dichter van deze verzen. Een man van beteekenis.*

Het bericht van de overwinning. Eene gift aan de armen. De twijfel aan zijne eerlijkheid.

Het haantje op den toren. De week na Paschen. Een ongeluk door eigen schuld. Een uitverkoop wegens sterfgeval. Eene verbinding door een tramdienst. Hulp in nood. Uw vertrek ondanks mijn verbod. Thee zonder suiker. Zijne slaafschheid tegenover zijne meerderen. Liefdadigheid naar vermogen.

De jongen naast mij. De zorg voor de zijnen, enz.

OPMERKING. Onder deze bijvoeglijke voorzetselbepalingen komen er allereerst voor, die omschrijvingen zijn van een 2^{en} nvl. Daarbij sluiten zich ook gevallen aan, die niet door een genitief weer te geven zijn: *Een woord van verzoening, Een paling van een pond, enz.* Eigenaardig zijn voorbeelden als: *Een schat van een kind. Een reus van een kerel. Een dot van een hoedje. Scheepstouwen van zenuwen. Kalfsbiefstukken van handen en wolbalen van beenen* (v. Deyssel), in welke verbindingen het grammatisch bepaalde woord eigenlijk het bepalende is.

Verder zijn het lijdende, meewerkende en oorzakelijke voorwerpen, die bijv. bepalingen worden, als het ww. het karakter van een zelfst. nwd. krijgt: *De schildering der ellende. Gehoorzaamheid aan de wet. Een beroep op de wet.*

En eindelijk zijn het bijwoordelijke bepalingen, als in het volgend hoofdstuk te behandelen zijn, die een bijvoeglijk karakter krijgen, omdat ze, in plaats van met een gezegde, met een substantief verbonden zijn: *De telegraafpalen langs den spoorweg, enz.*

8°. een zelfst. nwd. in denzelfden nvl. als het bepaalde woord (= *bijstelling*): *Benjamin Franklin, de uitvinder van den bliksemafleider. De heer N., notaris te Amsterdam. Reinaert de Vos. De provincie Utrecht. Het bijwoord dikwijls. Een hoop werkvolk. Een aantal menschen. De wet-Mackay. De methode-Bouman. Jan van den Berg. Cornelis Tromp.*

OPMERKING. Het kenmerkende van eene bijstelling is, dat het zelfst. nwd. zonder genitiefsteeken of voorzetsel naast het bepaalde woord

gezet wordt, en alleen door gelijkheid van nvl. zijn verband daarmede uitdrukt.

De meest bekende bestellingen zijn die, welke een of ander kenmerk: eene qualiteit, een bijnaam, enz. uitdrukken. In *Bruin de beer*, enz. is het de soortnaam, die den eigennaam volgt. Verder worden op gelijke wijze verbonden een soortnaam met een eigennaam: *De stad Amsterdam*; een verzamelnaam met een soortnaam of stofnaam: *Eene mand appelen*; een product met zijn maker of vinder: *De schoolbank-Kunze*; een voornaam met een familienaam: *Michiel de Ruyter*.

9°. een bijwoord: *De deur rechts. De stapel links. Het huis hiernaast. De kamer beneden. De jongens buiten. Den dag daarna. Eene maand vroeger. De kosten er van. De middelen er toe. De berichten dienaangaande. Mijn broer alleen kan dat niet betalen. De bloedverwanten samen onderhouden het gezin.*

Zelfs de koning. De koningin vooral. Ook hij. Slechts uw broer. Uw broer alleen of Alleen uw broer. Niet hij.

OPMERKING. De eerste groep dezer voorbeelden is op dezelfde wijze te verklaren, als de onder 7° behandelde gevallen: *Het haantje op den toren*, enz. Het bijwoord wordt eenvoudig als plaats- of tijdbepalend attriboot achter het zelfst nwd. gezet.

In de tweede groep staan de bijwoorden nu eens vóór, dan weer achter de zelfst. nwd. en wel met versterkende, uitzonderende of ontkennende kracht. Op gelijke wijze staan zij ook wel bij andere zinsdeelen: *Zelfs hier. Vooral na den middag. Ook 's avonds. Slechts twee. Niet heden*, enz.

BIJWOORDELIJKE BEPALINGEN.

35. De bijwoordelijke bepalingen vormen de tegenstelling van de bijvoeglijke; zij drukken bijzonderheden uit van een door een gezegde (of ook door eene bepaling) vermelde handeling, toestand of eigenschap.

OPMERKING. Toch moet niet uit het oog verloren, dat dergelijke bepalingen niet enkel het gezegde (of de bepaling) betreffen, maar de vereeniging van ding en doen (toestand of eigenschap). In *Hij komt spoedig* is *spoedig* niet eene bepaling van *komt*, maar van *Hij komt* of *zijn komen*.

36. De bijzonderheden, die van een doen of toestand te vermelden zijn, kunnen beter dan die der zelfstandigheden tot eenige hoofdgroepen gebracht worden. Men kan zich geen werking denken, of ze moet op de eene of andere *plaats*, of op den een of anderen *tijd* gebeuren. Ook moet eene werking altijd met eene andere in verband staan, die als de *oorzaak* of als het *gevolg* is te beschouwen. Verder zijn er altijd bijzonderheden te vermelden omtrent den *aard* (het hoe, de manier) of den *omvang* (de intensiteit, de graad) van werking of toestand. En eindelijk moet uitgedrukt worden, of de werking als voorbijgegane, bestaande of komende *werkelijkheid* wordt vermeld, dan of zij als *niet-werkelijk* (d. i. mogelijk, onmogelijk, waarschijnlijk) wordt gedacht.

In een zin als: *De boot drijft straks door den stroom misschien langzaam naar den oever*, brengt naar den *oever* het drijven der boot in verband met een punt in de ruimte; *straks* met een punt in den tijd; *door den stroom* met eene veroorzakende werking. *Langzaam* geeft de wijze aan van het drijven, en *misschien* drukt uit, dat het niet werkelijk is, doch alleen waarschijnlijk geacht wordt.

Alzoo zijn de bijwoordelijke bepalingen in de volgende hoofdgroepen te verdeelen:

1°. bijw. bepalingen van *plaats*, d. i. omtrent de verhouding van werking of toestand tot eenig punt of deel der ruimte.

2°. bijw. bepalingen van *tijd*, d. i. omtrent de verhouding van werking of toestand tot eenig punt of deel van den tijd.

3°. bijw. bepalingen van *oorzaak* en *gevolg*, d. i. omtrent de verhouding van eene werking of toestand tot eene andere, die er aan voorafgaat of er op volgt.

4°. bijw. bepalingen van *hoedanigheid* en *hoeveelheid*, d. i. omtrent den *aard* en den *omvang* van werking of toestand.

5°. bijw. bep. van *modaliteit* (al- of niet-werkelijkheid),

d. i. omtrent de verhouding van werking of toestand tot de werkelijkheid.

37. Voor de bijwoordelijke bepalingen zijn de volgende woordsoorten gebruikelijk:

1°. bijwoorden: *Daar staat uw broeder. Straks komt hij. Daardoor viel hij. IJverig werkt hij. Hij komt stellig.*

2°. zelfst. nwdn. of voornwdn. (soms ook een bijw.) met een voorzetsel: *Hij staat bij het hek. Hij ging naar boven. Hij kwam na mij. Sinds gisteren is hij hier. Door dien schok viel hij. Hij werkt met ijver. Volgens de couranten komt de koning niet.*

Deze beide groepen zijn de voornaamste. Verder komen ook nog voor:

3°. zelfst. nwdn. in den 4en nvl.: *Hij liep den Nieuwendijk. Hij blijft den heelen dag. Hij stormde binnen, den degen in de vuist. Het boek kost anderhalven gulden.*

4°. zelfst. nwdn. in den 2en nvl.: *Hij ging zijns weegs. Hij kwam 'smorgens. Onverrichter zake kwam hij terug.*

5°. infinitieven met een voorzetsel: *Alvorens binnen te gaan, klopte hij. Na geklopt te hebben, ging hij binnen. Wij eten om (ten einde) te leven. Hij won door (met) toe te geven. Hij ging heen, zonder te groeten. Hij draaide mij den rug toe, in plaats van te groeten.*

Bijw. bepalingen van plaats.

38. De bijw. bepalingen van plaats kunnen het volgende uitdrukken:

1°. de plaats der werking (het waar): *Hij woont hier. Hij liep in de Kalverstraat.*

2°. eene richting van of naar een of ander punt (het vanwaar of waarheen): *Hij komt hierheen. Hij ging derwaarts. Zij kwam van Scheveningen, uit Frankrijk: Hij liep naar de haven. De tocht ging bergop.*

3°. de doorloopen ruimte (welken weg of het hoever): *Hij liep de Kalverstraat door en den Dam over. De slag werd mijlen ver gehoord. Wij liepen het voetpad en zij den straatweg.*

39. Als bijw. bepalingen van plaats komen voor:

1°. een groot aantal bijwoorden: *hier, daar, waar, ergens, nergens, elders, ginds, rond, rondom* (in het rond), *overal, alom, allerwegen, halverwege, onderweg, aan, achter, voor, na, achteraan, vooraan, beneden, boven, binnen, buiten, bezijden, bij, door, om, in, uit, langs, mede, tegen, hiernaast, links, rechts, op, neer, onder, over, dicht, dichtbij, ver, veraf, heinde en ver, wijd en zijd; — hiervandaan, daarheen, herwaarts, derwaarts, werwaarts, hemelwaarts, bergop, stroomaf, linksaf, rechtsom, af, toe, heen, weg, vooruit, enz.*

2°. voorzetselbepalingen, ingeleid door de voorzetsels: *aan, achter, beneden, bezijden, binnen, boven, buiten, bij, door, in, langs, naar, naast, om, om-en-bij, omstreeks, omtrent, onder, op, over, rondom, te, tegenover, te midden van, tot, tusschen, uit, van, voor, enz.*

3°. zelfst. nwdn. in den 4en nvl.: *Hij ging den tuin in, den berg op, de brug over. De koetsier reed den straatweg. Hij kwam mij een eind tegemoet.*

4°. een enkel zelfst. nwd. in den 2en nvl.: *Hij ging zijns weegs.*

OPMERKINGEN. 1. Bij vele bijwoorden van plaats is het uitgangspunt der plaatsbepaling de plaats, waar de spreker zich bevindt: *Ik zit hier en hij daar.* Soms is het een van te voren genoemde plaats: *Dit is de voorkamer. Hier worden de bezoekers ontvangen;* soms ook is het uit den aard van het gezegde op te maken: *Zij huizen voor en slapen achter. Hij zit achteraan.*

2. Wanneer eene plaatsbepaling uit een zelfst. nwd. bestaat, dan is dit in den regel een plaatsnaam: een land, eene stad, eene straat enz. Is het een persoonsnaam of een zaaknaam, dan wordt daarmede de plaats bedoeld, door den persoon of de zaak ingenomen: *Uw broer zit naast mijn neef. De pennehouder ligt achter het inktstel.*

3. Eene bepaling van richting of plaats wordt soms versterkt, door er een bijwoord achter te voegen: *Van de grenzen af tot Arnhem toe. Van het Noorden uit. Door de kleeren heen. Op het ziekbed neer. Met den stroom mede.* Ook achter accusatieven van plaats komt dit verschijnsel voor: *De straat door. Het plein over.* Het bijwoord vormt dan meest met het gezegdewerkwoord eene samenstelling: *heendringen, neerwerpen, meedrijven, doorgaan, overgaan, enz.*

In: *Hij liep door de Kalverstraat en Hij liep de Kalverstraat door* drukt de eerste zin een waar, de tweede een tot waar uit. Zoo ook in de kamer een waar, de kamer in een waarheen, enz.

4. Wanneer twee voorzetsels op elkaar volgen: *Van achter den ploeg, Tot bij de brug*, enz., dan drukt het eerste eene richting en het tweede eene plaats uit.

39. Plaatsbepalingen kunnen van karakter veranderen. In de zinnen: *Aan het diner werd het groote nieuws bekend gemaakt. Hij bromde den heelen weg over*, zijn de plaatsbepalingen tijdsbepalingen geworden.

In: *Hij loopt op pantoffels, Hij danst op de koord, Wij rekenen op de lei en uit het hoofd*, zijn bepalingen van hoedanigheid, en in: *Olie drijft op water en zinkt in wijngeest*, bepalingen van voorwaarde te zien.

Bijw. bepalingen van tijd.

40. De verhouding eener werking tot den tijd wordt allereerst door den vorm van het gezegde uitgedrukt. Dit is eene tijdsaanwijzing, waarbij het oogenblik, waarop de zin gezegd of geschreven wordt, het uitgangspunt is. Het doen of de toestand wordt dan of tot dat tijdpunt (het tegenwoordige), of tot een verleden tijdstip in betrekking gebracht.

Nauwkeuriger tijdsaanwijzing geschiedt door de bijw. bepalingen van tijd. Deze kunnen dan uitdrukken:

1°. de tijd der werking (het *wanneer*): *Hij is nu gereed. Dan komt hij. Toen ging hij heen. Hij werkt 's nachts en slaapt over dag. Hij vertrok den volgenden dag.*

2°. het begin of het einde van eene werking (het *sinds wanneer* of tot *wanneer*): *Van Zondag af heeft het geregend. Sinds den 1en Januari is hij ziek. Hij blijft tot morgen.*

3°. den duur eener werking (het *hoelang*): *Het regende den heelen dag. Uren lang is hij er mee bezig. Gedurende de feestdagen is het magazijn gesloten.*

4°. de herhaling eener werking (het *hoe dikwijls*): *Het gebeurt vaak. Hij komt zelden. Elke week is er markt. Enkele malen komt dat voor.*

OPMERKING. Er is veel overeenkomst tusschen de ruimte- en tijdsverhoudingen. Het *wanneer* stemt overeen met het *waar*, het *sinds*

of tot *wanneer* met het *vanwaar* of *waarheen*, het *hoe lang*, met het *hoe ver*. Het *hoe dikwijls* (de *frequentie*) is iets, dat alleen aan den tijd eigen is.

41. Als bijw. bepalingen van tijd komen voor:

1°. een groot aantal bijwoorden: *nu, dan, toen, wanneer, heden, vandaag, thans, tegenwoordig, tevens, onderwijl, middelerwijl, gelijktijdig, vroeg, laat, tijdig, bijtijds, tijdelijk, voorloopig, voorshands, vroeger, voorheen, destijds, indertijd, weleer, onlangs, laatst, gisteren, eergisteren, kortgeleden, kortelings, daareven, zoeven, met, juist, pas, aanstonds, dadelijk, oogenblikkelijk, terstond, van stonde(n) aan, straks, temet, morgen, overmorgen, binnenkort, mettertijd, hierna, voortaan, eerlang, later, eens, hiernamaals, ooit, nooit, immer, nimmer, sedert, sinds; lang, kort steeds gewoonlijk, doorgaans, somtijds, zelden, andermaal, nogmaals, opnieuw, weer, twee-, drie-, menigmaal, dikwijls, nu en dan, herhaaldelijk, vaak, telkens, telkenmale, nu eens- dan weer, dagelijks, jaarin-jaaruit, jarenlang, dag aan dag, enz. en verder ook de voegwoorde-lijke bijwoorden: *ten eerste, vooreerst, vervolgens, wijders, voorts, eindelijk, ten laatste, ten slotte, enz.**

2°. voorzetselbepalingen, ingeleid door de voorzetsels: *aan* (den avond), *bij* (die gelegenheid), *binnen* (het jaar), *buiten* (de vacantie), *door* (de week), *gedurende, staande* (de vergadering), *hangende* (het proces), *in, met* (Paschen), *na, om, omstreeks, onder, op, over, sedert, sinds, te, tegen, tot, tusschen, tijdens, van-af, vóór, voor* (een jaar) enz.

3°. zelfst. nwdn. in den 4en nvl.: *den geheelen dag, den vorigen dag, den 1en Mei, aanstaanden Zondag, enz.*

4°. enkele zelfst. nwdn. in den 2en nvl.: *'s morgens, 's voormiddags, dezer dagen, 's Zondags, enz.*

5°. infinitieven, voorafgegaan door de voorzetsels *alvorens te en na te*: *Hij denkt na, alvorens te antwoorden. Na driemaal gewaarschuwd te hebben, kommandeerde hij vuur.*

OPMERKINGEN. 1. Bij vele bijwoorden van tijd is het uitgangspunt der tijdsbepaling het oogenblik, waarop iets gezegd of geschreven wordt, (d. i. het *tegenwoordige* tijdstip): *Hij komt nu, straks, meteen, gisteren, morgen, enz.* Soms is het een te voren genoemde tijd of gebeurtenis: *De winter viel vroeg in; en weldra*

moesten de vijandelijkheden gestaakt worden. Soms ook is het uit den aard van het gezegde op te maken: *Hij kwam laat of vroeg. Ik kwam net bijtijds. Tijdelijk is hij met die taak belast*, enz.

2. Wanneer eene tijdsbepaling uit een zelfst. nwd. bestaat, dan is dit in den regel de naam van eene eeuw, een jaar, eene maand, een dag, een jaargetijde, een feestdag, enz. Verder is het veelal een werkingsnaam: *gedurende den oorlog, onder het gebed, met het aanbreken van den dag, sinds uw vertrek*, in welke gevallen de werking den tijd aangeeft. Is het een persoons- of zaaknaam, dan wordt daarmede den tijd van een met dien persoon of die zaak voorvallende werking als tijdsaanwijzing bedoeld: *Tijdens Frederik Hendrik nam de kunst eene hooge vlucht. Egmond beklom het schavot vóór Hoorne. De prenten worden verkocht na de boeken*.

3. Ook tijdsbepalingen kunnen door een bijwoord versterkt worden: *Van twaalf uur af tot vier uur toe*. Eveneens verschijnt hier soms een dubbel voorzetsel: *Van bij twaalven tot over vieren*.

4. Eene veel voorkomende fout is, dat *destijds* verward wordt met *indertijd*. Het eerste is alleen op zijne plaats, wanneer men een uitdrukkelijk genoemden tijd op het oog heeft: *Hij is van zijn 15e tot zijn 18e jaar op kostschool geweest; zijne ouders woonden destijds te Arnhem*. Maar onjuist is een zin als de volgende: „*Karl Baumbach, eerste burgemeester van Danzig is overleden. Hij was destijds (lees indertijd) een groot vriend van Lasker*”. (N. R. C.)

Gisteren, heden of vandaag, en morgen kunnen alleen ten aanzien van den dag, waarop men spreekt of schrijft gebruikt worden. Ook dan zijn ze bruikbaar, wanneer men het verledene zich als tegenwoordig denkt: *Gisteren had ze zich zeer zwak gevoeld; vandaag was ze weer wat beter*. Maar bij een zuiveren verleden tijd passen den vorigen dag, dien dag of den volgenden dag.

Soms laat men achter *sinds* en *sedert* niet een tijdpoint: *sinds dien dag, sedert dat jaar*, maar een tijdduur volgen: *sedert eenige jaren, sinds eenige dagen*, enz. *Gedurende eenige jaren* of *in de laatste dagen* zou dan nauwkeuriger zijn.

5. In den regel zien tijdsbepalende genitieven op eene reeks van feiten, en accusatieven op een enkel feit; vgl. b.v.: *Hij komt 's Zondags hier eten en Hij komt Zondag hier eten*. Niet altijd wordt dit onderscheid in acht genomen. Men zegt o. a. *De vergadering heeft 's namiddags plaats, waar na den middag* juister zou zijn.

42. Ook tijdsbepalingen kunnen tot eene andere rubriek overgaan. *In een oogwenk*, d. i. uiterst vlug, wordt eene bepaling van hoedanigheid. In den zin: *In dien nood nam ik tot hem*

mijne toevlucht drukt de bijw. bepaling een *tijd* uit; in: *In den nood leert men zijne vrienden kennen*, wordt het eene bepaling van *voorwaarde*.

Bijw. bepalingen van oorzaak en gevolg.

43. Deze groep van bepalingen staat in verband met het feit, dat eene werking of toestand altijd te beschouwen is als de oorzaak van eene volgende, of als het gevolg van eene voorafgaande werking of toestand. *Hij is doornat* is gevolg van een voorafgaand *in den regen loopen*, en oorzaak van een volgend *droge kleeren aantrekken*.

Oorzaken en gevolgen zijn daarom altijd werkingen of toestanden. Wel vermeldt soms een zelfst. woord eene oorzaak of gevolg, maar dan ligt daarin altijd de aanwijzing van eene werking of toestand. *Door den storm werd de boom geknakt* beteekent: *door het stormen* of *door het krachtig bewegen van den storm*. *Door dat drankje is de patient bedaald*, = *door het innemen* van dat drankje. *Door dien bankier* = door de handelingen, door den invloed, door de tusschenkomst van dien bankier, enz.

44. Deze oorzaakbetrekking doet zich voor in verschillende wijzigingen, waarvan de volgende voorbeelden een overzicht geven:

1. *Door dat onweer is de dampkring gezuiverd.*
2. *Om het slechte weer heeft hij zijne reis uitgesteld.*
3. *Op grond von die verschijnselen wordt er storm verwacht.*
4. *Door draineering heeft hij zijn land verbeterd.*
5. *Bij gunstig weer wordt het werk voortgezet.*
6. *Trots het slechte weer wordt het werk voortgezet.*

In het eerste geval spreekt men van eene *oorzaak* en een *gevolg*: de „zuivering van den dampkring” wordt voorgesteld als te voorschijn geroepen door „het onweer.”

In den tweeden zin is „het slechte weer” eene *reden*: de oorzaak werkt op het willen en leidt tot een *besluit*, dat uitgevoerd eene *daad* wordt.

In den derden zin zijn „de verschijnselen” een *grond*: de oorzaak werkt op het denken en leidt tot eene *gevolgtrekking* (meening, bewering, verklaring).

In [den vierden zin is „de draineering” *middel*; d. i. eene opzettelijk aangewende oorzaak, die tot een *doel*, d. i. een gewild gevolg, leidt.

In den vijfden zin is „bij gunstig weer” eene *voorwaarde*; d. i. eene noodige of mogelijke oorzaak, die, als ze zich voordoet, tot een verwacht gevolg zal leiden.

In den zesden zin is „trots het slechtè weer” eene *toegeving*, d. i. eene niet batende, gevolglooze, vergeefsche oorzaak, d. w. z., die niet heeft kunnen verhinderen, wat in het gezegde vermeld wordt.

In de meeste gevallen worden dergelijke verhoudingen tusschen twee werkingen of toestanden het duidelijkst door twee zinnen uitgedrukt. Uit de voorbeelden blijkt, hoe eenvoudige oorzaken, redenen, gronden, middelen, voorwaarden en toegevingen ook door eene bepaling weer te geven zijn.

De tegenstellingen dezer begrippen, nl. een gevolg, een besluit, eene gevolgtrekking, een doel, een verwacht gevolg, een niet verhinderde werking of toestand zijn niet alle in eene bepaling uit te drukken. Dit is alleen mogelijk, waar het een eenvoudig *gevolg* of een *doel* geldt:

7. *Tot vermeerdering van hun angst begon het te onweeren.*
8. *Tot herstel van hare gezondheid gaat zij buiten wonen.*

Om de middelen te overzien, waardoor de taal deze soorten van oorzaken en gevolgen uitdrukt, is deze hoofdgroep op grond van het voorafgaande in de volgende rubrieken te splitsen: bepalingen van oorzaak, van reden of grond, van middel, van gevolg, van doel, van voorwaarde en van toegeving.

Reden en *grond* zijn tot eene rubriek vereenigd, omdat de daarvoor bestaande middelen minder scherp uiteengehouden worden.

45. Omtrent die middelen is in het algemeen het volgende op te merken. *Bijvoorden* en *voorzetselbepalingen* (vgl. § 37) vormen ook hier de meerderheid, maar de laatste zijn talrijker dan de eerste, daar een bijwoord eene oorzaak, reden, enz. meestal slechts kan aanduiden. *Genitieven* of *accusatieven* komen hier in het geheel niet voor, maar bij een paar groepen wel *infinities* met een *voorzetsel*, nl. *door te* en *met te* om eene oorzaak of middel, *om te* en *ten einde te* om een doel uit te drukken.

In de volgende overzichten worden daarom de gebruikelijke voorzetselbepalingen onder I, de *bijwoorden* onder II, en de *infinitieven* onder III samengebracht.

46. BEPALINGEN VAN OORZAAK. Hieronder worden bedoeld oorzaken in engeren zin, nl. zaken, die buiten het denken en willen omgaande gevolgen te voorschijn roepen:

I. *Door dien brand zijn een aantal werklieden broodeloos. Van verbazing sloeg hij de handen ineen. Bij vergissing heeft hij de briefkaart verkeerd geadresseerd. Hij ging voor een hondje op den loop. Tengevolge van den aanleg van het Noordzeekanaal is het Noord-Hollandsche van minder beteekenis geworden.*

II. *Hierdoor, daardoor, waardoor, dientengevolge.*

III. *Door blootshoofds de deur uit te loopen, is hij ernstig ziek geworden.*

OPMERKING. In verzen komen *van* en *bij* nog voor in gevallen, waarin het proza deze voorzetsels heeft opgegeven: *Ja, gewekt van een adem, een lieflijke lucht, enz., (D. J. v. Lennep). Lief tooneel van genoegen, van welvaart en vlijt. Bij den vreedling met eerbied te nad'ren (id).*

hoe nu de fa...
dat is...

47. BEPALINGEN VAN REDEN OF GROND. Deze vermelden zaken, die tot een besluit of daad, of tot een oordeelen of beweren leiden:

I. *Om de cholera wordt de kermis in dit jaar niet gehouden. Wegens sterfgeval wordt hier niet verkocht. Uit achterdocht borg hij alles achter slot. Op bevel van de politie ging de menigte uiteen. Uithoofde van de feestdagen verschijnen morgenavond geen couranten. Naar aanleiding van ingekomen klachten wordt het drinkwater onderzocht. Ter zake van misbruik van vertrouwen is hij terecht gesteld. Met het oog op den toestand der financiën is het verzoek afgewezen. Op grond van dat artikel is hij vrij. Luidens, naar luid van, krachtens, uit kracht van dat artikel.*

II. *Hierom, daarom, waarom, dan ook, ook (Hij is ook de oudste), mitsdien, dus, derhalve, alzoo, bijgevolg, dies, deswege, diensvolgens, die op een vooraf vermelde reden of grond wijzen,*

en *immers*, *namelijk*, *toch*, *althans*, *trouwens*, die aankondigen, dat er een volgt.

48. **BEPALINGEN VAN MIDDEL.** Deze vermelden opzettelijk aangewende oorzaken. Ook de werktuigen, waarmede eene werking kan verricht worden, zijn hiertoe te brengen.

I. *Door eene gelukkige operatie is hij gered. De biljetten zijn gewaarmerkt met een stempel. De gebouwen hadden door een onderaardschen gang gemeenschap met elkander. Door middel van een scheidsgerecht is deze quaestie opgelost.*

II. *Hier-, daar-, waarmede. Hier-, daar-, waardoor.*

III. *Door hem wat te beloven, heb ik hem overgehaald. Met hem vrij te laten, bereikt gij het eerst uw doel.*

OPM. De verwantschap tusschen *oorzaak* en *middel* wordt bevestigd door het gebruik van *door* in beide gevallen.

49. **BEPALINGEN VAN GEVOLG.** Deze kunnen alleen voorkomen, als het gevolg met een enkel woord is uit te drukken. Er is ook maar één voorzetsel in gebruik.

I. *Tot mijn schrik miste ik mijn horloge. Tot groote ergernis van het gezelschap.*

50. **BEPALINGEN VAN DOEL.** Deze vermelden een gewild gevolg, d. w. z. waarnaar door het aanwenden van bepaalde middelen gestreefd wordt.

I. *Tot herstel van gezondheid gaat hij naar het buitenland. Hij schrijft om den broode. Dit zij ter navolging aanbevolen. Hij heeft voor de bibliotheek eene nieuwe kast aangeschaft. Er werd ten behoeve van de nablijvenden eene inzameling gehouden. Om den wille van het smeer. Ter wille van zijne familie heeft hij toegegeven.*

II. *Hier-, daar-, waartoe. Te dien einde.*

III. *Hij haast zich om (ten einde) vroeg klaar te zijn.*

OPM. De verwantschap tusschen *gevolg* en *doel* wordt bevestigd door het gebruik van *tot* in beide gevallen.

Beurtelings om eene *reden* of een *doel* uit te drukken, worden ook gebruikt eenige bijwoordelijke samenstellingen met *halve*: *ambtshalve*, *zuinigheids-*, *beleefdheids-*, *welstaans-*, *veiligheidshalve*, enz.

51. **BEPALINGEN VAN VOORWAARDE.** Deze vermelden noodige oorzaken of redenen. Ook *veronderstellingen* of mogelijke oorzaken.

I. *Bij veel aanbod en weinig vraag dalen de prijzen. Ingeval van verhindering wordt bericht verzocht. Op verzoek is het Museum ook 's Zaterdags te bezichtigen. Met wa azijn lust ik die visch wel.*

II. *Desnoods, desverlangd, desgevraagd, desverkiezende, enz.*

52. **BEPALINGEN VAN TOEGEVING.** Deze vermelden vergeefsche oorzaken of redenen, d. w. z. zulke, die niet het verwachte gevolg hebben. *Conclijue of de-
conclijue*

I. *Ondanks het gure weer ging hij uit. Hij is, nietstaande uwe waarschuwingen, weer te laat gekomen. Trots het verzet der Staten, voerde Alva den tienden penning in. In weerwil van de geopperde bezwaren, is het wetsontwerp toch aangenomen. In spijt van (of spijt) het strenge toezicht gaat de smokkelarij voort.*

II. *Echter, evenwel, toch, nochtans, intusschen, ondertusschen, niettemin, desniettemin, desondanks, desniettegenstaande.*

OPMERKINGEN. De voorzetsels, voor deze soort van bepalingen in gebruik, vormen een geheel afzonderlijk stel.

De bijwoorden duiden terug op den inhoud van een voorafgaanden zin, die toegegeven wordt. *Hij is rijk; echter (d. i. ondanks dien rijkdom) is hij niet gelukkig.*

53. Soms gaan bepalingen van middel tot bepalingen van *hoedanigheid* over: *Met veeren pennen schrijven. Met grof geschut aanpakken.* Bepalingen van gevolg kunnen eene *hoedanigheid* of *graad* gaan uitdrukken: *Tot vervelens toe klagen. Tot schreiens toe bewogen zijn.*

Bepalingen van hoedanigheid en hoegrootheid.

54. Evenals de zelfstandigheden worden ook werkingen en toestanden kwalitatief en quantitief, d. i. naar aard- en omvang bepaald. In bijzonderheden dit nagaande, vindt men, dat deze bepalingen het volgende kunnen uitdrukken:

1°. de wijze of het hoe der werking: *Hij loopt snel. Hij loopt op krukken.*

2°. de omstandigheden, waarmede de werking gepaard gaat: *Onder luide toejuichingen trad hij op. Hij gaat met een vriend op reis.*

3°. de beperking, waaraan de inhoud van het gezegde onderworpen is: *Voor een kind is dat heel knap gedaan. Hij is behoorlijk ingelicht betreffende de kosten.*

4°. de hoegrootheid — uitgedrukt in maat, gewicht en prijs, enz.: *De balk is een meter lang. Het pak weegt een kilogram. Het boek kost een gulden. Hij is een jaar oud.* — of de intensiteit eener werking of graad eener eigenschap: *Hij rookt zwaar. Hij is vreeselijk bang.* — of eene verhouding: *Hij wordt beloond naar zijne bekwaamheden.*

55. Al de middelen, voor bijw. bepalingen gebruikelijk (vgl. § 37), komen in deze hoofdgroep voor. De bijwoorden spelen hier weer een belangrijker rol dan in de vorige. De volgende overzichten zijn dan ook als volgt gerangschikt: I. bijwoorden; II. voorzetselbepalingen. III. zelfst. wvdn. in den 4en nvl.; IV. zelfst. wvdn. in den 2en nvl. V. infinitieven.

56. BEPALINGEN VAN HOEDANIGHEID. Deze vermelden kenmerken die in den aard der werking of toestand gelegen zijn:

I. *Keurig schrijven. Hondsch behandelen. Zachtkens loopen. Trapsgewijze opklimmen. Mondeling antwoorden. Zus, zoo, dus, eveneens handelen,* enz.

II. *Met ijver werken. Op de kortste manier zijn doel bereiken. In het geheim onderhandelen. Met milde hand uitdeelen. In rijen of aan hoopen leggen. Per rijtuig of te voet aankomen. Te vuur en te zwaard verwoesten. In een oogwenk verdwijnen. Met aarzelende schreden naderen. Van het blad zingen,* enz.

57. BEPALINGEN VAN OMSTANDIGHEID. Deze vermelden bijzonderheden, die niet in den aard van de werking gelegen zijn, maar er mee gepaard gaan. *Vergeefs kloppen* zegt niet, hoe het kloppen is, hard of zacht, bedaard of driftig, enz., maar alleen dat het niet baat. *Bij eene lamp of bij een kaarsje zitten schrijven* zegt niets omtrent den aard van het schrijven, maar wel omtrent de omstandigheden, waaronder het geschiedt.

De bepaling van omstandigheid brengt dus wel eenige wijziging in de voorstelling van de werking te weeg, maar die wijziging betreft voornamelijk de omgeving, of drukt bijgedachten uit, die aan het medegedeelde een bijzonder karakter geven.

Daar hier de voorbeelden in voorzetselbepalingen sprekender zijn dan die door bijwoorden, is de volgorde van I en II omgekeerd.

II. *Hij slaapt met open ramen. Het was in eene vroolijke bui gezegd. Met behuilde oogen kwam zij binnen.*

Zij zat onder een groot zonnenscherm te schilderen. Hij kwam zonder een cent op zak terug. Hij kreeg een knorrig gezicht in plaats van dank. Onder heftige tooneelinging de vergadering uiteen. Bij wijze van verwelkoming trok hij bijna mijn arm uit het lid. Hij liep op pantoffels, enz.

I. *Hij doet het gaarne of noode (met of zonder lust). Hij kent slechts Fransch, of zelfs Russisch. (De spr. vindt het min of buitengewoon). Hij heeft nóg die boeken. (Hij heeft ze al lang.) Hij heeft nog honderd gulden. (Hij had vroeger meer.) Hij heeft al of pas honderd gulden. Geef mij ook een glas bier. (Iemand anders vraagt het ook.) Hij komt weer hier. Hij was hier vroeger ook al). Hij heeft geen geld meer. (Hij heeft het wel gehad), enz.*

III. *Hij kwam onverrichterzake terug, ouder gewoonte te laat.*

IV. *Deftig trad hij binnen, de portefeuille onder den arm. De ramen open geschoven en de gordijnen opgehaald zaten zij voor een ieder te kijk.*

V. *Zonder te aarzelen vloog hij er heen. Hij glimlachte, in plaats van zich boos te maken.*

OPMERKING. Tot de bijwoorden van omstandigheid zijn ook te rekenen: *nauwelijks, op zijn best, mede, eveneens (= ook), insgelijks, alleen, samen, tegelijk, bovendien, buitendien, daarenboven, vooral, inzonderheid, integendeel, daarentegen, enz.* en soms ook de bijwoorden aan het slot § 41 1°. *ten eerste tot ten slotte*, als ze niet uitdrukkelijk een tijd aangeven.

Blootshoofds, barrevoets, goedschiks, kwaadschiks, rechtstreeks, halfstok(s) zijn genitieven op de manier van III, die tot de bijwoorden zijn overgegaan en in het algemeen niet meer als genitieven gevoeld worden.

58. **BEPALINGEN VAN BEPERKING.** Deze antwoorden op de vraag: *in welk opzicht of in hoever*, en stellen door eene beperking, een voorbehoud of eene uitzondering eene grens aan de beteekenis van het gezegde.

I. *Hier, daar, waaromtrent, dienaangaande, mijnentwege.*

II. *Wij vernamen niets naders aangaande de zaak, betreffende het ongeval, nopens den stand der onderhandelingen. Hij is hard tegen zijn minderen en kruipend jegens zijne meerderen. Ten aanzien (ten opzichte) van de kansen dezer onderneming valt niets te voorspellen. Voor in huis is die jas nog goed genoeg. Hij is arm aan geld, rijk aan kinderen, jong van hart, donker van uitzicht, timmerman van beroep. Hij wint het van mij in vlugheid. Buiten mij is er niemand thuis. De jaarwedde is vastgesteld op f 1000, behoudens de goedkeuring van Gedeputeerde Staten.*

59. **BEPALINGEN VAN HOEVEELHEID, GRAAD EN VERHOUDING.** Deze vermelden bijzonderheden van eene werking, toestand of eigenschap, die op eene voorafgaande telling, meting, weging, of in het algemeen op eene schatting of waardeering berusten.

a. De hoeveelheid wordt meest door zelfst. nwd. in den 4en nvl. uitgedrukt: *Lekker is een vinger lang. Een centenaar zwaar. Een jaar oud. Een daalder waard. Dat kost een gulden. De tarwe geldt zeven gulden. Dat weegt een kilogram. Het vriest tien graden. Het schot week een c.M. af. Het scheelde geen haar.*

b. De intensiteit eener werking of graad eener eigenschap wordt uitgedrukt door bijwoorden: *veel, weinig, half, — meer minder, heel, al* (Hij wordt al dikker,) *zeer, erg, genoeg, te, bijzonder, bijna, schier, nagenoeg, nauwelijks, hoogst, ongemeen, verbazend, schrikbarend, ontzettend, doodelijk, uitnemend, uiterst, alleszins, eenigszins, veelszins, enz.;* soms ook door enkele voorzetselbepalingen: *Op zijn best, in hooge mate, e. a.,* die echter als bijwoordelijke samenstellingen te beschouwen zijn.

c. De verhouding wordt uitgedrukt met de voorzetsels *naarmate van, naar gelang van, naar:* *De gymnasten worden geschaard naar de grootte. De belooning wordt geregeld naarmate (naar gelang) van de bekwaamheden.*

OPMERKING. De bijw. bepalingen, die het *hoe ver* (§ 38, 3°) en het *hoe lang* of *hoe dikwijls* (§ 40, 3° en 4°) uitdrukken, behooren eigenlijk ook in deze groep. De reden, dat ze onder de bepalingen van plaats en tijd gerangschikt zijn gebleven, is gelegen in de later volgende behandeling der bijzinnen van plaats en tijd.

Bepalingen van modaliteit.

60. Onder dezen traditioneele naam ¹⁾ worden de bepalingen samengevat, die de al of niet-werkelijkheid van eene gedachte helpen uitdrukken en de daartusschen liggende gevallen van *niet-werkelijkheid*.

Deze gevallen zijn zeer talrijk: eene werking of toestand kan vermeld worden als mogelijk, als min of meer waarschijnlijk, als noodzakelijk, als eene belofte, een voornemen, eene verwachting, eene verplichting, een gerucht, een schijn, enz. Het aantal nuaneeringen is voor geen compleete opsomming vatbaar.

De vraag is hier echter alleen: welke speciale middelen hebben zich in de taal ontwikkeld om deze bijbegrippen, die bij de vermelding van eene werking of toestand kunnen voorkomen, uit te drukken.

Vooreerst geschiedt dit voor een deel door de vormen van het werkwoord zelf: *Hij komt. Hij kome. Kom! Kwam hij hier, ik zou...* enz. Deze bijzonderheden komen ter sprake bij de behandeling van de *modusvormen* der werkwoorden.

Vervolgens komt het voor, dat de soort van niet-werkelijkheid wordt uitgedrukt door den persoonsvorm van het gezegde, terwijl de eigenlijke werking of toestand wordt vermeld door een volgenden infinitief: *Hij denkt te komen. Hij hoopt, vreest, belooft, weigert, verlangt, ziet er tegen op te komen*, enz. *Hij kan, wil, moet, mag komen*, enz. *Hij schijnt, lijkt, heet te komen*, enz. In sommige dezer gevallen wordt de werking als het voorwerp van den persoonsvorm beschouwd, maar in andere

¹⁾ De term is ontleend aan het door Kant aangenomen drietal denkvormen: *mogelijkheid, werkelijkheid* en *noodwendigheid*. De bovenstaande beschouwingen zijn echter los van deze philosophische indeeling der vormen, waarin men zich eene werking of toestand van een onderwerp denken kan.

worden de persoonsvormen als een meer ondergeschikt element in het gezegde gevoeld, en worden deze onderscheiden met den term *hulpwerkwoorden van wijze*. De bijzonderheden daaromtrent komen ter sprake bij de latere behandeling der *hulpwerkwoorden*.

Eindelijk geschiedt de hier bedoelde aanwijzing ook door de hier aan de orde zijnde bijwoordelijke bepalingen, voor het grootste deel bestaande uit *bijwoorden*, ofschoon *voorzetselbepalingen* en zelfs enkele overgebleven *genitieven* niet ontbreken. In het volgende overzicht zijn deze bepalingen eenigszins naar hunne beteekenissen gerangschikt. ¹⁾ Zij kunnen dienen;

1°. om de werkelijkheid te bevestigen: *ja, wel, al* (in: *al of niet*) *blijkbaar, gewis, inderdaad, bepaald, stellig, zeker, voorwaar, waarachtig, waarlijk, werkelijk, ongetwijfeld, met zekerheid, met stelligheid*, enz.

2°. om eene noodzakelijkheid te helpen uitdrukken: *noodwendig, noodzakelijk, beslist, volstrekt*, enz.

3°. om eene mogelijkheid uit te drukken: *licht, misschien, soms, denkelijk, mogelijk, vermoedelijk, waarschijnlijk, naar alle waarschijnlijkheid, naar allen schijn*, enz.

4°. om een schijn, eene bijzondere opvatting, een gerucht enz. uit te drukken: *schijnbaar, oogenschijnlijk, mijns inziens, mijns bedunkens, mijns erachtens, naar mijn oordeel, volgens de dagbladen, volgens de geruchten*, enz.

5°. om naar eene werkelijkheid te vragen of de vraag te versterken: *wel? immers? toch? niet waar? ook?* —

6°. om op te wekken iets werkelijkheid te doen worden: *Haast je toch! Kom dan! Ga je gang maar! Kom dan toch!*

7°. om eene werkelijkheid toe te geven: *Wel (of weliswaar) is hij rijk, maar... Of hij al (ook) zijn best doet,....* enz.

8°. om eene werkelijkheid te ontkennen: *niet, geenszins, onmogelijk, volstrekt niet, geen zier, geen lor, geen haar, geen duit, geen sikkepit*, enz. 2 v

OPMERKING. Behalve dat, gelijk bij de behandeling van den samen-

¹⁾ Opgemerkt moet worden, dat deze bepalingen soms in vereeniging met een werkwoordelijke vorm of met een hulpww. de gewilde beteekenis aan een zin geven, b.v.: *Kwam hij maar.*

gestelden zin blijken zal, ook bijzinnen dezen dienst kunnen verrichten, b.v. *Naar men zegt, naar men wil*, enz., geschiedt het ook door kleine tusschenzinnen: *geloof ik, meen ik, denk ik, hoop ik, vrees ik, zie ik, hoor ik, is 't niet, me dunkt*, enz. Misschien (= 't mag schiën, 't kan gebeuren) en *wel is* waar zijn zelf uit zulke zinnnetjes ontstaan.

BEPALINGEN VAN GESTELDHEID.

61. Het tweeledige karakter der bepalingen van gesteldheid bestaat hierin, dat het bepalingen zijn van *zelfstandigheden* (dus *attributen*), maar dat zij in het *gezegde* staan. Vandaar ook de naam *praedicatieve attributen*.

Zij bestaan steeds uit een (onverbogen) *bijw. nwd.* (I) of *deelwoord* (II), een (congruerend) *zelfst. nwd.* (III) of een *infinitief* (IV).

Wat hunne beteekenis betreft, zijn zij te verdeelen in twee soorten, waarvan de volgende voorbeelden de typen zijn:

1°. *Doodarm keerde hij terug. Hij beloofde als kind niet veel: als man hield hij nog minder.*

2°. *Zijn zoon maakte hem doodarm. De tegenspoed maakte hem tot een man. Ik beschouwde hem als doodarm. Ik vind hem nog een kind.*

Die der eerste soort hebben de meeste overeenkomst met de *bijw. bepalingen van omstandigheid*; vgl. *Doodarm keerde hij terug* met (§ 57): *Hij kwam zonder een cent op zak terug.*

Die der tweede soort doen denken aan de *naamwoordelijke gezegden*; vgl. de voorbeelden onder 2°. met: *Hij is doodarm* en *Hij is een kind.*

OPMERKING. Evenals (vgl § 6 *Opm.* 1) de *zelfst. nwdn.*, die als *naamw. deel* van het *gezegde* voorkomen, toch het karakter van *hoedanigheidswoorden* hebben, evenzeer is dit met de *zelfst. nwdn.* als *bep. van gesteldheid* het geval. *Man* en *kind* drukken in de gegeven voorbeelden toch ook kwaliteiten uit.

Bepalingen van gesteldheid, 1° soort.

62. Deze vermelden als deel van het gezegde eené hoedanigheid, toestand of werking van een in den zin genoemden persoon of zaak. Veelal is dit het onderwerp van den zin, maar als het geen dubbelzinnigheid geeft, kan de bepaling ook op eene andere in den zin voorkomende zelfstandigheid slaan.

Het volgende overzicht is gerangschikt naar de vier vormen, die in § 61 genoemd zijn:

I. *Dronken heeft hij het gedaan en nuchter moet hij het boeten. Hongerig kwam Bruintje door het gat naar binnen, maar zat kon hij er niet meer uit. Hij lag wakker in bed.*

II. *Brommend gaf hij toe. Waggelende kwam hij de deur binnen. Half bevroren kwamen wij thuis. Opgewarmd werden de spijzen voorgediend. Gebakken lust ik die visch wel.*

III. *Als vader moet hij daarvoor zorgen. Hij stond er bij als lijdelijk toeschouwer. Als eerste onderteekenaar van het adres werd hij op het stadhuis ontboden. Als eersten onderteekenaar werd hem het antwoord toegezonden.*

De geesel van Euroop' lei, balling, 't leven af. —

(Beets.)

*En gij ' bewelkomd door een gloriëdronken volk,
Zweeft, Aad'laar, over hen.*

(Da Costa).

IV. *Hij stond te praten (= pratende). Hij zat te lezen. Hij liep te schreeuwen. Hij lag te slapen. Daar kwam hij aanhollen (ook aangehold).* of *↳* *↳*

OPMERKINGEN. 1. De onder III voorkomende zelfst. nwdn. worden ingeleid door het vgw. *als*, dat men hier vgw. van gesteldheid kan noemen. In verzen blijft het echter dikwijls weg.

Wel te onderscheiden zijn: *Als student* (d. i. in zijne qualiteit van student) *woont hij op kamers*, en: *Als een student woonde zij op kamers* (vergelijking).

2. In het algemeen is gezegd, dat deze soort van bep. van gesteldheid met de bijw. bep. van omstandigheid overeenkomen. Soms dienen zij ook even goed om een *tijd*, *oorzaak* of *reden*, *voorwaarde*, *toegeving* of *bep. uit te drukken*:

(Tijd). *Jong werd hij bedorven en oud werd hij verschopt. Den trein instappende, miste ik mijn valies.*

(Oorzaak of reden). *Als de oudste dient hij wat toe te geven. Verlokt door al dat moois, liet hij zich overhalen. Rammellende van den honger, had hij geen oog voor al dat natuurschoon.*

(Voorwaarde). *Gebakken lust ik die visch wel. Liggende zal het wel overgaan.*

(Toegeving). *Oud en gebrekkig moest zij toch nog hard voort. Zelfs rijdende kon hij er toch niet op tijd zijn.*

(Bepanking). *Als vader kan hij zijn zoon vergeven, als rechter moet hij hem veroordeelen.*

3. Bepalingen van gesteldheid, als de hier behandelde, zijn een doelmatig middel om heel kort eene bijzonderheid van eene zelfstandigheid uit te drukken. Gezegd is reeds, dat eene dergelijke bepaling meest bij het onderwerp behoort, maar ook op een voorwerp of eene andere zelfsth. kan slaan, mits de duidelijkheid geen schade lijde. *Gestoofd lust ik wel kabeljauw gaat heel goed, maar De agent bracht zijn buurman dronken thuis, ofschoon wel te begrijpen, geeft aanleiding om er grappen over te maken.*

De doelmatigheid beslist in al zulke gevallen. In: *Liggende zal het wel overgaan*; hangt de bep. van gesteldheid geheel in de lucht, maar toch is er niets op het gemeenzame zinnetje aan te merken. Er zijn zelfs een zeker aantal formules, die op gelijke wijze herhaaldelijk voorkomen: *Striktgenomen is de som fout. Welbezien is hij schuldig. Krap gemeten is er 10 el. Evenzoo: welbeschouwd, welgesteld, ronduit gesproken, onder ons gezegd en gezwegen, enz.*

Verwerpelijk zijn echter dergelijke geïsoleerde bepalingen, als zij alleen van slordigheid getuigen, b. v. *Doodelijk ongerust werd de nacht in spanning doorgebracht*, en dergelijke.

4. Zinnen als *Hij lag te slapen*, kwamen voorheen ook in dezen vorm voor: *Hij lag en sliep*. Maar ook een onvoltooid deelwoord als tweede gezegde is in gebruik geweest: *Dat kint lach in de crebbe slapende*.

Bep. van gesteldheid, 2° soort.

63. In deze rubriek zijn samen te vatten die bepalingen van gesteldheid, die eene hoedanigheid, toestand of werking vermelden, welke het gevolg is van een *waarnemen, denken* of *doen*.

Om dit te doen uitkomen, is het volgende overzicht gerangschikt naar deze drie beteekenissen, terwijl in elke groep de cijfers I—IV op den vorm wijzen.

64. Als resultaat van een waarnemen (d. i. zien, hooren, voelen, vinden = aantreffen) komen voor:

I. *Wij zagen de deur open. Ik voel mij goed. De dokter vond hem heel wat beter.* — II. *Wij vonden het huis verlaten. Wij vonden den man stervende. Hij voelt zich wat gedrukt. Hij ziet zich genoodzaakt.* — III. *Ik vond hem directeur. „Des Heilands graf zal hen verwinnaars zien.”* (Potg.) — IV. *Ik zie hem aankomen. Ik hoor haar zingen. Ik voel de koorts opkomen. Ik vond het boek op tafel liggen. Ik voel het regenen. Ik ruik iets branden.*

OPMERKING. Hierbij sluit zich aan hebben, dat, op gelijken trant als deze waarnemingsww., van een l. v. met eene bep. van gesteldheid vergezeld kan zijn: *Hij heeft het boek klaar. Hij heeft het koud. Hij heeft het boek thuis liggen. Zij heeft een vogel op haar hoed zitten.* ✓

De infinitief heeft ook in deze gevallen de beteekenis van een onvoltooid deelwoord, en deze vorm is dan ook voorheen in gebruik geweest: *Daer vant hi baken* (zijden spek) *hanghende vele.* Vgl. ook Eng.: *I heard him singing.*

lieft het -

65. Als resultaat van een denken (d. i. achten, vinden, beschouwen, aanmerken, noemen, enz.) komen voor:

I. *Ik acht die handeling verkeerd. Ik prijs hem gelukkig. Ik vond het verhaal vervelend. Ik houd hem voor gierig. Zij hebben hem dood verklaard. Hij rekent die som fout. „En toch, vergeefsch gelooft zij in haar gebèen.”* (Potg.) — II. *Ik acht die poging geslaagd. Hij houdt de zaak voor verloren. Hij ziet (voelt) zich verplicht.* — III. *Hij schold mij een lafaard. Wij noemen hem den vader des vaderlands. Ik houd hem voor een huichelaar. Ik beschouw hem als de oorzaak van dit geharrewar. Wij eeren hem als een onzer grootste mannen. Hij vatte het als scherts op. Het volk erkende hem als koning. Ik heb hem steeds als een tegenstander aangemerkt. Ik ken hem als een ijverig werkman. Hij geeft zich voor dokter uit. Ik zegen hem als mijn redder, enz.*

OPMERKING. Uit de voorbeelden blijkt, dat het *achten, vinden, beschouwen*, langzamerhand overgaat in werkingen, die als een gevolg

van dat oordeelen zijn te beschouwen. Zoo sluiten zich hierbij ook aan: *als overwinnaar begroeten of huldigen, als vijand behandelen, als vriend bejegenen, als gast ontvangen, als koning uitroepen, enz.*

66. Als resultaat van een doen of maken komen voor:

I. *De oorlog maakte hem rijk. Zij schreit hare oogen rood. Hij zong zich schor. Hij stelt u daarvoor verantwoordelijk.* —
 II. *Honger maakt rauwe boonen zoet. Het kleed is kaal geloopen.* —
 III. *Hij maakt den knaap tot een leugenaar. De koning sloeg hem tot ridder. Zij vouwde het papier tot een steek.* —
 IV. *Hij liet (= liet het toe) den jongen loopen (= loopende). Zij lieten (= deden) de rotsen springen. Hij deed mij het verschil opmerken (= maakte mij opmerkende), enz.*

OPMERKINGEN. 1. Wat de laatste voorbeelden betreft, worden *doen* en *laten* met den volgenden infinitief gewoonlijk als een geheel gevoeld, zoodat *doen* en *laten* het karakter van hulpww. krijgen, die met den infinitief eene soort van samenstelling vormen, in beteekenis gelijk met causatieven als *drenken, zetten, enz.* Bij die opvatting komt men er dan ook licht toe om van de twee voorwerpen, die bij den *persoonsvorm + infinitief* kunnen voorkomen het eene als meewerkend, het andere als lijdend voorwerp te beschouwen. In overeenstemming met de vroegere taal is het echter, den *infinitief* als een attribuut bij het voorwerp van *doen* of *laten* te beschouwen. In het nml. werd in dit geval dan ook nu en dan het vult. deelw. gebruikt: *dat men se levende zal laten*, voor: „dat men ze zal laten leven”.

2. Bij bovenstaande voorbeelden sluiten zich aan die gevallen, waarin de bepaling van gesteldheid het resultaat van een *worden* of *veranderen* uitdrukt: *Het water gaat in damp over. De vrouw van Loth veranderde in een zoutpilaar. Het lichaam eindigt in een staart. Het congres splitste zich in twee afdeelingen. Hij groeide tot een deugniet op, enz.*

3. Ofschoon ook bij deze bepalingen van gesteldheid 2e soort het zelfst. nwd. den nvl. van het bepaalde woord overneemt: *Ik vind het een knellenden band* en *Het werd een te knellende band geacht*, wordt het zelfst. ook nu en dan door een voorzetsel: *in, voor* of *tot* voorafgegaan en komt dan natuurlijk altijd in den 4en nvl. voor.

67. De gesteldheid van een in den zin vermelde zelfsth. wordt ook wel, evenals dit bij de naamw. gezegden (§ 6 e en f)

geschiedt, door eene voorzetselbepaling of een bijwoord uitgedrukt: *Ik vond hem erg in de war. De agent zag den dief aan den gang. Wij vonden haar in tranen. Hij achtte dat boek uit den tijd. De dokter vond den patient niet meer in bed, maar op. Wij vonden hem uit of thuis. Wij zagen de lamp op, enz.*

Dat dergelijke vormen geen bijwoordelijk karakter hebben blijkt uit de vergelijking van: *Wij vonden hem in bed* en *Men vond het horloge in het bed.* ?

WOORDORDE EN ZINSMELODIE.

68. De volgorde der deelen van een zin wordt in de eerste plaats beheerscht door de beteekenis van den zin. In § 1 zijn onderscheiden mededeelende, vragende en gebiedende zinnen. Dit onderscheid gaat met de volgende afwisselingen in de volgorde van onderwerp (O) en persoonsvorm (P) gepaard:

1°. in eene *mededeeling* is de gewone volgorde: **O.P.**¹⁾

2°. „ „ *vraag* is de gewone volgorde: **P.O.**

3°. „ „ een *gebod* is de gewone volgorde: **P.(O).**

met dien verstande dat in een gebiedenden zin een onderwerp alleen bij uitzondering voorkomt (§ 11 b).

Wanneer een gezegde samengesteld is (§ 7, 1°), sluiten deelwoord of infinitief gewoonlijk den zin en komen de voorwerpen en bepalingen tusschen de twee gedeelten van het gezegde in: *Hij heeft (mij het boek) gebracht.* Alleen wanneer de persoonsvorm nog een infinitief bij zich heeft, komt die geheel achteraan: *Hij heeft mij beloofd te komen. Hij kan dat niet zoo laten blijven. Hij heeft het niet kunnen verhinderen.*

OPMERKINGEN. 1. Van een verschijnsel als het laatst besprokene is geen andere verklaring te geven, dan dat het gebruik zich zoo heeft vastgezet. Als in het Fransch en het Engelsch de woordorde anders

¹⁾ De stippen stellen de voorwerpen en bepalingen voor.

is: *Hij mij heeft gebracht het boek* en *Hij heeft gebracht mij het boek*, dan blijkt daaruit alleen, dat bij Franschen en Engelschen de analogie anders gewerkt heeft. De volgorde, die hun natuurlijk klinkt, maakt op den Nederlander den indruk van eene afwijking, en zoo ook omgekeerd.

De doelmatigheid echter kan nu en dan tot zulk eene afwijking van de gewone orde dringen. „*Neen, ik had bedoeld de oorspronkelijke uitgave van dat werk,*” zegt iemand, die door zijn boekhandelaar verkeerd begrepen is. En in literaire taal komen vaak afwijkingen voor, omdat de kunstenaar voelt, dat de zinsmelodie er door gebaat wordt, of omdat rijm en metrum hem er toe dwingen.

2. Door zinsmelodie is te verstaan de afwisseling van toonsterkte en toonhoogte, die uit het karakter van een zin of zijn verband tot andere zinnen voortvloeit en de eenheid van den zin tot stand brengt. Deze zinsmelodie is wel te onderscheiden van den *woordtoon*, die de eenheid van het woord uitdrukt: *v aderland, belangel oosheid* enz., of de bijzondere klemtoon (*begrips- of gevoelstoon*), waardoor eene nadrukkelijke bedoeling: *Mijn vader gaat naar Londen, Mijn vader gaat naar L onden*, of eene gevoelsbeweging uitgedrukt wordt: *Hij was verbaasd, verr st verrukt*. — „*Dertig jaren lang heeft hij* ¹⁾ *er* ²⁾ *sinds dien oogenblik voor gewaakt, voor gezorgd, voor gevreesd, voor geoorloofd, om GEBEDEN mischien . . .*” (Porg.)

De zinsmelodie is in het algemeen (vooral in mededeelende zinnen) dalend: *Hij heeft het werk ten einde gebracht*, — of (vooral in vragende zinnen) stijgend: *Hebt gij het werk voleind?* — of (vooral bij eene reeks aaneengeschakelde zinnen) zwevend:

Zij ³⁾ bekleedt
Velden met een grastapeet;
Spreidt den afgematten slover
Koelend loover;
Bedt den neergezegen zwoeger,
Spijst den ploeger...

(BILDERDIJK).

Woordtoon, begrips- en gevoelstoon, en zinstoon veroorzaken gezamenlijk een eindeloos aantal afwisselingen in den zinsklank. Naar vaste regels hier te zoeken, zou weinig nut hebben. Maar wie er op let en er oor voor krijgt, zal er bij lectuur meer door genieten en bij eigen (schriftelijk) taalgebruik ook mettertijd in zijn gehoor een goeden gids vinden.

¹⁾ Napoleon. ²⁾ De wereldheerschappij. ³⁾ De aarde.

3. Wat de volgorde der overige zinsdeelen betreft, ook daarin zijn wel enkele vaste regels te ontdekken. In § 25 *opm.* 2 is iets gezegd omtrent de volgorde van lijdend en meewerkend voorwerp. Een ontwikkeld taalgevoel echter wijst in dezen vanzelf den weg, en de doelmatigheid en de welluidendheid hebben hier eene groote mate van vrijheid.

Eenige bijzonderheden omtrent de drie soorten van zinnen verduidelijken echter wel de aandacht.

69. MEDEDELENDE ZINNEN. Zoodra een spreker of schrijver het noodig acht, een ander zinsdeel dan het onderwerp te doen uitkomen, plaatst hij dit gewoonlijk vooraan in den zin. Dit heeft dan inversie, d.i. omkeering der gewone woordschikking ten gevolge, (**O.P.**) wordt (**P.O.**)

De zinsdeelen, die, vooropgezet, inversie bewerken, zijn: het naamw. gezegde, een voorwerp, eene bijw. bepaling of eene bepaling van gesteldheid: *Groot was de verbazing. Dien brief heb ik niet geschreven. Hem verwijt ik het niet. Op hem reken ik niet. Dagelijks komt hij hier. Ziek kwam hij thuis,* enz. Ook het werkw. gezegde kan voorop staan: *Wandelen doet hij weinig.*

OPMERKING. Behalve om zinsdeelen te doen uitkomen, is de inversie een belangrijk stijlmiddel, waardoor de eentonigheid van een steeds gelijkvormigen zinsbouw vermeden wordt. Vgl. b.v.:

Zonder inversie.

Het dak stort nu onder hevig gekraak ineen. De vlammen verheffen zich opnieuw. De laatste strijd der vijandige elementen is hardnekkig. Maar de vuurgloed neemt af; een dikke dampwalm kondigt het einde van den strijd aan. De vlammen zijn eindelijk bedwongen. Een deel der brandkarren rolt ratelend weer naar de kazernes en eene enkele spuit blijft slechts uit voorzorg achter bij de brandende puinhoopen.

Met inversie.

Onder hevig gekraak stort nu het dak ineen. Opnieuw verheffen zich de vlammen. Hardnekkig is de laatste strijd der vijandige elementen. Maar de vuurgloed neemt af; een dikke dampwalm kondigt het einde van den strijd aan. Eindelijk zijn de vlammen bedwongen. Ratelend rolt een deel der brandkarren weer naar de kazernes en enkele spuit achter bij de brandende puinhoopen.

70. VRAGENDE ZINNEN. Hier zijn uiteen te houden twee soorten van vragen, die zich door bijzondere bedoeling en bijzonderen vorm van elkander onderscheiden:

1°. Er wordt naar den inhoud van een heelen zin gevraagd en het antwoord moet zijn òf een volledige zin, òf een bijw. van modaliteit: *ja, neen, misschien, stellig*, enz. De vraag begint dan met een persoonsvorm: *Komt hij van avond?*

2°. Er wordt naar een zinsdeel gevraagd en het antwoord is dat gevraagde zinsdeel. De vraag begint dan met een vraagwoord (vragend voornwd. of vragend bijw.): *Wie komt daar? Wat is hij? Wien ziet gij? Wien hebt gij het gezonden? Op wien of waarop vertrouwt hij? Welke handschoenen verkiest gij? Waar woont hij? Wanneer komt hij? Waardoor viel hij? Waarom deed hij dat? Waarmede schrijft hij? Waartoe moet dat dienen? Hoe rekent hij? Hoeveel kost dat boek*, enz.

Als het noodig is, kunnen deze soorten van vragen onderscheiden worden, door van *wagen* 1e en 2e soort te spreken.

OPMERKINGEN. 1. In beide soorten is de woordschikking **P.O.** Eene natuurlijke uitzondering is het geval, dat met eene vraag 2e soort naar het onderwerp gevraagd wordt: *Wie doet dat?*

Ook kan eene vraag de woordorde **O.P.** hebben, wanneer de stembuiging door stijgende melodie het vragend karakter aangeeft, meest met behulp van een vragend bijw. van modaliteit: *Je komt straks? Ge doet het immers? Hij blijft toch niet weg? Hij komt ook, niet waar?*

2. Er zijn vragen — oratorische of rethorische vragen, — die eigenlijk uitroepen zijn en die niet bedoelen een antwoord uit te lokken, maar wel eene sterke bevestiging of eene ontkenning. Zoowel vragen van de 1e, als van de 2e soort kunnen daartoe dienen: *Is dat een mensch plagen?* (Dat is erg plagen). *Is dat iemand doen schrikken?* (Dat is iemand erg doen schrikken). *Heb ik het niet voorspeld?* (Ik heb het wel voorspeld). *Heet dat nu vroeg komen?* (Dat is laat komen). *Kan dat mogelijk zijn?* (Dat is niet mogelijk). *Wie zal dat uitmaken!* (Dat kan niemand uitmaken). *Zou dat waar zijn?* (Dat kan niet waar zijn). *Zou ik u vergeten?* (Ik vergeet u nooit).

De kracht van zulke uitdrukkingen is daarin gelegen, dat ze den hoorder uitlokken om zelf te zeggen, wat de spreker bedoelt.

3. In sommige oratorische vragen komt eene ontkenning voor,

die gemist zou kunnen worden, b.v. *Wat heb ik hem niet dikwijls geholpen* (Ik heb hem heel dikwijls geholpen). Waarschijnlijk is deze vorm ontstaan, doordat twee zinnen, een vraagzin 1^e en een vraagzin 2^e soort, als: *Heb ik hem niet dikwijls geholpen* en *Wat heb ik hem dikwijls geholpen!* doorengemengd werden¹⁾.

71. GEBIEDENDE ZINNEN. Hierbij valt te herinneren, dat weglating van het onderwerp regel, de toevoeging daarvan uitzondering is.

Verder ook, dat de stembuiging een gebod in een verzoek en zelfs in eene bede veranderen kan: *Doe mij dat plezier!* *Vergeef ons onze schulden!*

ONVOLKOMEN ZINNEN.

72. Hiertoe worden alle mededeelingen, vragen en geboden gerekend, (vgl. § 1, I a, b en c), die niet aan het kenmerk van den zin beantwoorden, dat er een persoonsvorm in moet voorkomen.

In § 1, *Opm.* 2 is aangewezen, hoe de term „onvolkomen” moet opgevat worden. Wat de uitdrukking onvolkomens heeft, wordt aangevuld door de stembuiging.

De voornaamste oorzaken, die tot het gebruiken van onvolkomen zinnen leiden, zijn de volgende:

a. gebrek aan taalvaardigheid, als bij kinderen en onontwikkelden voorkomt;

b. buitengewone toestanden van lichaam of geest, b.v. als iemand vermoeid, ziek, stervende, of gehaast, verrast, verschrikt, driftig, neerslachtig, enz. is;

c. zucht naar korthed bij het geven van bevelen;

¹⁾ Dit verschijnsel komt meer voor en wordt *contaminatie* (besmetting) genoemd. Vgl. b.v. het dwaze *verexcuseeren* uit *excuseeren* en *verontschuldigen*; *uitphotografeeren*, uit *photografeeren* en *uitteekenen*, enz. Ook bij zinnen komt het voor: *Mij heugt van een feest*, uit: *Mij heugt een feest* en *Ik heb heugenis van een feest*, enz.

is er al een reeks van
na het f. c. h. d. d. d. d. d.

beginna 1800

d. taalspaarzaamheid bij het stellen van telegrammen, korte berichten, aantekeningen, gesprekken, enz.;

V

e. het streven naar beknoptheid in spreekwoorden, wachtwoorden, leuzen, titels, enz.: *Bloê Jan, doê Jan! Oranje en Nederland! Overwinnen of sterven! Voorheen en thans*, enz.;

f. artistieke bedoelingen bij dichters en prozaschrijvers, b.v. in beschrijvingen: „*Nieuwe verandering in het visioen.. Een Geldersch landschap: gloeiende klaprozen in gelende velden; wuivend geruisch en beekgemurm, dartelend water van lachend-groene hoogten en in die zonnige omgeving een romantisch landschap, omsloten door diepe, donkere lanen*”, enz.

OPMERKING. Tot de onvolkomen zinnen zijn naar het gestelde kenmerk ook te rekenen woordverbindingen, waarvan een infinitief of deelwoord het middelpunt is: *Leien wegbergen! Hielen aansluiten! Den vijand angevallen!* enz.

Over den naamval van substantieven in onvolkomen zinnen zal in de leer der vormen gehandeld worden.

gelyke woorden
gelyke kanten
... met ... thans ...
...
ge ...

... 55. e -

Handwritten notes at the top of the page, including the word 'woordbeelden' and other illegible scribbles.

DE LEER DER WOORDSOORTEN.

+ 3

HET WOORD IN HET ALGEMEEN.

73. Een eerste kenmerk van het woord is, dat het een deel van een zin uitmaakt, of bij los gebruik (d. i. in onvolkomen zinnen) als een deel van een zin gedacht kan worden.

In de tweede plaats zijn in elk woord twee innig verbonden deelen te onderscheiden: de uiterlijke en de innerlijke kant van het woord, of m. a. w. de woordklank en de beteekenis. Wanneer beide in het bewustzijn geassocieerd zijn, wekt de eerste de tweede en omgekeerd.

Naast den woordklank staat het woordbeeld, d. i. de afbeelding van dien klank.

OPMERKING. Het woordbeeld is in vele gevallen slechts eene onvolkomen afbeelding van den woordklank. Men schrijft *weerglas* en *drinkglas*, (maar men zegt: *drinkglas*); *mededeelzaam* en *langzaam*, (maar men zegt: *langzaam*); *handdoek*, *handschoen*, *handvat* (maar men zegt: *handoek*, *hantschoen*, *hantfat*), enz. De vraagstukken, die hiermede in verband staan, behooren echter tot de leer der spelling en blijven daarom hier buiten bespreking.

74. Door de beteekenis van een woord is te verstaan de voorstelling of het begrip, die door den woordklank (of indirect door het woordbeeld) bij spreker of hoorder opgewekt worden.

Die voorstellingen of begrippen hebben betrekking op de dingen en verschijnselen om en in ons, en zijn altijd tot een van de volgende groepen te brengen:

Handwritten notes at the bottom of the page, including the text 'Digitized by Google'.

- 1°. voorstellingen of begrippen van zelfstandigheden.
 2°. " " " " eigenschappen.
 3°. " " " " werkingen.
 4°. " " " " betrekkingen.

Deze vier termen zijn ruim op te vatten, en worden later uitvoeriger toegelicht.

OPMERKINGEN. 1. Wat het onderscheid is tusschen voorstellingen en begrippen, is niet in enkele woorden te zeggen. Er is bovendien ook geen scherpe grens te trekken. In het algemeen wordt eene voorstelling door waarnemen verkregen, en is zij te beschrijven als een innerlijk beeld, een geheel van gewaarwordingen, of liever: gewaarwordingsherinneringen. Door een begrip daarentegen wordt verstaan datgene wat door nadenken, door begrijpen verkregen is, een geheel van oordeelen, die, als zij uitgesproken werden, eene definitie zouden vormen. Zoo heeft men eene voorstelling van eene *locomotief*, als men bij dat woord zich den vorm, de kleuren, de afmetingen, de geluiden, de olie- en steenkolenlucht, de bewegingen van deze machine, enz. voor den geest haalt. Maar aan het woord *locomotief* is ook een begrip verbonden, nl. voor ieder, die iets van eene locomotief begrijpt, die b.v. weet, dat het eene stoommachine op wielen is, welke deze wielen zelf door de heen- en weergaande zuigerstangen in beweging brengt, met zoodanige kracht, dat nog een aantal andere wagens meegetrokken worden, enz. Hieruit blijkt al, dat een woordklank zoowel *voorstellingsteeken* als *begripsteeken* kan zijn. Maar ook, dat voorstelling en begrip, zich verhoudende als beeld en beschrijving, nooit geheel van elkander gescheiden kunnen zijn.

2. In de tweede plaats moet opgemerkt worden, dat èn de voorstellingen, èn de begrippen van verschillende qualiteit kunnen zijn: verkeerd, slecht, vaag, gebrekkig, onvolledig, redelijk, goed, helder, volledig, uitstekend, enz. Dat hangt niet van de woorden af, maar van de kennis en ontwikkeling dergenen, die ze gebruiken, hooren of lezen. Een zin als: *De Javaan schuift opium* heeft voor een kenner van de toestanden op Java heel wat meer inhoud, dan voor een ongeletterden Nederlander.

Doch de meerdere of mindere omvang der beteekenis van een woord hangt ook in belangrijke mate af van het verband, waarin het voorkomt. Dit blijkt b.v. uit de volgende zinnen: *Hoe vindt gij dit bosch? Achter ons huis is een bosch. De Hagenaars profiteeren veel van hun bosch. De Javaan ging het bosch in*, enz. Aan het woord

bosch is hier telkens eene eenigszins gewijzigde beteekenis verbonden.

Een en ander op te merken kan dienen, om de groote beteekenis van het woord voor het menschelijke denken in te zien. Waar de voorstellingen en begrippen zoowel bij een enkel mensch als bij verschillende menschen zoo veranderlijk zijn, brengt het woord in al die veranderlijkheid eene groote mate van vastheid. Het stelt hem in staat over allerlei dingen en verschijnselen na te denken of er met anderen over te spreken, zonder dat het noodig is, zich alles in de fijnste bijzonderheden voor te stellen, wat die dingen of verschijnselen kenmerkt. Zegt iemand: *Ik laat eene stoommachine in mijne fabriek plaatsen*, dan sparen de woorden *stoommachine*, *plaatsen* en *fabriek* hem eene heele beschrijving en den hoorder het aanhooren er van uit.

3. Wat zelfstandigheden, eigenschappen, werkingen en betrekkingen zijn, wordt in volgende hoofdstukken toegelicht. Alleen zij hier reeds op gewezen, dat de eigenschappen, werkingen en betrekkingen slechts aan of in en tusschen de zelfstandigheden waar te nemen zijn. In den zin: *Een kleine vogel zat voor het raam*, is de eigenschap *klein* en de werking *zitten* aan de zelfstandigheid *vogel* waar te nemen, en de betrekking *voor* tusschen den *zittenden vogel* en het *raam*. ✓

75. In het algemeen zijn de woorden in noemende en aanduidende woorden te onderscheiden.

Een noemend woord is te vergelijken bij een beschrijvend of teekenend gebaar; het is een klank, die de kenmerken van een ding of verschijnsel voor den geest roept: *kachel*, *zwart*, *branden*.

Een aanduidend woord is te vergelijken bij een aanwijzend gebaar; de klank doet niet anders dan verwijzen naar een aanwezig of genoemd ding of verschijnsel: *ik*, *hij*, *deze*, *hier*, *daar*, *zoo*, enz.

76. De woorden worden als deelen van den zin in tien categorieën verdeeld: nk. 1° *zelfstandige naamwoorden*, 2° *lidwoorden*, 3° *bijvoeglijke naamwoorden*, 4° *voornaamwoorden*, 5° *telwoorden*, 6° *werkwoorden*, 7° *bijwoorden*, 8° *voorzetsels*, 9° *voegwoorden*, 10° *tusschenwerpsels*. Deze traditioneele indeeling berust voor een deel op de algemeene beteekenis der woorden, voor een ander deel op hunne functie (*dienst*) in den zin. +

Deze tien woordsoorten zullen, met het oog op de in § 74

vermelde indeeling der voorstellingen of begrippen, in de volgende orde behandeld worden:

- I. ZELFSTANDIGHEIDSWOORDEN.
 - a. Zelfstandige naamwoorden.
 - b. Zelfstandige voornaamwoorden.
- II. BIJVOEGLIJKE OF ADNOMINALE WOORDEN.
 - a. Lidwoorden.
 - b. Bijvoeglijke naamwoorden.
 - c. Bijvoeglijke voornaamwoorden.
 - d. Telwoorden.
- III. WERKINGSWOORDEN.

Werkwoorden.
- IV. BIJWOORDELIJKE OF ADVERBIALE WOORDEN.

Bijwoorden.
- V. BETREKKINGSWOORDEN.
 - a. Voorzetsels.
 - b. Voegwoorden.
- VI. WOORDEN BUITEN HET ZINSVERBAND.

Tusschenwerpsels.

OPMERKINGEN. 1. Daar in dit eerste deel alleen de woordsorten behandeld worden, die in den enkelvoudigen zin voorkomen, zullen enkele ondersorten (*betrekkelijke voornw.* en *voegwoordelijke bijwoorden*) en ééne hoofdsort: de *voegwoorden*, eerst na de beschouwing van den samengestelden zin (dl. II) besproken worden.

ZELFSTANDIGHEIDSWOORDEN.

77. In taalkundigen zin heeft het woord zelfstandigheid eene uitgebreide beteekenis gekregen. In het gewone taalgebruik is eene zelfstandigheid een *ding*, iets dat we als een geheel moeten erkennen, omdat het min of meer bepaalde grenzen heeft, omdat het een zekeren duur heeft, en omdat het een meer of minder bestendigen samenhang vertoont. *Menschen, dieren, dingen*, maar ook *stoffen* en *verzamelingen* worden hiertoe gerekend.

OPMERKING. 1. Of we iets als eene zelfstandigheid beschouwen, wordt ten slotte door ons denken uitgemaakt. Niets bestaat geheel op zichzelf; de vraag is alleen, of men het zich gescheiden van andere dingen kan *denken*. Daarom zijn niet alleen de dingen zelfstandigheden, maar ook de deelen van de dingen: een *neus*, een *oksel*, een *tak*, een *zoom*, eene *franje*, enz.

Ook behoeft een ding niet véél ruimte in te nemen en behoeft het evenmin eene ruimte van drie afmetingen te zijn, om als eene zelfstandigheid erkend te worden. Eene *punt* van eene naald, een *naad*, een *rand*, eene *oneffenheid*, eene *vlak*, een *gat*, eene *schaduw*, enz. zijn ook zelfstandigheden.

Ook de tijdduur en de samenhang kunnen zeer gering zijn, b.v.: een *kring* of *rimpel* in het water, een *regenbobbels*, eene *golf*, enz.

En eindelijk worden ook zaken, die volstrekt niet tastbaar zijn, b.v. *licht*, *geluid*, *electriciteit*, *trompetgeschal*, een *'donderslag*, *rozengeur*, *rioolstank*, *vischsmaak*, enz. als zelfstandigheden beschouwd.

78. De taal onderscheidt echter ook andere zelfstandigheden. Vooreerst de onzinnelijke zelfstandigheden, die niet het voorwerp of het gevolg van zinnelijke waarneming zijn, maar door innerlijke ervaring gekend of aangenomen worden: onze *ziel*, *God*, het *verstand*, het *gemoed*, de *wil*, een *besluit*, een *voornemen*, *muzen*, *nimsen*, *spoken*, enz. Vervolgens worden als zelfstandigheden beschouwd de eigenschappen en werkingen der dingen, maar ook de ruimten, tijden en hoeveelheden, waarin deze waargenomen worden.

In het algemeen kan men zeggen, dat al wat in de wereld buiten of in ons waargenomen of gedacht wordt en, door een naam vertegenwoordigd, tot onderwerp of voorwerp van een zin gemaakt kan worden, als eene zelfstandigheid wordt opgevat.

OPMERKING. 1. Op die wijze kunnen soms heele uitdrukkingen en zinnen als zelfstandigheden opgevat worden: *Het ik-en-weet-niet-wat*, *dat men poëzie pleegt te noemen*. *Dat onuitstaanbare: wat-kan-het-mij-schelen!*

2. Noodig is het, wel in het oog te houden, dat het in taalkundigen zin alleen de vraag is, wat *volgens de taal* voor eene zelfstandigheid gehouden wordt, en niet wat werkelijk een zelfstandigheid is. Zoo spreken wij van ons *geheugen* als iets aparts, terwijl het, wetenschappelijk, als eene eigenschap van het bewustzijn beschreven wordt. Maar zoo heet het in de taal ook: *De zon gaat op en gaat onder*,

terwijl het in de werkelijkheid anders is. De taal geeft dan ook niet weer, hoe de werkelijkheid is, maar hoe de menschen zich de werkelijkheid denken of vroeger gedacht hebben.

79. Zelfstandigheden kunnen *genoemd* of *aangeduid* worden. Het eerste geschiedt door zelfstandige naamwoorden, het tweede door zelfstandige voornaamwoorden.

ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

80. Een zelfstandig naamwoord of substantief is een noemend woord, waaraan de voorstelling of het begrip eener zelfstandigheid verbonden is.

Het overzicht van de beteekenissen der zelfst. nwdn. kan op de volgende wijze geordend worden:

I. Namen van zinnelijke zelfstandigheden: *mensch*, *dier*, *huis*, *zand*, *huisraad*, *franje*, *schaduw*, *vlek*, *gat*, *scheur*, *gaslicht*, *orgelmuziek*, *teerlucht*, een *dichtregel*, eene *melodie*, enz.

II. Namen van onzinnelijke zelfstandigheden, waaronder 1°. geestelijke wezens, voorwerpen van het menschelijke kennen of gelooven: *God*, *de Heilige Geest*, *de Booze*, ons *ik* (onze *ziel*, onze *geest*, ons *bewustzijn*), enz.; — 2°. de verschijnselen in het bewustzijn: het *verstand*, het *gevoel*, de *wil*, het *geheugen*, de *verbeelding*, het *geweten*, de *smaak*, eene *voorstelling*, een *begrip*, eene *aandoening*, eene *begeerte*, enz.; waaronder ook alle verbeeldingen: *nimfen*, *elfen*, *kabouters*, *spoken*, *muzen*, enz., — 3°. die begrippen, die wel zinnelijke dingen of verschijnselen tot grondslag hebben, maar zelf slechts resultaten van het denken zijn: een *Staat*, eene *Mogendheid*, de *Kroon*, een *regeeringsvorm*, de *souvereiniteit*, het *gezag*, eene *wet*, een *stelsel*, een *godsdienst*, eene *oorzaak*, een *gevolg*, een *doel*, eene *voorwaarde*, enz.

III. Namen van eigenschappen, toestanden en werkingen: *blankheid*, *glans*, *welluidendheid*, *welriekendheid*, *weekheid*, *hardheid*, *dikte*, *buigbaarheid*, *zwaarte*, *liefheid*, *braafheid*, *doel-*

matigheid, kostbaarheid, trouw, eerlijkheid; — koorts, dronkenschap, ziekte, drift, rust, slaap, verwardheid, spanning, wanhoop, toorn, schaamte, berusting; — ontwikkeling, groei, bloei, vermeerdering, vlucht, val, loop, sprong, stoot, wandeling, reis, vertrek, huldiging, mishandeling, aanval, schot, onderwerping, enz.

IV. Namen van ruimten, tijden en hoeveelheden: *punt, lijn, kant, hoek, vlak, cirkel, kwadraat, parabool, prisma, kegel, het Zuiden, het Noorden, een parallel, breedtecirkel, het zenith, eene minuut, uur, dag, jaar, eeuw, periode, tijdkring, de Oudheid, de Middeleeuwen, Kerstmis, Paschen; drietal, tiental, achttvoud, som, verschil, product, quotient, macht, wortel, logarithmus, dozijn, gros, meter, hectare, liter, kilogram, een gulden (postzegels), twintig karaat, een paardenkracht, een calorie, een dioptrie (oogenmaat), enz.*

OPMERKINGEN. 1. Ofschoon in III de voorbeelden van *eigenschappen, toestanden en hoedanigheden*, eenigszins uiteengehouden zijn, valt er evenwel geen scherpe grens te trekken, en kan een zelfde woord nu eens in de eene, dan in de andere beteekenis voorkomen. Eene eigenschap is een *hoe*, een toestand een aan een *zeker* tijd gebonden *hoe*. In den zin: *Met zieke menschen moet men wat geduld hebben* beteekent *ziek* een eigenschap; in den zin: *Hij is sinds gisteren ernstig ziek*, drukt het woord een toestand uit.

Een *toestand* is echter ook soms eene aangehouden werking en daarom is ook de grens tusschen *toestanden* en *werkingen* hier en daar vlottend. *Bloei, berusting*, enz. kunnen zoowel in de eene als in de andere beteekenis voorkomen.

2. In het algemeen beslist steeds het verband, waarin een woord voorkomt, over de categorie, waartoe het behoort. Zoo zijn de voorwerpen, die als maten, gewichten of munten dienst doen: *kan, kilogram, gulden*, e. a. weer namen van zinnelijke zelfstandigheden. *Hoogte, diepte, zoetigheid* kunnen dit eveneens zijn, maar zijn ook namen van eigenschappen. *Rijkdom* noemt een toestand, maar ook de zaken, die den rijkdom uitmaken, en wordt mede gebruikt voor: *rijke lieden*. *Vlucht* is een werkingsnaam, maar het noemt eene ruimte, als het den afstand van vleugelpunt tot vleugelpunt bij een vliegende vogel beteekent.

81. Daar zelfstandigheden eenheden zijn, zijn ze in de meeste gevallen ook telbaar. Daarop berust een vormverschil, dat uitdrukt, of één zelfstandigheid, dan of meer zelfstandigheden bedoeld

worden. De vormen voor enkelvoud en meervoud worden in *de leer der vormen* besproken (§ 156 e.v.).

Eenzoo de indeeling der substantieven naar het geslacht in de rubrieken mannelijk, vrouwelijk en onzijdig (§ 160 e.v.).

82. Eene indeeling, die in het bijzonder de namen der zinnelijke zelfstandigheden betreft, is de onderscheiding van voorwerpsnamen, stofnamen en verzamelnamen.

Een voorwerpsnaam is de naam van eene eenheid met bepaalde grenzen (*ding*): de *mensch*, een *dier*, een *boom*, het *huis*, enz.

Een stofnaam is de naam van een geheel zonder bepaalde grenzen (*massa*): *zand*, *kalk*, *ijzer*, *meel*, *indigo*. Op grond van hetzelfde kenmerk van vormloosheid sluiten zich hierbij aan namen als: *gaslicht*, *muziek*, *bloemengeur*, *oliesmaak*, enz.

Een verzamelnaam is de naam van eene veelheid, die als eenheid wordt opgevat. Dezelfde tegenstelling als tusschen *ding* en *massa* vertoont zich ook hier. Er zijn begrensde verzamelingen: een *volk*, eene *familie*, een *leger*, eene *volksmassa*, de *troep*, de *legertros*, de *Regeering*, de *Volksvertegenwoordiging*, de *gemeenteraad*, het *ontbijt*, het *maal*, een *gebergte*, een *gezelschap*, de *jongelingschap*, het *menschdom*, de *burgerij*, eene *boekery*, enz. Daarnaast komen voor onbegrensde ¹⁾ verzamelingen: *volk*, *vee*, *huisraad*, *groente*, *geboomte*, *kroost*, *gereedschap*, *naaigerei*, *speelgoed*, *leeftocht*, *meelkost*, *geld*, *belasting*, *kramerij*, *rommel*, *afbraak*, *afval*, *oudroest*, enz.

OPMERKINGEN. 1. De tegenstelling *voorwerp* (*ding*) en *stof* (*massa*) vertoont zich niet alleen bij de zinnelijke zelfstandigheden, maar ook bij de overige categorieën, die in § 80 onderscheiden zijn. Zoo b.v. hebben de substantieven in de volgende zinnen het karakter van voorwerpsnamen: *Hij luistert naar zijn geweten. Wegens zijne rijkdommen vielen hem vele verdachte eerbewijzen ten deel. De veranderingen in dit boek zijn geene verbeteringen. De plaats en de tijd der vergadering zal nader bericht worden*, enz. Maar in de volgende zinnen hebben zij het karakter van stofnamen: *Hij heeft karakter en geweten. Hij verlangt naar rijkdom, eer, macht en aanzien. Er kwam verandering in den toe-*

¹⁾ Dezen term op te vatten als: *willekeurig* of *onbepaald begrensd*.

stand, verbetering in de zaken. Hij heeft ruimte genoeg. Hij heeft overvloed van tijd, enz.

2. Een uiterlijk kenteeken, waardoor deze tegenstelling zich openbaart, is dit, dat een substantief met het karakter van voorwerpsnaam in het enkelvoud als regel een lidwoord krijgt. Een substantief met het karakter van stofnaam daarentegen niet.

Ook kunnen voorwerpsnamen als regel in het meervoud voorkomen, stofnamen in den regel niet. Voorwerpen toch zijn wel, stoffen niet telbaar. Staan stofnamen in het meervoud, dan beteekenen ze soorten van stoffen: *dranken, bieren, wijnen, vetten, zuren, zouten, enz.*

83. De behoefte om enkele personen of dingen te onderscheiden heeft nog eene andere tegenstelling doen ontstaan, nl. die van soortnamen en eigennamen, welke onderscheiding voornamelijk de voorwerpsnamen betreft.

2 Een soortnaam is een naam, die de eene soort van wezens of dingen van de andere onderscheidt. Alleen met een lidw. of bijv. voornwd. kan hij een enkel wezen of ding aanwijzen: *het huis, een soldaat, mijn hond, enz.*

1 Een eigennaam is een naam, die dient om individuen (enkele wezens of dingen) te onderscheiden: *Jan, Van den Berg, Bello, Parijs, enz.*

OPMERKINGEN. 1. De voornaamste rubrieken van eigennamen zijn de *voornamen, familienamen, diernamen, plaatsnamen*, en verder de namen van *boeken, tijdschriften en dagbladen*, van *kerken* en andere *gebouwen*, van *hôtels, koffiehuisen, magazijnen*, van *schepen* en *locomotieven*, enz.

Hierbij zijn van de verzamelnamen nog te voegen uitsluitende meervouden als: de *Alpen*, de *Cycladen* en *Sporaden*, de *Propylaeën*, de *Catacomben*, de *Tuileries*, enz. Ook enkele enkelvoudige collectieven als: *het Christendom*, *het Katholicisme*, *het Classicisme*, waartoe ook behooren de taalnamen: *het Engelsch*, *het Duitsch*, enz. Eindelijk nog tijdnamen als: *Maandag, Mei, Paschen*, enz.

2. De echte eigennamen zijn die, welke geen lidwoord hebben en niet in het meervoud voorkomen. Bij de uitbreiding van de behoefte aan eigennamen, zijn er ook vele ontstaan, die dit kenmerk niet vertoonen, b.v.: *De Gids, Het Handelsblad, hôtel De Kroon*, enz.

3. Eigennamen krijgen weer het karakter van soortnamen, als zij moeten dienen om *klassen* van wezens of dingen aan te wijzen. De belangrijkste gevallen daarvan zijn de volgende:

a. De familienaam wordt voor alle leden of voor een enkel lid der familie gebruikt: *de Bickers*, een *Bourbon*, *de Oranje's*, enz. Hierbij sluiten zich aan voorbeelden als: *de oorlog der drie Hendriken*; *in deze klasse zitten zes Willems en tien Maria's*.

b. Een eigennaam van een bekend persoon wordt gebruikt voor personen, die in een of ander opzicht met hem overeenkomen: een *Lucullus* (fijnproever of smulpaap), een *Maecenas* (kunstbeschermer), eene *Xantippe*, enz.

c. De naam van een kunstenaar wordt gebruikt voor zijne werken: een *Vondel*, een *Mauve*, een *Thorwaldsen*, enz.

d. Eigenamen worden voor zekere voorwerpen of artikelen gebruikt: een *voltaire* (stoel), *molières* (dansschoenen), een *victoria* (rijtuig), een *almaviva* (mantel), een *tudor* (hoed), en verder allerlei namen van likeuren, gebakjes, sigaren, rozen, enz.

84. Na het overzicht van de beteekenissen der zelfst. nwdn. volgt hier een overzicht der diensten (*functies*) van het substantief.

1'. als onderwerp: *De man komt. De man is ziek.*

2'. als naamw. deel van het gezegde: *Wees man of wees een man. Gij zijt die man.*

3'. als voorwerp (*lijdend, meewerkend of oorzakelijk*): *Ik zie den man. Ik geef den man eene aalmoes. Ik ontferm mij over den man.*

4'. als bijvoeglijke bepaling: *'s Mans woorden rijmen niet met zijne daden. De klachten over dien man houden niet op. Daar is Jan, de man van de schoonmaakster.*

5'. als bijwoordelijke bepaling: *Hij werkt 's nachts. Ik stond naast den man. Den eersten dag ging het slecht.*

6'. als bepaling van gesteldheid: *Als man en vader moest hij dat niet toelaten. De tegenspoed maakte hem tot een man.*

OPMERKINGEN. Het zelfst. nwd. behoudt het zuiverst zijne betekenis, wanneer het als *onderwerp* of *voorwerp* staat. Als *naamw. deel* van het gezegde of als *bep. van gesteldheid* krijgt het de betekenis van een hoedanigheidswoord. Als *bijv. bepaling* kan het dikwijls door een bijv. nwd. vervangen worden: *de stallen des konings* = de *koninklijke stallen*; *eene japon met vlekken* = eene *gevlekte japon*. En als *bijv. bepaling* beteekent het meest eene plaats, een tijd, eene oorzaak, enz. (Vgl. § 38 *Opm. 2*, § 41 *Opm. 2* en § 43).

ZELFSTANDIGE VOORNAAMWOORDEN.

85. Een eerste kenmerk van de voornaamwoorden is, dat het geen noemende, maar *aanduidende* woorden zijn.

Zij duiden echter niet alleen zelfstandigheden, maar ook kenmerken van zelfstandigheden aan. Dientengevolge zijn zij te onderscheiden in zelfstandige en bijvoeglijke voornaamwoorden.

In het algemeen kan nog van de voornaamwoorden gezegd worden, dat zij individualiseerend aanduiden of bepalen, en wel door aanwijzingen, waarbij de *sprekende persoon* het uitgangspunt is. Er zijn echter, gelijk later blijken zal, ook uitzonderingen.

86. De voornaamwoorden zijn in de volgende groepen te splitsen:

1°. de persoonlijke vwn. d., welke dienen om spreker en toegesprokene te onderscheiden, en verder personen aan te duiden, die daarbuiten staan.

2°. de bezittelijke vwn. d., die uitdrukken, of eene zelfstandigheid met den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon in betrekking staat.

3°. de aanwijzende vwn. d., die den spreker dienen om dingen aan te wijzen, in de volgorde, waarin ze van hem afge-rekend voorkomen.

4°. de vragende vwn. d., die naar namen of aanwijzingen van dingen vragen.

5°. de onbepaalde vwn. d., die den spreker dienen om zelfstandigheden aan te duiden, die hij niet nader kan of wil omschrijven.

Aleen de *persoonlijke* vwn. d. zijn uitsluitend zelfstandig. De overige zijn deels zelfstandig, deels bijvoeglijk. Daarom worden de laatste eerst onder de *bijvoeglijke (adnominale)* woorden besproken.

OPMERKING. De zg. *bepalingaankondigende* vwn. d. zijn eene soort van aanwijzende vwn. d.; zij worden onder die rubriek nader besproken.

Ook de *betrekkelijke* vwn. d. zijn in den grond der zaak aanwijzende vwn. d. Deze volgen eerst na de behandeling van den samengestelden zin (zie dl. II).

89. De persoonlijke vnvwdn. komen in een rijken overvloed van vormen voor. Er zijn afzonderlijke vormen voor enkel- en meervoud; *ik* en *wij*, *hij* en *zij*; alleen *jij* en *gij* gelden in beide gevallen. Er is in den 3en pers. geslachtsonderscheid: *hij*, *zij*, *het*. Er zijn afzonderlijke vormen voor onderwerp en voorwerp: *ik* en *mij*, *jij* en *jou*, *gij* en *u*, *hij* en *hem*, *zij* en *haar* (of *ze*), *wij* en *ons*, *zij* en *hen*. Verder zijn er ook vormen voor toonloos gebruik: 'k, *je* (*ge*), *i*, *ze*, 't, *we*, *je* (*ge*) en *ze* voor onderwerpen en *me*, *je*, 'm, 'r (soms *d'r*), 't, *je* en *ze* voor voorwerpen. Ook is er een oude genitief meervoud *er* (= van *ze*), b.v. *Ik heb er zes*.

Eindelijk is nog te vermelden: 1°. het gebruik van *wij* en *ons* als majesteitsmeervoud: *Wij*, *Emma*, *Koningin-Regentes der Nederlanden*, enz.; en 2°. het gebruik van *U* als beleefdheidsvorm voor den 2en pers. enkel- en meervoud, naast het vormelijke *gij* en het vertrouwelijke en gemeenzame *jij*, *je*, *jou* en *jullie*.

OPMERKINGEN. 1. Het gebruik van *wij* als majesteitsmeervoud is oorspronkelijk uit den tijd der Romeinsche keizers, en plantte zich in de middeleeuwen onder de vorsten voort.

Wij en *ons* werden voorheen ook als bescheidenheidsmeervoud gebruikt, wanneer een schrijver het al te persoonlijke *ik* wilde vermijden. Tegenwoordig raakt het als zoodanig in onbruik. Als nationaliteitsmeervoud klinkt het eenigszins naïef: *In 1672 kwamen wij in oorlog met Frankrijk en Engeland*. Ook dient *wij* als algemeen menschelijk meervoud: *Wij worden niet gaarne aan onze zwakheden herinnerd*. Zoo krijgt *wij* ook de onbepaalde beteekenis van *men*: *Als we ons best doen*, voor: *Als men zijn best doet*.

2. *Du* ¹⁾, het voornwd. voor den 2en pers. enkv., is na de 16e eeuw verloren gegaan. In de middeleeuwen was, in navolging van het ongemeene *wij* voor *ik*, een vormelijk *gi* voor *du* ontstaan. Ouders b.v. spraken het kind met *du* aan, maar het kind de ouders met *gi*. Na het uitsterven van *du* werd *gij* zoowel voor het enkelvoud als voor het meervoud gebruikt, doch het bleef hoofdzakelijk tot de schrijftaal beperkt. In brieven houdt *gij* het midden tusschen het gemeenzame *je* en het beleefde *U*. Ook in toespraken, gebeden en dergelijke hoogere spreektaal is het gebruikelijk.

Dit laatste *U* is ontstaan uit den hoffelijken vorm *UEdele*, dat tot

1) Niet uit te spreken als *doe*.

duale go

duiden

UE. en *U* afkorte, en dit *U* wordt nog steeds gebezigd door jongeren tegenover ouderen, en minderen tegenover meerderen, maar ook door ouderen en meerderen, die jongeren of minderen door geen gemeenzamen toon willen krenken, of ook wel gemeenzaamheid willen vermijden.

90. Van veelzijdig gebruik is het pers. vnvwd. *het*. Behalve ter aanduiding van een onz. enkelvoud, kan het nog in de volgende functies voorkomen:

1°. *Het* kan eene eigenschap, toestand of werking aanduiden: *Hij is niet ziek, maar is het wel geweest. Hij houdt van wandelen, maar kan het zelden doen.* Evenzoo ook substantieven, die het karakter van hoedanigheidswoorden hebben: *Hij is nu kolonel, maar ik zie het hem niet lang.*

2°. *Het* kan den inhoud van een heelen zin aanduiden: *Hij heeft mij een lafaard genoemd, maar ik zal het hem betaald zetten. Het spijt mij, dat gij niet komt.*

3°. *Het* kan in zinnen met een naamw. gezegde, een mannelijk of vrouwelijk enkelvoud, ja zelfs een meervoud als onderwerp voorstellen: *Het was een spion. Het is eene uitstekende verpleegster. Het leken kersen, maar het waren vergiftige bessen.*

91. Een bijzonder pers. vnvwd. is *zich*. Het komt voor, als een onderwerp van den 3en pers. enkel- of meervoud tegelijk voorwerp of bepaling is: *Hij schaamt zich. Zij stelde zich dat mooier voor. Hij legt het naast zich neer.*

In het meervoud is dan mogelijkheid van misverstand. *Zij beklagen zich* kan beteekenen: „elk van hen beklaagt zich zelf.” of: „de een beklaagt den ander.” In het laatste geval is het in onze taal regel geworden, te zeggen: *Zij beklagen elkander.*

Dit onderscheid wordt aangewezen door „*zich*” wederkeerend (reflexief) en „*elkander*” wederkeerig (reciproque) vnvwd. te noemen.

OPMERKING. In de volkstaal hoort men nog wel: *Hij schaamt 'em. Hij snijdt zijn eigen.* Ook in de schrijftaal ontmoet men nog wel eens een *hem* of *haar*, waar men *zich* zou verwachten: *Floor zag oppgeruimde gezichten om hem henen* (Potg.). Vooral in tegenstellingen komt dit voor: *Hij vindt het lastig, niet voor hem, maar voor zijne vrouw.*

BIJVOEGLIJKE OF ADNOMINALE WOORDEN.

92. Uit §§ 33 en 34 is gebleken, hoe de bijvoeglijke bepalingen uit verschillende woordsoorten kunnen bestaan. Zelfs bijwoorden kunnen daartoe dienen, en zelfst. nwdn. kunnen op drie manieren eene bijv. bepaling uitnaken: in den genitief, met een voorzetsel en als bijstelling. De eigenlijke bijvoeglijke woorden zijn echter de *lidwoorden*, *bijvoeglijke naamwoorden*, *bijv. voornaamwoorden* en *telwoorden*, wier gemeenschappelijk kenmerk daarin bestaat, dat zij als regel vóór het bepaalde woord geplaatst worden en door een congrueerende naamvals-vorm hunne betrekking tot dat woord uitdrukken.

De meeste dezer woorden kunnen intusschen ook, met een koppelww. verbonden, het gezegde helpen vormen.

In § 33 is ook opgemerkt, hoe deze bijv. woorden in het algemeen de *qualiteit* en *quantiteit* der dingen aangeven, of *betrekkingen* uitdrukken, en daardoor de zelfstandigheden op bijzondere of algemeene wijze bepalen.

LIDWOORDEN.

93. De lidwoorden *de*, *het* en *een* maken de meest voorkomende begeleiding van het substantief uit. Zij zijn zoo nauw er mede verbonden, dat ze nauwelijks als eene bepaling gevoeld worden, en van een op zich zelf staand gebruik is dan ook geen sprake.

De eerste functie van het lidwoord is uit te drukken, dat men met een voorwerp, een ding, eene begrensde eenheid te doen heeft (vgl. § 82, Opm. 2). Bovendien geven *de* en *het* aan, dat de eenheid bekend of bepaald is; *een* drukt uit, dat de eenheid nog niet is genoemd en niet nader is bepaald, dan dat ze een uit velen is. Zoo zegt men: *Op een oud kasteel woonde een edelman.* Maar verder: *De edelman had het kasteel van een bloedverwant geërfd*, enz.

Daarom heeten *de* en *het* bepaalde lidwoorden en *een* onbepaald lidwoord.

OPMERKING. 1. Wanneer een substantief een stofnaam is of het karakter daarvan heeft, dan kan het in het enkv. door een bepaald of onbepaald lidw. vergezeld worden:

1°. om eene bepaalde hoeveelheid van de stof, een bepaald geval of voorbeeld van de onbegrensde zelfstandigheid aan te wijzen: *de wijn in dat glas, het vee van dien boer, de deugd van Hambroek, de deugd der verdraagzaamheid, de schoonheid der natuur, de onrust in de stad*, enz.

2°. om eene soort van de stof of van het onbegrensde begrip aan te wijzen: *een fijnere wijn, eene vluchtige olie, een donker behangsel, eene zeldzame deugd, eene hoogere schoonheid, eene gevaarlijke ziekte*, enz.

2. In het meervoud drukt de meervoudsvorm op zich zelf reeds uit, dat men met begrensde, d. i. telbare zelfstandigheden te doen heeft. Hier wordt de onbepaaldheid door weglating van het lidwoord uitgedrukt; de bepaaldheid door *de*.

94. De tweede functie van het lidwoord — inzonderheid van het bepaalde — bestaat hierin, dat het dient om te *generaliseeren*, d. w. z. om in een enkelvoudig substantief alles samen te vatten wat onder dien naam te brengen valt. Dit is nagenoeg met alle soorten van substantieven mogelijk: *De mensch is sterfelijk. Het water speelt in de natuur eene belangrijke rol. De schoonheid is vergankelijk. De dronkenschap eischt tallooze offers. De zeilvaart gaat achteruit*, enz.

95. Het voorafgaande verklaart de hoofdoorzaak, die het gebruik van het lidwoord beheerscht: de voorwerpsnaam kan het niet missen, de stofnaam heeft het niet noodig.

Verder wordt het gebruiken of het weglaten voornamelijk door het taalgevoel beslist. Zoekt men naar de oorzaken, die zich bij dit weglaten doen gelden, dan komen deze in den regel hier op neer, of dat het lidwoord *overbodig* is, of dat de weglating het gevolg is van *taalspaarzaamheid*.

96. Overbodig is het lidwoord allereerst bij eigennamen, daar deze uit zich zelf reeds individuen aanwijzen (vgl. § 83). Worden het weer soortnamen (§ 83, *Opm.* 3), dan is het lidwoord weer regel: *een Cicero*, enz. Maar ook als er bij wijze van versiering of gemoedsattribuut (vgl. § 34, *Opm.* 2), een bijv. nwd. vóór komt: *De lustige Jan Steen. De arme Marie!*

De overbodigheid gaat ook door voor eenige soortnamen, die het karakter van eigennamen krijgen, nl. verwantschapsnamen, titels en bedrijfsnamen, die dienen om aan te spreken: *Oom! Vriend! Professor! Schipper!* enz. Onder familieleden worden verwantschapsnamen ook in den 3en pers. gebezigd, al of niet door den eigennaam gevolgd; *Vader, Neef* enz. komt straks. *Hij gaat naar Tante Jans, Nicht Kee.* Bij de overige aanspraakwoorden *moet* in dat geval de eigennaam volgen: *Schipper Veenstra, Professor Pierson, Burgemeester Meinesz.* Daarentegen is bij titels, die niet als aanspraak dienen, het lidwoord onmisbaar: *De hoogleeraar Pierson. De wethouder Van Hall.*

OPMERKINGEN. 1. Als een eigennaam wel een lidw. heeft, dan is dit een overblijfsel van zijn ontstaan uit een soortnaam: *De Gids, Den Haag, Het Vaderland,* enz. In sommige geographische eigennamen wordt de soortnaam een deel der samenstelling: *de Zwarte zee, het Como-meer, de Hellespont,* of hij valt weg, maar blijft zijn invloed doen gelden: *de Rijn(stroom), de Furca(pas),* enz.

2. Natuurlijk is het lidw. ook overbodig, als de bepaaldheid door een bijv. vnw., telwoord, een vóórgeplaatsten genitief of eenig ander aanwijzend woord uitgedrukt wordt: *mijn boek, elk boek, Mina's boek, bedoeld boek, gezegde maatregel,* enz.

97. Zucht naar korthed doet het lidwoord achterwege blijven:

1°. in snelle opsommingen: *Koffer, hoededoos, handtaschje, parapluie, stok, reisdeken* moesten mee in den wagon.

2°. in korte veelgebruikte bijw. bepalingen: *te paard, te voet, in druk, op muziek, naar wensch, over dag, bij nacht, bij manschijn, in, uit, naar, van huis, naar en in bed, aan en op tafel, naar school, op les, op stoel (preekstoel), op stal, op zolder, op weg, naar stad* (in den mond van dorpbewoners), *op zee, aan boord, op dek, aan wal, aan land, op strand, op stroom, voor anker;* enz.

3°. in bekende samenkoppelingen, veelal rijmend of allitereerend: *bruid en bruijom, koning en vaderland, huis en hof, huis en haard, hart en hand, goed en bloed, met raad en daad, steen en been, man aan man, slag op slag,* enz.

4°. in kommando's: *Hoofd rechtop! Hielen gesloten! Geweer over!*

5°. in spreekwoorden: *Nood breekt wet. Schijn bedriegt. Arbeid adelt. Rust roest,* enz.

OPMERKINGEN. 1. Op te merken is nog, hoe een persoonsnaam als naamw. deel van het gezegde, als bep. van gesteldheid en als bijstelling zeer dikwijls het lidwoord mist: *Hij is timmerman. Wij maakten hem directeur. De heer N., voorzitter der Vereeniging*, enz. Dit zijn juist de gevallen (vgl. § 84 Opm.), waarin het substantief de beteekenis van een hoedanigheidswoord krijgt. Toch beperkt zich deze weglating tot de gevallen, waarin deze zinsdeelen eene algemeene qualificatie uitdrukken. Is het eene bijzondere qualificatie, dan verschijnt het lidwoord wel: *Hij is een luiaard. Ik acht hem een edelman. Benjamin Franklin, de uitvinder van den bliksem-afleider*, enz.

2. In literaire taal blijft het lidwoord ook dikwijls achterwege: *Tot hij (Napoleon) de ballingschap verduurde op barre rots. (Potg.) Gelijk de dronkne, wien na wilden nacht De kille morgen op de leden viel (Kloos). En koele meren onder blauwen dom (Van Eeden)*, enz.

98. De volgende bijzonderheden verdienen nog de aandacht:

a. Soms krijgt het bepaalde lidwoord een sterken nadruk, als het de bedoeling is eene zelfstandigheid als *eenig* te doen uitkomen. *Hij is de vraagbaak van het dorp*, enz.

b. In zinnen als: *Hij is geen domoor* is geen als de ontkenning van het lidwoord te beschouwen. In analogie daarmede kan men ook in: *Hij drinkt geen wijn. Hij heeft geen sigaren*, dit geen om zijne verbuigbaarheid toch ontk. lidw. blijven noemen, al is het waar, dat voor een stofnaam of een meervoud de onbepaaldheid niet door een lidw. aangewezen wordt.

c. Geen lidwoord is te zien in: *Hij komt 'n Zondag* (voor a.s. Zondag), noch in: *Hij is het vlugst* of *Hij loopt het vlugst*. In beide gevallen heeft men met overblijfsels van voorzetsels te doen, die niet meer als zoodanig gevoeld worden.

d. Het lidwoord wordt bij opvolgende substantieven herhaald of niet herhaald. De niet-herhaling versnelt den stijl en doet beter de bijeenbehoorendheid uitkomen: *De bloedverwanten en vrienden. De bruid en bruijom. De liefde en achting*, enz. De herhaling daarentegen vertraagt de opnoeming, doet de veelheid uitkomen en vestigt de aandacht op de achtereenvolgens genoemde personen of zaken: *De bloedverwanten, de vrienden, de collega's, de bureu wedijperden in hartelijkheid*.

Het gebruik laat in dit opzicht veel vrijheid. Verschil in opvatting is alleen mogelijk in gevallen als: *De oom en voogd* en *De oom en de voogd*.

BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

99. De bijvoeglijke naamwoorden (adjectieven) bepalen de zelfstandigheden, door ze tot eene soort of rubriek te brengen en wel door het vermelden van eigenschappen (qualiteiten) of betrekkingen (relaties).

I. Onder de eerste hoofdgroep zijn te brengen:

1°. de adjectieven, die *eigenschappen* en kenmerkende *toestanden* en *werkingen* beteekenen: *een zwarte kachel, een bittere drank, een ruwe oppervlakte, een nuttig boek, een dronken man, mijn ziek paard, een geharnast ridder, hangende tuinen, eene bindende bepaling*, enz.

2°. de adjectieven, die de *stof* aangeven, waaruit de dingen bestaan (zg. *stoffelijke* bijv. nwdn.): *ijzeren, matten, veeren, lakensche, duffelsche*, enz.

II. Tot de tweede hoofdgroep behooren:

1°. De adjectieven, die eene *plaats* of *richting*, *tijd* of *duur* beteekenen: *voorste, onderste, uiterste, middelste, rechtsche of rechter, voorwaartsche, ruggelingsche, zijdelingsche, verleden, vroegere, voormalige, gewezen, tegenwoordige, toekomende, jaarlijksche, driejaarlijksche, driejarige*, enz.

2°. de adjectieven, die den *oorsprong* der dingen vermelden, door ze met eene *plaats* of *persoon* in verband te brengen: *Deventer koek, Haagsche hopjes, Rotterdamsche courant, Ciceroniaansche welsprekendheid, het Torricellische ledig*, enz.

3°. de adjectieven, die als plaatsvervangers van bijvoeglijke genitieven en voorzetselbepalingen zijn te beschouwen: *vaderlandsche geschiedenis* (g. des v.), *aardrijkskundig leerboek* (l. over de a.), *een wiskundig betoog* (b. uit de w.), *eene wanhopige poging* (p. uit w.), *de koninklijke stallen* (st. des k.), enz.

OPMERKINGEN. 1. De onder II behorende adjectieven beteekenen meest betrekkingen van *plaats* en *tijd* en *oorsprong*. Toch krijgt zulk eene betrekking heel dikwijls het karakter van *eigenschap*. Dit is in het bijzonder met die van oorsprong het geval. *Deventer koek* geeft ook de qualiteit van de koek aan. De Duitsche wet tegen oneerlijke concurrentie bepaalt, dat *Mainzer zuurkool*, *Frankforter worstjes* onder die namen in den handel mogen gebracht worden, mits ze slechts op de te M. en Fr. gebruikelijke manier bereid zijn.

2. In het algemeen zijn de onder II vermelde adjectieven ook te beschouwen als middelen *om op de kortste wijze door een bijv. wvd. weer te geven*, wat anders gewoonlijk door een bijwoord, genitief of voorzetselbepaling wordt uitgedrukt.

Soms ziet men pogingen beproeven om in navolgingen van samenstellingen als een *toehuis*, een *navervant*, ook andere bijwoorden van plaats of tijd bijvoeglijk te gaan gebruiken, b.v.: *de hedene courant*, *de voorhene gebeurtenissen*, *de nabije deur*, *veraffe geluiden* (Couperus), enz. Aan dergelijke nieuwvormingen is geen lang leven te voorzien. In literaire taal wordt er eene enkele maal welluidendheid mee gewonnen: *de schaduw des nabijen Doods* (Van Eeden). ¹⁾

100. Eene merkwaardige bijzonderheid is het indirect gebruik van adjectieven. De regel is, dat de eigenschap, door het adjectief genoemd, direct met de bepaalde zelfstandigheid in betrekking staat: *een gezond mensch*, *een boos mensch*, (d. i. een mensch, die gezond, die boos is). In: *gezonde kost*, *booze wegen* daarentegen is de kost niet gezond en zijn de wegen niet boos, maar wordt bedoeld: *kost, die gezond maakt; wegen, waar booze dingen geschieden*. Dit is niet anders dan eene snelle manier om aan eene zelfstandigheid eene eigenschap toe te voegen, die er slechts op indirecte wijze mee in betrekking staat. Andere voorbeelden zijn: *eene droevige gebeurtenis* (die droevig maakt), *eene vroolijke vergadering* (van vroolijke menschen), *een geleerd boek* (dat geleerdheid inhoudt), *een benauwd vertrek* (dat benauwd maakt), *de Fransche les* (in de Fransche taal), enz.

Ook bijv. deelwoorden worden dikwijls op indirecte wijze gebruikt: *een zittend leven* (van een veel zittend mensch), *lopend werk*, (dat men loopend verricht), *eene staande receptie*, *eene*

¹⁾ Ook Hooft gebruikte *nabij* attributief: „*Als de nabije Son versocht den heten leeuw.*”

wandelende boterham, eene zingende mis (waarbij gezongen wordt), eene blijvende betrekking, eene ijlen de koorts, eene razende pijn, eene duizelende vaart, eene stilzwijgende voorwaarde, het bepaalde of onbepaalde lidwoord, enz. ✓

101. Na het overzicht van de beteekenissen der bijv. nwdn. geven de volgende voorbeelden een overzicht van de diensten van het adjectief:

1°. als bijvoeglijke bepaling: *De zieke man.*

2°. als naamw. deel van het gezegde (*praedicaat*): *De jongen is, blijft, lijkt, heet, wordt ziek.* ✓

3°. als bepaling van gesteldheid: *Ziek kwam hij thuis, Ik beschouw hem als ziek. De drukte maakte hem ziek.*

In het eerste geval heet het bijv. nwd. *attributief* (attribuut = bijv. bepaling), in het 2e en 3e geval *praediciatief* gebruikt.

OPMERKING. 1. Tot het begin der 17e eeuw kwam het attributieve bijv. nwd. ook wel achter het zelfst. nwd.: *een leeuw verwoet, God barmhartig*. Overblijfselen daarvan zijn *God Almachtig, Staten-Generaal, Moederlief* en enkele meer.

2. Niet alle bijv. nwdn. kunnen èn attributief èn praediciatief gebruikt worden. Dit is alleen mogelijk met de echte eigenschapswoorden (§ 99 I 1°). De stoffelijke bijv. nwd. (I, 2°) en die welke betrekkingen beteekenen (II, 1°, 2° en 3°) komen alleen attributief voor. De eerste, vroeger wel praediciatief, hielden op dit te zijn, toen hun uitgang *ijn* (spr. uit *ien*) *en* werd. Wat de laatste betreft, zij hebben hun ontstaan alleen te danken aan de behoefte om *bijvoordelijke* bepalingen als *bijvoeglijke* te gebruiken. Zoo is het verklaarbaar, dat men niet zegt: *Deze koek is Deventer*, maar *uit Deventer*; niet: *De vergadering was jaarlijksch*, maar: *De vergadering had jaarlijks plaats*, enz. Het tijdelijk karakter dezer adjectieven is oorzaak van hun uitsluitend attributief gebruik.

Er zijn ook eenige bijv. nwdn., die uitsluitend praediciatief, d. i. tot het gezegde beperkt zijn. De oorzaak daarvan is tweeerlei.

Of zij vormen eene soort van samenstelling met een werkwoord, en zijn daaruit niet meer los te maken: *afhandig* (maken), *braak* (liggen), *diets* (maken), *gelegen* (komen), *gestand* (doen), *gewaar* (worden), *handgemeen* (raken), *kond* (doen), *kwalijk* (nemen), *kwijt* (raken) en (zich) *schrap* (zetten).

Of zij maken deel uit van een naamw. gezegde, waarbij onafscheidelijk een oorzakelijk voorwerp behoort: *afkeerig*, *behept*, *bedacht*, *beducht*, *begaan*, *benieuwd*, *bereid*, *besloten*, *bestand*, *betrokken*, *beu*, *bewust*, *bijster*, *deelachtig*, *gedachtig*, *geneigd*, *gereed*, *getroost*,

gewend, gewis, gewoon, indachtig, ingenomen, klaar, machtig, meester, moede, opgewassen, ontbloot, prat, tuk, ratbaar, verducht, verdiept, vervuld, verzot, vrij, wars, waard, zat en zeker.

4. Sommige van bovenstaande adjectieven komen weleens attributief voor, maar dan gaat het verbonden werkwoord of oorzakelijk voorwerp mee: *het braak liggende veld, de handgemeen geraakte jongens, de bij het vetsontwerp betrokken minister, de in haar roman verdiepte jonge dame*, enz. Andere komen soms ook attributief voor, maar met gewijzigde beteekenis: *Het begane kwaad, eene besloten vergadering, de bewuste diefstal, gereed geld*, enz.

102. De adjectieven kunnen op twee manieren substantief gebruikt worden:

1°. ter aanduiding van personen en wel meestal in het meervoud: *armen, rijken, boozen, goeden, zieken, gezonden, lijdenden, stervenden, wilden, blinden, dooven, lammen, kreupelen, doofstommen, gehuuden, onghuuden, on- en minvermogenenden, werkloozen, dakloozen, belegerden, teleurgestelden, onteorenen, onverzoenlijken*, enz. Daaronder zijn er ook, die met een lidwoord in het enkelvoud gebruikt kunnen worden: *een arme, een rijke, de zieke, een wilde, de lamme*, enz., maar zeer vele kunnen dat niet.

2°. ter aanduiding van zaken, en wel van al wat onder het begrip van het adjectief gebracht kan worden: *het aardsche, het hemelsche, het ware, het schoone, het goede, het goddelijke, het mogelijke, het gevraagde*, enz.

OPMERKING. Wel te onderscheiden van deze substantief gebruikte adjectieven zijn die, welke elliptisch voorkomen en die hun aard behouden, omdat zij op een van te voren genoemde of soms na te noemen zelfstandigheid slaan. *Zijn dit uwe leerlingen? Laat dan de oudere wat op de jongere letten. Ik heb liever domme dan luie leerlingen.*

103. Het attributieve bijv. nwd. ondergaat eene verandering, die zich regelt naar de functie van het zelfst. nwd., dat er door vergezeld wordt. Deze congrueerende buiging wordt in de *leer der vormen* besproken.

Zoo ook eene andere vormverandering, die de eigenschapsadjectieven vertoonen en die dient om graadverschil uit te drukken: *groot, grooter, grootst.*

VOORNAAMWOORDEN.

104. In dit hoofdstuk worden de voornaamwoorden besproken, die bijvoeglijk gebruikt worden, maar die ook voor zelfstandig gebruik in aanmerking komen, nl.: de *bezittelijke*, de *aanwijzende*, de *vragende* en de *onbepaalde voornwdn.* De *betrekkelijke* voornwdn. met een deel der *aanwijzende* voornwdn. volgen in het tweede deel na de beschrijving van den samengestellten zin.

Bezittelijke voornaamwoorden.

105. De bezittelijke voornaamwoorden dienen den spreker om uit te drukken, dat de bepaalde zelfstandigheid aan den 1en, 2en of 3en persoon toebehoort, of daarmede in betrekking staat: *mijn, ons huis; uw, je, jou, jullie huis; zijn, haar, hun huis.* Gemeenzaam ook 'r of d'r *huis.*

OPMERKINGEN. 1. De betrekking van bezit is de meest gewone, die door deze vwnwd. wordt uitgedrukt. Maar ook andere betrekkingen van den bijv. genitief (§ 34, 6° Opm.) kunnen zij aangeven; b. v. die van oorsprong: *mijne bevelen, zijne verzen,* enz.; die van den onderwerpsgenitief: *mijn certrek, uwe vlucht, zijn aantal;* en evenzoo die van den voorwerpsgenitief: *mijne redding, uwe bevordering, zijne benoeming,* enz.

Soms moet het verband den aard der betrekking duidelijk maken. Vergelijk b. v.:

<i>Zijn juk is zacht (2 bet.).</i>	<i>Hij werpt zijn juk af.</i>
<i>Mijne aanbereling buatte hem niet veel.</i>	<i>Wat kon ik tot zijne aanbereling zeggen?</i>
<i>Hij was mijn steun.</i>	<i>Mijn steun zal hij missen.</i>
<i>Hij wachtte mijn oordeel af.</i>	<i>Ik wachtte mijn oordeel af.</i>
<i>Mijn dienst is niet zwaar, zei de patroon.</i>	<i>Mijn dienst is niet zwaar, zei de knecht.</i>

2. Met het pers. vwnwd. *du* is ook het bezittelijke *dijn* verloren gegaan, nog over in: *Het mijn en het dijn.*

106. Het zelfstandig gebruik der bezittelijke vwnwdn. geschiedt door toevoeging van het bepaalde lidwoord: *de mijne, de uwe, de jouwe, de zijne, de hare, de hunne,* of: *het mijne, het uwe,* enz. Zoolang deze vormen op te voren genoemde personen

of zaken betrekking hebben, worden zij nog niet als substantieven gevoeld: *Mijne leerlingen en de zijne. Zijne onkosten en de onze.* Eerst dan is dit het geval — en wordt dit door de meervouds-**n** der zelfst. nwdn. aangegeven —, wanneer deze zelfstandige biz. vwn. nietgenoemde personen aanduiden, die tot den 1en, 2en of 3en persoon in eene betrekking staan, welke voldoende uit het verband kan blijken: *De Heer kent de Zijnen. Calvijn en de zijnen. Napoleon en de zijnen. Hij gaat met de zijnen op reis. De onzen hebben gezegevierd,* enz.

Aanwijzende voornaamwoorden.

107. De aanwijzende voornwdn. dienen den spreker om zelfstandigheden aan te wijzen in de volgorde, waarin ze van hem afgerekend voorkomen: *deze tafel, die tafel, deze zijde, gene zijde, dit boek, dat boek, enz.* Het gebruik van *gene* is zeer afgenomen en dikwijls wordt het vervangen door den adjectivischen vorm van het bijwoord *ginds*: *deze rij, die rij, gindsche rij; dit gebouw, dat gebouw, gindsch gebouw, enz.*

De ruimteverhouding wordt ook opgevat als tijdsbetrekking: *Deze week, dit jaar en die week, dat jaar.*

Wanneer de aanwijzende vwn. niet in tegenstelling voorkomen, verzwakt hunne aanwijzende kracht en doen zij niet anders dan terugwijzen op te voren genoemde personen of zaken: *Deze volken leefden van de veeteelt. Die maatregelen hebben niet geholpen.*

108. Eene bijzondere groep van aanwijzende voornwdn. zijn de volgende: *zulke, zoodanige, dusdanige, dergelijke, diergelijke en soortgelijke.* Het verschil met de voorgaande is, dat die individualiseeren en deze classificeeren, doordat zij kenmerken aanduiden, die uit het voorafgezegde zijn af te leiden. Zij zijn dus terugwijzend.

In het enkelvoud worden zij, vóór substantieven met het karakter van voorwerpsnamen, door het onbepaalde lidwoord vergezeld: *zulk een maatregel, een zoodanig besluit, een dergelijk voorstel,* enz. Vóór substantieven met het karakter van stofnamen en ook in het meervoud blijft het lidwoord weg: *zulk hout, zoodanige gezindheid, dergelijk vertoon, en zulke maatregelen, dergelijke besluiten,* enz.

Hierbij sluit zich nog aan *dezelfde, hetzelfde*, dat (individualiseerend) op bepaald aangewezen personen of zaken terugwijst: *Dezelfde man heeft mij bediend. Ik heb het in denzelfden winkel gekocht. Ook een zelfde komt voor: Hun beiden weervoer een zelfde lot.*

OPMERKINGEN. 1. Deze laatste groep voornaamwoorden kan ook vooruitwijzend of, gelijk het gewoonlijk heet, *bepalingaankondigend* gebruikt worden: *Zulke maatregelen, als..... Dezelfde man, die.....* enz. Dit verschijnsel kan echter eerst besproken worden na de beschrijving van den samengestelden zin (*2e deel*).

2. Onder de rubriek der aanwijzende voorvwdn. is ook te vermelden het bijvoeglijke woord *zelf*, dat eenigzins op zich zelf staat. Het heeft de bijzondere bestemming om een persoon of zaak zoo aan te wijzen, dat de gedachte aan een plaatsvervanger geheel uitgesloten wordt. Men kan het een *uitsluitend* aanw. vwd. noemen. Daar het achter het zelfst. vwd. komt, heeft de onverbogen vorm de voorkeur: *De man zelf. De vrouw zelf.*

109. De aanwijzende voorvwdn. kunnen ook zelfstandig staan: *Die doet het niet. Dat is niet waar. Die ben ik. Dien heb ik niet gezien. Dezen heb ik het opgedragen. Diens kind is ziek. Eene zuster van deze(n). Schrijver dezes*, enz.

Dit en *dat* kunnen ook in al de gevallen gebezigd worden, waarin het pers. vwd. *het* (zie § 90) kan voorkomen.

OPMERKINGEN. 1. Zoowel in het bijvoeglijk als in het zelfstandig gebruik der aanwijzende vwd. zijn dezelfde vormen gebruikelijk.

2. Van de groep in § 108 komt zelfstandig gebruikt voor: *dezulken*, ter aanduiding van vooraf vermelde personen, en enkele malen ook in de schrijftaal *zulks* voor *dit*.

110. Een bijzonder gebruik van het aanwijzend vwd. is dit, dat het soms een pers. of bezittelijk vwd. van den 3en pers. vervangt, als er gevaar is voor misverstand. Dit kan het geval zijn, wanneer er in één zin twee derde personen van hetzelfde geslacht en getal voorkomen: *Jan bezoekt zijn vriend, eer hij op reis ging.* Wordt niet het onderwerp *Jan*, maar *zijn vriend* bedoeld, dan pleegt men dit door het gebruik van *die* of *deze* te doen uitkomen: *eer die op reis ging.*

Evenzoo zegt men om dubbelzinnigheid te vermijden: *Jan zocht zijn vriend op, toen diens zaken in de war waren. De directeur zond zijn broer en diens boekhouder naar Indië.*

OPMERKING. Deze vervanging van het pers. of bez. vnvwd. behoort voornamelijk tot de nauwkeurigheden der schrijftaal. In het spreken zal men er zelden gebruik van maken. Hoe echter in een geschrift, waarin nauwkeurigheid streng vereischt wordt, het verwaarloozen van den gevonden regel tot tal van dubbelzinnigheden aanleiding zou kunnen geven, bewijzen zinnen als de volgende:

De Directeur contrôleert het geheele beheer van den boekhouder en houdt nauwkeurig toezicht op de naleving der instructie, voor dezen vastgesteld.

De boekhouder dient wekelijks aan den Directeur een staat in, volgens een door dezen vastgesteld model.

Getuige verklaart, dat, toen hij den beklagde op het Spui ontmoette, deze hem om vuur vroeg.

Vragende voornaamwoorden.

111. De vragende voornvwdn. dienen den spreker om naar namen of bijzonderheden van zelfstandigheden te vragen. Voor het eerste doel dienen *wie* en *wat*, die zelfstandig staan, voor het tweede *welke*, *wat voor* en *hoedanig*, die bijvoeglijk zijn.

Wie en *wat* drukken evenals *die* en *dat*, *hij* en *het* de tegenstelling van *persoon* en *zaak* uit.

Welke vraagt ook wel naar namen. *Welke koning regeerde toen?* Antwoord: *Lodewijk XIV.* Maar als regel vraagt het naar kenmerken, en wel meestal naar individualiseerende: *Welk huis bedoelt ge?* Antw. *Mijn huis. Dat huis. Het hooge huis. Het laatste huis.* Maar het vraagt ook wel naar classificeerende bijzonderheden: *Welke rozen?* Antw. *Bleeke rozen, wat hoedanig en wat voor altijd doen.*

Soms staat *wat* bijvoeglijk: *Wat weer is het buiten?*

OPMERKING. De vragende voornvwdn. komen ook in uitroepen en oratorische vragen (§ 70, Opm. 2) voor: *Welk een geduld! Wat een leven! Wie zal dat uitmaken?*

Onbepaalde voornaamwoorden.

112. De onbepaalde voornaamwoorden dienen den spreker om personen of zaken aan te duiden, waarvan hij noch den naam, noch nadere bijzonderheden kan of wil vermelden. De meeste zijn zelfstandig: *men, iemand, niemand, iets, niets, wat* (= iets), *het, een en geen* en verder de uitdrukkingen: *deze en gene*, mv. *dezen en genen, deze of gene, de een of ander, het een of ander, een of ander*. Er zijn bovendien enkele, die bijvoeglijk gebruikt worden.

OPMERKING. 1. *Het* is onbepaald vnvwd. in al de gevallen, waarin het een *loos onderwerp* of een *loos voorwerp* aanduidt. Zie de voorbeelden in § 10 a en b en in § 18.

Een is een onb. vnvwd., als het zonder klemtoon door een partitieven genitief (§ 34, 6° Opm.) gevolgd wordt: *een mijner vrienden* (= 'n vriend van mij), *op een der grachten* (= op 'n gracht). Ook staat het voor *iemand*: *Nooit bouwt een zoo vreugdvol, die bouwt voor zich zelve* (Van Eeden). *Een moet het doen*.

Ook de ontkenning *geen* komt als onb. vnvwd. voor, hetzij met een genitief: *Geen der aanwezigen*, of in plaats van *niemand*: *Geen wou er van weten*.

Mèt klemtoon blijven *een en geen* telwoorden: *Slechts één mijner vrienden. Eén is er, die u hoort en ziet. Géén der gasten, had er den moed toe*.

2. In § 89 Opm. 1 is er op gewezen, hoe *we* soms als onbepaald voornwd. staat. Ook *je en ze* komen in gemeenzame taal in de beteekenis van *men* voor: *Als je geen geld hebt, kan je aan zulke dingen niet denken. Ze zeggen, dat de koningin hier komt. Ook dat heeft soms onbep. beteekenis: Dat rijdt en rost er maar op los*.

3. *Men* is in eene voortgezette rede een lastig woord, omdat het geen voorwerpsvorm en geen genitief heeft. Dit komt het meest uit, als er een bez. vnvwd. op slaan moet. Staan beide in denzelfden zin, dan kan *zijn* dienen: *Men doet zijn best*. Wordt echter zulk een zin voortgezet, dan voelt men, dat *zijn* niet meer bruikbaar is, en komt er dikwijls een *ons* of *uw* voor den dag; b.v.: *Als men eenige dagen achtereen langs de stille fjorden gevaren heeft, en de Noordkaap rijst dan plotseling voor onze (ook uwe) blikken op, ...* enz. Wil men zulke onregelmatigheden vermijden, dan doet men beter *wij* of *iemand* als onderwerp te kiezen.

113. De bijvoeglijke onbep. vnvwd. laten alle nadere bijzonderheden in het midden: *Zeker koning. Hebt ge ook eenig bericht? Te eeniger tijd. Deze of gene kennis. De een of andere gelegenheid. De eerste de beste winkel.* Soms wordt zeker door het lidw. een voorafgegaan: *een zekere Jansen.* In gelijken zin wordt *eene* gebruikt, onverschillig of een man of eene vrouw bedoeld wordt: *Ken-je eene Jansen?*

OPMERKING. *Eenig* als onb. vnvwd. is, behalve van het adjectief *eenig: mijn enig kind*, ook te onderscheiden van het onb. telw. *oenig*. Als onb. vnvwd. is het te vervangen door *een of ander*, als telw. door *een weinig*; vgl.: *Weet gij enig middel?* met *Het zal eenigen tijd duren.*

Betrekkelijke voornaamwoorden.

114. Deze soort van voornaamwoorden komen alleen in bijzinnen en worden daarom eerst behandeld na de beschrijving van den samengestelden zin (*2e deel*).

TELWOORDEN.

115. De telwoorden zijn woorden, die de hoeveelheid en de rangorde der dingen aangeven. Zij worden op dien grond verdeeld in hoofdtelwoorden en rangtelwoorden. Beide kunnen bepaald of onbepaald zijn.

OPMERKING. De *rangtelwoorden* zijn echte bijvoeglijke woorden, die regelmatig congruëeren. De *hoofdtelwoorden* verraden nog vrij sterk, dat zij voor een groot deel oorspronkelijk een substantief karakter gehad hebben. Komen zij bijvoeglijk voor, dan congruëeren zij toch niet.

116. Tot de bepaalde hoofdtelwoorden zijn te rekenen:
a. alle geheele getallen: een, twee, tien, twintig, honderd, driehonderd, duizend, drie duizend, tien duizend, honderd duizend, een millioen, drie millioen, driehonderd vijf-en-twintig duizend

zeshonderd vijf-en-zeventig, enz. Hierbij sluit zich aan het parende *beide* en het ontkennende *geen* (= niet één).

b. de breukgetallen: *een half, twee derde, drie zestiende*, enz.

Deze hoofdtelwoorden komen 1°. meest bijvoeglijk voor, maar blijven dan onverbogen: *Twee, dertig, honderd mannen. Beide mannen. Géén candidaat had al zijne vraagstukken af. Een derde kapitaal. Vier vijfde gulden*, enz.

Verder kunnen zij nog op de volgende manieren gebruikt worden:

2°. Zij zijn elliptisch-bijvoeglijk: *Die noten kosten een kwartje de honderd. Geef mij van die afleveringen deze zes mee.*

3°. Zij staan zelfstandig en worden door een genitief of voorzetselbepaling gevolgd: *Twee der mannen. Een uit den hoop. Twee derde van het kapitaal. Ik heb er tien.*

4°. Zij worden zelfstandig gebruikt, in het algemeen om *personen* aan te duiden: *Honderden, duizenden lieden er onder. Beiden gingen er heen*; maar ook ter aanduiding van enkele bekende zaken: *In vieren (stukken) snijden, scheuren*, enz. *Het is bij zessen (uren). Je raadt het in geen tienen (keeren). Het bedrag loopt in de honderden, duizenden (guldens, marken, enz.) Derden (deelen) zijn grooter dan vierden.*

OPMERKING. 1. Een bijzonder geval van 4°. zijn uitdrukkingen als: *Wij tweeën. Zij beiden. Jullie drieën. Hij heeft ons vieren uitgenoodigd. Ik heb het hun beiden opgedragen*, waar de zelfstandig gebruikte telwoorden als bijstellingen bij de pers. vwn. staan. Ook als bijwoordelijke bepalingen doen deze uitdrukkingen dienst in vereeniging met de voorzetsels *met en onder*: *Wij droegen het met ons beiden. Maak het onder u drieën uit. Zij betalen het met hun (hen) vieren, mèt'r twintigen.* Eindelijk worden deze bijw. bepalingen ook als bijvoeglijke bepalingen gebezigd: *De wethouders met hun vieren waren tegenwoordig. Wij met ons vieren zullen er voor zorgen, en zelfs als deelen zan een naamw. gezegde: Wij waren met ons vieren. Je was met je tienen.*

In al deze gevallen zijn de vwn. *persoonlijke vwn.*, maar deze werden licht voor bez. vwn. aangezien en zoo kreeg *hun* de voorkeur boven *hen*, ja ontstonden ook slordige uitdrukkingen als *met uw vieren, met z'n achten*, enz.

2. Van de *breukgetallen* is de teller een hoofdtelwoord en is de noemer uit de *ranggetallen* ontstaan, maar als hoeveelheidswoorden behooren zij toch tot de hoofdtelwoorden.

3. De gevallen, waarin de telwoorden *substantiëren* worden, zijn de volgende twee:

a. Als het hoeveelheidsnamen zijn: *'n honderd gulden, 'n duizend menschen* (vgl. *een gros pennen*), *vijf gulden het honderd, het duizend; honderden, duizenden menschen, miljoenen Christenen*, (vgl. *mudden aardappelen*); *de rang der tienden, honderden, duizenden, enz., eenige honderden bezoekers, ettelijke duizenden exemplaren, eenige miljoenen inwoners*, enz. Het gebruik van het lidwoord, van den meervoudsvorm en de begeleiding door een ander bijvoeglijk woord zijn duidelijke teekenen, dat *honderd, duizend*, enz. hier als echte substantieven opgevat worden.

b. Als het voorwerpsnamen zijn: *eene vijf, twee zevens* (cijfers); *er slapen twee zessen* (dominosteenen); *hij gooid twee zessen en een vijf* (oogen op een dobbelsteen); *zevens, achten*, enz., (in het kaartspel); *vieren en zessen* (kaarsen van 4 of 6 in een pond); *de twaalven* (apostelen).

117. De onbepaalde hoofdtelwoorden vormen eene enigszins bonte groep van bijvoeglijke woorden, die deels *hoeveelheids-*, deels *maatwoorden* zijn. Het best zijn zij te overzien door na te gaan, vóór welke soort van substantieven zij verschijnen:

a. Vóór voorwerpsnamen (eenheidsnamen) in het enkelvoud: *een enkel woord, menig vorst, elke maatregel, iedere poging*, en (zeldzaam) *een iegelijk mensch*.

b. Vóór stofnamen (massanamen): *wat zand, eenig huisraad, weinig eerlijkheid, luttel hoop, genoeg beweging, veel vacantie, al de boter, al het geld, alle boter, alle macht*.

c. Vóór alle substantieven, die meervoud toelaten: *wat, enkele, eenige, sommige, ettelijke, verscheidene, vele, al de en alle*.

OPMERKING. 1. Deze onbepaalde telwoorden staan ook zelfstandig (§ 116, 3°): *elk of ieder der gasten, enkele, eenige, sommige, vele, verscheidene der aanwezigen*. (Hebt ge nog programma's?) *Ik heb er* (2e nv.) *nog wat, nog enkele, nog verscheidene*, enz. In gevallen als: *wat moois, eenig nieuws, veel snaps*, enz. bestaat eigenlijk dezelfde verhouding tusschen telwoorden en de daarachter volgende bepalingen, maar in het algemeen wordt niet meer gevoeld, dat dit genitieven zijn, en zoo worden de telwoorden in zulke gevallen bijvoeglijk.

2. Voorbeelden van elliptisch-bijvoeglijk gebruik zijn: *Er zijn nog een tiental exemplaren: enkele zijn wat beschadigd, som-*

mige verkleurd, maar alle nog zeer goed bruikbaar. Tien kandidaten zijn afgewezen: eenige(n) schoten te kort in het rekenen, sommige(n) in de aardrijkskunde en alle(n) in de Nederlandsche taal. De meervouds-n wordt hier dikwijls toegevoegd, om te doen uitkomen het dat personen zijn, ofschoon het striktgenomen niet noodig is. Immers het woordt kandidaten wijst al voldoende aan, dat er personen bedoeld worden.

3. Zelfstandig gebruikt zijn: *Elk of elkeen, ieder of iedereen, menigeen spreekt er van. Hyperbolisch ook: elk-een-ieder, elk-en-een-igelijk.* Verder ook: *Allen, velen, sommigen, enkelen zijn tegen het voorstel.*

Allen wordt bovendien op dezelfde manieren zelfst. gebruikt, als in § 116 Opm. 1 is aangewezen: *Wij allen. Ons allen. Met ons allen. De gevangenen werden allen verlost.* Daarentegen als het zaken zijn: *De huizen worden alle (allemaal) verkocht.*

118. De rangschikkende telwoorden zijn hoofdzakelijk van de hoofdtelwoorden gevormd: *tweede tot zevende en negende tot negentiende met -de, de overige met -ste.* *Eerste* komt van *eer* (vroeg) en naast *tweede* staat nog *andere*.

Slechts enkele onbepaalde rangschikkende telwoorden zijn te vermelden: *middelste, laatste, zooveelste* en het vragende *hoeveelste*.

OPMERKINGEN. 1. Voorbeelden van elliptisch gebruik zijn: *Er staan nog enkele onbetaalde posten in het boek: de eerste zijn van Januari, de laatste van October. De luitenants zijn in twee rangen verdeeld: de eerste hebben twee, de tweede één sterretje aan den kraag.*

2. Voorbeelden van zelfstandig gebruik zijn: *De eersten zullen de laatsten zijn. De Guelfen en de Gibellijnen: de eersten aanhangers van den Paus, de laatsten van den Keizer. Morgen worden de boeken en de platen verkocht: de eerste om acht, de laatste om tien uur. Laten wij er geen derden in betrekken.* Verder staat *anderen* tegenover *enkelen, sommigen* of *velen*.

Sommigen maken bezwaar tegen: *de drie eerste regels, de twee laatste dagen, enz.,* en willen zeggen: *de eerste drie regels, de laatste twee dagen,* omdat er, zoo het heet, maar één eerste regel, één laatste dag kan zijn. Dit bezwaar mist allen grond. Dan moeten zulke puristen ook niet meer spreken van *de eerste kindjaren* of van *de laatste vacantedagen.* De zoogenaamde verbetering zou alleen passen bij regels, die bij drietallen, en dagen die bij twéetallen afge- deeld waren.

WERKINGSWOORDEN.

119. Het begrip werking is de tegenstelling van het begrip zelfstandigheid (vgl. § 77), en in taalkundigen zin heeft het eerste woord eene niet minder uitgebreide beteekenis gekregen dan het laatste. Zoo zijn er niet alleen zinnelijke werkingen, maar ook onzinnelijke werkingen, als *kennen, begrijpen, gevoelen, beminnen, begeeren*, enz. En onder werking, verstaan we niet alleen alle *doen*, alle *bewegen*, alle *veranderen* der zelfstandigheden, maar ook het *niet-doen* en *niet-veranderen*.

Uit vorige hoofdstukken is evenwel gebleken, hoe eene *werking* ook als eene zelfstandigheid (§ 80 III) en tevens als eene eigenschap (§ 99, I 1°) kan worden opgevat, en dus door een substantief of adjectief kan uitgedrukt worden. De echte werkingswoorden nochtans zijn de *werkwoorden* (*verba*), die in hoofdzaak gezegdede woorden zijn, d. w. z., die eene werking vermelden als aan een persoon of zaak en aan eenig punt in den tijd verbonden. Daardoor is het werkwoord het voornaamste en tegelijk het veranderlijkste deel van den zin geworden.

De functie van het werkwoord is vooral eigen aan de persoonsvormen, die in § 1 *Opm.* 1 beschreven zijn. Daarnaast staan de naamwoordelijke (*nominale*) vormen van het werkwoord (*infinitief* en *deelwoorden*), waardoor eene werking als eene zelfstandigheid of als eene eigenschap kan worden voorgesteld, maar die toch in de samengestelde persoonsvormen aan de functie van gezegdede woord blijven deelnemen. En in die samengestelde gezegden komen ook eene soort van werkwoorden voor, die niet op zich zelf een gezegde kunnen uitdrukken, maar alleen verbonden met een naamwoord of een naamwoordelijke vorm van het werkwoord, en die bekend zijn onder den naam van *koppel- en hulpwerkwoorden*:

Daarom worden in het volgende de bijzonderheden omtrent het werkwoord in deze orde behandeld:

- 1°. het werkwoord als *gezegdede woord* of *zelfstandig werkwoord*.
- 2°. de *koppel- en hulpwerkwoorden*.
- 3°. de *naamwoordelijke vormen*.

WERKWOORDEN.

Het werkwoord als gezegdewoord.

120. Het gezegde-werkwoord stelt door min- of meer belangrijke vormveranderingen, eene werking voor als verbonden aan een persoon of zaak (*onderwerp*) en aan eenig punt in den tijd.

De beteekenissen van zulk een werkwoord zijn, in verband met de in § 4 vermelde beteekenissen van het gezegde, in de volgende groepen te verdeelen

1°. Werkwoorden, die een doen of handelen beteekenen: *loopen, rijden, vliegen, kruipen, zien, hooren, voelen, ruiken, proeven, lichten, schijnen, klinken, piepen, geuren, smaken, drukken, waaien, stroomen, vriezen, kennen, begrijpen, onthouden, vergeten, gedenken, beminnen, eeren, verlangen, enz.*

2°. Werkwoorden, die een niet-doen of niet veranderen, d. i. een verkeeren in een toestand beteekenen: *zijn* (bestaan of zich bevinden), *blijven* (niet weggaan), *staan, zitten, liggen, rusten, hangen* (hangend zijn), *drijven, zeeven, droomen, slapen, suffen, gloeien, koken, leven, enz.*

3°. Werkwoorden, die een veranderen, d. i. het overgaan in een anderen staat of toestand beteekenen: *vallen, stijgen, rijzen, dalen, aankomen, vertrekken, verdorren, smelten* (vloeibaar worden), *verteren* (te niet gaan), *vermeerderen, verminderen, veranderen* (meer, minder, anders worden), *korten, lengen, enz.*

Het verschil in deze beteekenissen gaat in de taal met dit verschil gepaard, dat een voltooid of afgelopen doen of zijn met *hebben*, en een voltooid overgaan met *zijn* wordt uitgedrukt: vgl. *geloopen, gehoord, gekend, gelegen, gezeten hebben* met *gevallen, aangekomen, veranderd zijn*.

OPMERKING. Een ww. met meer beteekenissen kan tot verschillende groepen behooren. *Bedaren* kan beteekenen *bedaard maken* (1°) en *bedaard worden* (3°); *koken* is in *kokenden toestand verkeeren* (2°), maar ook *kokend maken* (1°) enz. De meeste bewegingswerkwoorden: *loopen, rijden, varen, wandelen, kruipen, springen, enz.* beteekenen nu eens een doen, dan weer een van plaats veranderen; vgl. *Wij hebben een uur geloopt* en *Wij zijn naar Haarlem geloopt*.

2. Het ondergaan van eene handeling wordt niet door afzonderlijke ww., maar, gelijk nader blijken zal (§ 123), door een bijzonderen samengestellten *lijdenden vorm* van het ww. uitgedrukt.

121. Uit de leer der voorwerpen (vgl. § 13) vloeit eene tweede indeeling der werkwoorden naar hunne beteekenis voort, nl. dat de werkwoorden subjectief en objectief kunnen zijn. In het eerste geval is er slechts een *onderwerp*, in het tweede geval ook een of meer *voorwerpen* in de werking betrokken. Zie als voorbeelden de aangehaalde § 13. Deze onderscheiding openbaart zich door geen grammaticaal verschil.

122. De belangrijkste onder de voorwerps-betrekkingen, d. i. die van het lijdend voorwerp, heeft aanleiding gegeven tot eene onderscheiding van meer grammaticaal belang, nl. de indeeling der werkwoorden in overgankelijke (*transitieve*) en onovergankelijke (*intransitieve*) werkwoorden (vgl. § 16, *Opm.* 2).

Een werkwoord is transitief, als het een *doen* beteekent, uitgaande van een actief onderwerp, waardoor een lijdend voorwerp voortgebracht of vernietigd, of in een anderen staat of toestand wordt gebracht, b.v.: *scheppen, stichten, tot stand brengen, verwoesten, vernietigen, vernielen, plaatsnemen, stellen, wegnemen, breken, scheuren, verbergen, kwetsen, plukken, eten, drinken, zien, hooren, ruiken, proeven, betasten, aanraken, groeten, begrijpen, beminnen, haten, bewonderen, vereeren*, enz. Het bijzondere karakter dezer ww. vindt grammaticaal zijne uitdrukking in de mogelijkheid om ze in den *lijdenden vorm* te gebruiken.

Een werkwoord is intransitief, als het een *doen* beteekent, waarin geen lijdend voorwerp betrokken is, b.v.: *lichten, luiden, blaffen, geuren, wandelen, zwerven, denken, mijmeren, peinzen*, enz. Verder zijn ook intransitief alle ww. der tweede en derde groep (§ 120) en bovendien alle objectieve ww., die uitsluitend een meew. of oorz. voorwerp hebben: *gehoorzamen, gelukken, betamen, gedenken, uitzien naar, rekenen op*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Hier zij herinnerd aan enkele bijzonderheden, als: 1°. het wegblijven van het l. v. bij een trans. ww. (§ 17, *Opm.* 2); 2°. de gevallen, waarin een transitief ww. toch van een l. v. vergezeld kan zijn (§ 20 a b en c).

2. Eene andere bijzonderheid is, dat er ww. zijn, die nu eens transitief, dan weer intransitief gebruikt worden.

Drogen, gewennen, korten, kroezen, veranderen, verarmen, vergaderen, verkoelen, verlossen, vermeerderen, verminderen, vermenigvuldigen, enz. beteekenen zoowel: *droog, gewoon, kroes* (krullend) enz. *maaken*. (trans.), als *droog*, enz. *worden* (intr.).

Kleuren, krullen, kreukelen, scheuren, vlekken beteekenen: van *kleur, krul*, enz. *voorzien*, (trans.), maar ook: *kleur, kreukels*, enz. *krijgen* (intr.) *Stallen, weiden* is: *in een stal, een weide zijn* (intr.) of *er in doen zijn*. (trans.) Zoo ook hebben *kruimelen, pluizen, schuimen, trouwen, knakken* en *kraken* dubbele beteekenis.

Verder zijn te vermelden woorden als: *bakken, bederven, braden, verbranden, breken, genezen, koken, krimpen, smelten, smoren, stoven, trekken* (van thee. kruiden enz.) en bewegingswerkwoorden als *bewegen, buigen, draaien, drijven, hangen, jagen, klemmen, neigen, rukken, schikken, schieten, schuiven, slaan, slingeren, sluiten*, die zoowel een verrichten van eene werking beteekenen, als het *doen verrichten* door iemand of iets anders.

3. In enkele gevallen onderscheidt het intransitieve ww. zich door eenig vormverschil van het transitieve. Zoo staan naast de onvergankelijke ww. *drinken, liggen, slepen, waken, zitten, zuigen*, enz. de overgankelijke ww. *drenken, leggen, slapen, wekken, zetten, zoogen*, enz.

123. Bij de overgankelijke ww. heeft zich de straks vermelde lijdende vorm ontwikkeld, waardoor het mogelijk wordt het lijdend voorwerp, als men het wil doen uitkomen, tot onderwerp van den zin te maken. Deze lijdende vorm bestaat uit een persoonsvorm van de ww. *worden* of *zijn* met een voltooid deelwoord: *Het varken wordt (werd) geslacht. Het varken is (was) geslacht*. In het laatste geval wordt de uitdrukking der voltooidheid soms versterkt door toevoeging van het deelw. *geworden*.

Enkele onovergankelijke ww. kunnen zonder vermelding van een onderwerp in den lijdenden vorm voorkomen, waardoor dan niet anders dan het plaats hebben eener werking uitgedrukt wordt: *Er wordt gedanst. Er wordt gebabbeld. Er wordt maar op gezondigd*, enz. Deze lijdende vormen zijn beperkt tot ww., die een *doen* beteekenen; bij die welke een *zijn* of *komen in een toestand* vermelden, komen ze niet voor. Dus niet: *Er wordt gelegen, gezeten*, enz., of: *Er wordt gevallen, verrokken*, enz. Wel

komen ze ook bij enkele overgankelijke ww. voor: *Er wordt hier druk gebouwd. Alzoo werd besloten, enz.*

Men kan deze vormen *onpersoonlijke lijdende vormen* noemen.

OPMERKING. Ofschoon een zin met een overg. ww. en een lijdend voorwerp: *Ik heb den brief bezorgd*, behoudens eenige uitzonderingen (§ 22 *Opm.*) steeds in den lijdenden vorm kan worden overgebracht, moet niet uit het oog verloren worden, dat een bedrijvende en een lijdende vorm niet volkomen gelijk in beteekenis zijn. In den eersten valt de aandacht het meest op het actieve onderwerp: *De Pruisen versloegen de Franschen*; in den laatsten op het tot onderwerp gemaakte passieve voorwerp: *De Franschen werden door de Pruisen verslagen*. Zonderling klinkt b.v. eene reeks lijdende vormen als de volgende: „*Bij den tol werd het raampje door haar geopend, het hoofd naar buiten gestoken, aan den tolbaas geraagd, of hij niet kort te voren een rijtuig had zien passeeren,*” enz. De lijdende vorm is dan alleen gepast, wanneer men de werkende zelfstandigheid, of in het geheel niet noemen wil: *Morgen wordt het nieuwe magazijn geopend. Dit onderwerp wordt in het volgende hoofdstuk behandeld, of wanneer men het althans niet op op den voorgrond wil doen treden: De koningin werd door den burgemeester aan het station ontrangen.*

124. Zoowel bij de overgankelijke als bij de onovergankelijke ww. worden wederkerende werkwoorden onderscheiden, of beter gezegd, komen werkwoorden in den *wederkeerigen vorm* voor, d. w. z.: als *echt* of *loos* voorwerp staat er de 3e of 4e nvl. van het pers. vnvwd. dat het onderwerp aanduidt, bij: *mij, ons, u* of *je*, als dit onderwerp 1e of 2e pers. is; of *zich*, als het onderwerp 3e pers. is. Er zijn ww., die *altijd* wederkeerend zijn, maar ook andere, die slechts *tijdelijk* wederkeerend voorkomen.

Deze wederkerende vorm heeft twee zeer uiteenlopende beteekenissen:

1°. Hij drukt uit, dat het onderwerp *lijdend* of *meewerkend* voorwerp van zijn eigen doen is: *Hij wascht zich. Hij bereidt zich eene teleurstelling.*

2°. Hij drukt uit, dat een doen of een toestand alleen tot het onderwerp beperkt is: *Hij schaamt zich*, (d. i. Hij toont schaamte, is beschaamd.) *Hij verbaast zich*. (d. i. Hij verbaast niet een ander, hij is *zelf* verbaasd).

In het eerste geval is het ww. overgankelijk-wederkeerend (en het voorwerp *echt*); in het tweede geval is het onovergankelijk-wederkeerend (en het voorwerp *loos*).

125. Een overgankelijk-wederkeerend ww. kan uitdrukken:

1°. dat het *onderwerp* tegelijk *lijdend voorwerp* (4e nv.) is: *Ik wasch mij. Je scheert je. Gij kleedt u. Hij voedt zich, wondt zich, verbindt zich, bedwelmt zich, oefent zich, bevrijdt zich, verlost zich, versterkt zich, beschuldigt zich, verontschuldigt zich, verbergt zich, beschermt zich, enz.*

2°. dat het *onderwerp* tegelijk *meewerkend voorwerp* (3e nvl.) is: *Ik heb mij veel last bezorgd. Gij hebt u veel moeite gegeven. Hij heeft zich een uitstapje veroorloofd, zich een genoeg onthouden, zich die zorgeloosheid bitter verweten, zich die vermaning herinnerd, enz.* Hier zijn enkele ww., die uitsluitend wederkeerend voorkomen: *zich iets aanmatigen, z. iets inbeelden, verbeelden of voorstellen, z. iets toeëigenen, z. op den hals halen, z. iets verwerven, z. iets aanschaffen.* De beide laatste komen met gelijke beteekenis ook zonder wederk. vnvwd. voor: *iemand's goedkeuring verwerven, een boek aanschaffen.*

126. Een onovergankelijk-wederkeerend ww. drukt uit, dat een doen of toestand alleen tot het onderwerp bepaald is. In den regel is de beteekenis van zulk een ww. door eene intransitieve uitdrukking te omschrijven. Ook hier doen zich twee gevallen voor:

1°. Het werkwoord wordt *uitsluitend* wederkeerend gebruikt: *zich bevinden* (ergens zijn), *z. ophouden* (id.), *z. voordoen, z. be-geven* (gaan), *z. wegpakken, z. wegscheren* (heengaan), *z. bevljtigen*, (vljchtig zijn), *z. inspannen, z. onderwinden, z. vermeten, z. vermannen, z. ontspannen, z. vertreden, z. verpoozen, z. vermeien, z. vergenoegen, z. behelpen, z. houden, z. gedragen, z. aanstellen, z. toedragen* (van eene gebeurtenis gesproken), *z. voegen, z. schikken* (berusten), *z. verzetten, z. verweren* (tegenstand bieden), *z. bemoeien* (met), *z. inlaten* (met), *z. afgeven* (met), *z. bekommeren* (om), *z. bekreunen* (om), *z. gelegen laten liggen* (aan), *z. storen* (aan), *z. kwijten* (van), *z. afmaken* (van), *z. beroepen* (op), *z. verlaten* (op), *z. bedenken, z. beraden, z. bezinnen, z. belgen, z. erbarmen, z. ontfermen, z. schamen, z. verheffen* (op), *z. beroepen*

(op), *z. verzien, z. verspreken, z. verpraten, z. vergissen, z. verschrijven, z. vergrijpen, z. verrekenen, z. vertellen, z. verrekken, z. vergapen* (lett. en fig.), *z. bedrinken, z. overeten, z. overwerken*, enz.

2°. Het werkwoord wordt, behalve *onovergankelijk-wederkeerend*, ook *overgankelijk* gebruikt en de wederkeerende vorm dient hoofdzakelijk, *om het intransitieve gebruik van het transitieve te scheiden*: vgl. b.v.: *z. vertoonen* (te voorschijn komen) met: iemand of iets *vertoon* (laten zien); *z. verzamelen, z. vereenigen* (bijeenkomen) met: personen of dingen *verzamen* (bije brengen), *z. vermaken, z. vervelen* (vermaak genieten, verveling ondervinden) met: iemand *vermaken* of *vervelen* (*vermaak, verveling* bezorgen); *z. ergeren, z. vertoornen, z. verontwaardigen* (ergernis, toorn, verontwaardiging ondervinden) met: iemand *ergeren, vertoornen, verontwaardigen* (met ergernis, toorn, verontwaardiging vervullen); *z. verblijden, z. verheugen, z. bedroeven, z. verwonderen, z. beangstigen* (blij, verheugd, enz. zijn) met: iemand *verblijden, bedroeven, verwonderen*, enz. (blij, verheugd, enz. maken), enz.

OPMERKINGEN. 1. Op gelijke wijze kan een overgankelijk-wederkeerend ww. onovergankelijk-wederkeerende beteekenis krijgen en tot de hier behandelde groep overgaan; vgl. *Hij heft zich op aan den rekstok* (= trekt zich op) met: *Hij hief zich op van zijn zetel* (= stond op). — *Hij bedriegt zich zelf met zoo te redeneeren* (= brengt zich in dwaling) met: *Hij bedriegt zich, als hij meent, dat ik bang ben* (= is in dwaling). — *Zij kleedt zich voor het bal* (= trekt hare kleeding aan) met: *Zij kleedt zich bespottelijk* (= gaat bespottelijk gekleed), enz.

Voor al bij bewegingswerkwoorden komt deze overgang voor. *Hij beweegt zich, Hij buigt zich* beteekent niet zoozeer, dat een persoon zich in beweging, in een gebogen toestand brengt, maar dat hij *zelf beweegt, zelf buigt*. Ditzelfde is het geval met *zich draaien, z. wentelen, z. bukken, z. sluiten, z. haasten* (haast maken), *z. spoeden* (spoed maken), enz.

Dit verbleeken der beteekenis van het wederkeerend vnv. bij onovergankelijk-wederkeerend ww. heeft tot natuurlijk gevolg, dat dit vnv. soms weggelaten wordt: *De drenkeling bewoog (zich) even. Bewoog (zich) daar niet het gordijn? De aarde draait (zich) om de zon. Hij keerde (zich) om. Men went (zich) aan alles, enz.*

2. Soms verdwijnt bij het gebruik van *onovergankelijk-wederke-*

rende ww. het besef, dat de werking van het onderwerp *door eigen toedoen* geschiedt. De wederkeerende vorm wordt dan nagenoeg figuurlijk gebruikt en zijne beteekenis nadert dan die van den lijdenden vorm: *Het gordijn beweegt zich* staat ongeveer gelijk met: *Het gordijn wordt bewogen.*

Men kan dit geval onderscheiden, door het ww. in deze beteekenis *lijdend-wederkeerend* te noemen.

Enkele voorbeelden van dit in onze taal vrij zeldzame verschijnsel zijn: *De stad breidt zich naar alle kanten uit* (wordt uitgebreid). *De gelegenheid biedt zich aan* (wordt aangeboden). *Het gerucht bevestigt zich* (wordt bevestigd). *De ongeregheden hebben zich niet herhaald* (zijn niet herhaald). *Het gordijn vouwt zich onder het ophalen* (wordt gevouwen). *Baleinen buigen zich gemakkelijk.* *De suiker lost zich op onder het roeren.* *De zuurstof verbindt zich met de stikstof,* enz. In de laatste gevallen drukt de wederkeerende vorm uit, dat het onderwerp zich bijzonder leent tot het ondergaan der werking; wat ook wel door *laten* met een infinitief uitgedrukt wordt: *Dat laat zich smaken.* *Dat laat zich begrijpen,* enz.

Een en ander maakt duidelijk, hoe de lijdende en de wederkeerende vorm in verschillende talen elkander afwisselen, b.v. *L'article s'emploie* en *Het lidwoord wordt gebruikt*; *Ik verbaas mij* en *Je suis surpris,* enz.

127. Een bijzonder soort van overgankelijke ww. zijn de onpersoonlijke werkwoorden, die eene werking beteekenen, waarvan het onderwerp of niet te noemen is, of in het midden wordt gelaten. Het wordt daarom door het onb. vnvwd. *het* voorgesteld, of ook door een voorwerpsvorm van het pers. vnvwd. aangeduid: *mij hongert,* enz.

Deze werkwoorden komen voor:

1°. Op het gebied der *natuurverschijnselen*: *het regent, het sneeuwt* enz. (vgl. verder § 10a).

2°. Op het gebied van het *stoffelijke* en *geestelijke leven*: *mij dorst, mij huivert, mij schrikt,* enz. Deze vormen zijn beperkt tot literaire taal en dan nog zeer zeldzaam (§ 11 Opm.).

Hieraan kunnen toegevoegd worden eenige ww., die gewoonlijk met een genoemd of aangeduid onderwerp voorkomen, maar nu en dan ook wel onpersoonlijk gebruikt worden: *Het rookt, het walmt, het riekt hier lekker, het tocht, het trekt,* enz.

Ook zijn er eenige onpersoonlijke uitdrukkingen: als: *Het is*

dag. Het is Paschen. Het is vier uur. Het gaat hem goed. Het loopt hem tegen. Het kwam tot een vechten. Het zit hier aardig. Het is hier goed zitten. Het ontbreekt (faalt, mangelt, hapert) hem aan moed, enz.

Eindelijk zijn nog tot deze groep te brengen de onpersoonlijke lijdende vormen, besproken in § 11 *e* en in § 123: *Er wordt geklopt*, enz.

128. Het kort overzicht van de vermelde onderscheidingen in de beteekenis der werkwoorden komt neer op het volgende:

Werkwoorden zijn *subjectief* of *objectief*, al naarmate er in de werking alleen een onderwerp, of ook een of meer voorwerpen betrokken zijn.

Onder de *objectieve* ww. worden onderscheiden de *overgankelijke* ww., die wel, — en de *onovergankelijke*, die geen lijdend voorwerp kunnen hebben. Tot de laatste behooren verder ook alle *subjectieve* ww.

De *overgankelijk-wederkeerende* ww. zijn eene bijzondere groep van de eerste, de *onovergankelijk-wederkeerende* en *onpersoonlijke* ww. bijzondere groepen van de tweede categorie.

128. De werkwoorden zijn als gezegde-woorden zeer veranderlijk. Zij drukken persoons-, tijds- en modaliteitsverschil uit: De middelen, waardoor flit geschiedt, worden besproken in de *leer der vormen*.

Koppelwerkwoorden en Hulpwerkwoorden.

129. Het gemeenschappelijke van deze beide groepen is, dat hunne eerste beteekenis sterk verbleekt is en zij niet op zichzelf een gezegde kunnen vormen, maar wel in vereeniging met een ander woord, nl. de koppelwerkwoorden met een naamwoord, en de hulpwerkwoorden met een naamwoordelijken vorm (infinitief of deelwoord).

130. Koppelwerkwoorden zijn de werkwoorden *zijn* en *worden* of hunne aequivalenten, die met een naamwoord een zijn of komen in een toestand uitdrukken. Zoo vormen deze ww. met de naamwoorden verbindingen, die in beteekenis ongeveer overeenkomen met de ww. der 2e en 3e groep in § 120.

De bijzonderheden zijn reeds besproken in § 5. In § 6 is

aangegeven, welke andere woorden de naamwoorden in deze soort van verbindingen vervangen kunnen.

181. De hulpwerkwoorden zijn een paar groepen van werkwoorden, die met een deelwoord of infinitief helpen uitdrukken: 1°. de *voltooidheid* en de *toekomstigheid* eener werking; 2°. de *modaliteit* (d. i. de al- of niet-werkelijkheid, zie § 60) eener werking; 3°. het *lijdend karakter* eener werking.

Zoo zijn drie groepen te onderscheiden: 1°. de *hulpww. van tijd*; 2°. de *hulpww. van modaliteit*; 3°. de *hulpww. van den lijdenden vorm*.

182. Van de hulpwerkwoorden van tijd dienen *hebben* en *zijn*, om met een voltooid deelwoord de *voltooide* of *afgeloopen* werking te onderscheiden van de *onvoltooide* of *durende* werking: *Ik heb gewerkt, Ik heb geslapen, Ik ben geklommen*, naast: *Ik werk, Ik slaap, Ik klim*.

Hebben dient, waar het een doen of een verkeeren in een toestand geldt (1e en 2e groep); *zijn* wordt gebruikt, wanneer van een overgaan in een toestand sprake is (3e groep).

Het hulpww. *zullen* drukt met een infinitief de *toekomstigheid* eener werking uit: *Ik zal werken. Ik zal gewerkt hebben*.

De eigenlijke tijdsaanwijzing geschiedt in het eene en het andere geval door de vervoeging van het hulpww.: *Hij heeft* en *hij had gewerkt. Hij is* en *hij was vertrokken. Hij zal* en *hij zou werken*.

OPMERKINGEN. 1. Het minst verbleekt is de beteekenis van *hebben* (≡ bezitten) in gezegden met een overgankelijk ww., waarvan het voorwerp nog in het bezit van het onderwerp is: *Hij heeft een boek gekocht*. Die beteekenis is echter reeds verdwenen in *Hij heeft een boek verkocht*. Hier wordt alleen het afgeloopen zijn van het verkoopen uitgedrukt. Zoo wordt het duidelijk, hoe *hebben* ook gebruikt kon worden bij w.w., die een onovergankelijk doen of een verkeeren in een toestand uitdrukken: *Hij heeft gewandeld. Hij heeft geslapen*.

Zijn (= bestaan) is verbleekt tot „verkeeren in een toestand” en het gebruik van dit hulpww. bij de ww. der 3e groep is daardoor volkomen begrijpelijk. Het deelwoord, dat er op volgt, geeft dan den aard van den toestand aan; vgl.: *Hij is gevallen. Hij is vermagerd*, enz.

De beteekenis van *zullen* (= verplicht zijn), is nog duidelijk in:

Gij zult niet doodslaan. Hij zál gehoorzamen. Hieruit is licht af te leiden, hoe *zullen* hulpww. voor de toekomstige tijden worden kon. Wat verplicht is, is toekomstig.

2. Als *hulpww. van tijd* in ruimeren zin zijn aan te merken: *gaan, loopen, blijven* (2 bet.) en *komen* (zonder of met *te*) in zinnen als: *Hij gaat studeeren. Hij loopt het gauw vertellen. Hij blijft logeeren. Hij blijft doorslapen. Hij komt eten. Hij kwam te sterven.* Ook *zijn* met een infinitief is zulk een bijzonder geval: *Hij is boodschappen doen. Hij is wezen zwemmen.*

133. Ook de groep hulpwerkwoorden van modaliteit is in engeren en ruimeren zin op te vatten.

In beperkten zin wordt deze term gebezigd, als de bet. der ww. *kunnen* (in staat zijn), *zullen* (verplicht zijn), *moeten* (verplicht zijn of genoodzaakt worden), *mogen* (verlof, toestemming hebben), *willen* (begeeren), en *laten* (*faire* of *laisser*) zoodanig is verbleekt, als het geval is in zinnen gelijk de volgende: *Hij kan, zal, moet telaar gekomen zijn* (= Het is mogelijk, waarschijnlijk, noodzakelijk, dat hij telaar gekomen is). *Hij mag wel voortmaken* (= Het is wenschelijk, dat hij voortmake). *Hij mag rijk zijn, gelukkig is hij niet* (= Aangenomen, toegegeven, dat hij rijk is, enz.) *De koningin moet in de stad geweest zijn* (= Het gerucht gaat, dat enz.) *Dat slot wil wel eens opengaan* (= Het komt voor, dat het slot opengaat). *Laat ik, laat hij, laat de jongen, laten wij, laten zij wat voortmaken* (= *Dat ik, hij, de jongen, enz. voortmake*).

OPMERKING. 1. Bij uitbreiding zijn de ww. *kunnen, zullen, moeten* en *mogen* ook als hulpww. te beschouwen, wanneer hunne beteekenis niet verbleekt is, en zij met werkwoorden als *durven, dienen, behooren, behoeven* e. a. eene groep vormen, waardoor uitgedrukt wordt, dat eene volgende werking

a. of in het vermogen van het onderwerp ligt: *Hij kan schaatsenrijden. Hij mag zwemmen. Hij durft een salto mortale maken;*

b. of tot de verplichtingen van het onderwerp behoort: *Hij moet alle dagen wandelen. Hij zál dat werk afmaken. Hij dient te antwoorden. Hij behoort te bedenken. Hij behoeft niet te betalen.*

Het motief tot deze uitbreiding is, dat de infinitieven in deze voorbeelden kwalijk als voorwerpen of bepalingen zijn op te vatten.

Er is echter in zulke opvattingen veel persoonlijks. Zoo zou men *durven* kunnen schrappen, omdat de infinitief wel eenigszins als l. v. gevoeld wordt: vgl. *Durf jij dien sprong wel?* Maar men zou er ook *willen, pogen, trachten*, e. a. kunnen bijvoegen: *Hij wil voortgaan. Hij poogde te vluchten*, omdat in deze gevallen persoonsvorm en infinitief ook zoo nauw verbonden zijn en samen eigenlijk alleen eene bedoelde of beproefde werking uitdrukken. Ook *doen* en *laten* in gevallen als § 21 a, b en c aangeeft, worden als veroorzakende of toelatende ww. soms als hulpww. gevoeld. Al te besliste uitspraken zijn in zulke gevallen misplaatst, maar er is toch iets voor te zeggen, de groep niet noodeloos uit te breiden.

2. Ook de ww. *schijnen, lijken, blijken, heeten* — *wanneer het geen koppelww. zijn* (vgl. § 5 Opm. 2) — moeten tot de hulpww. van modaliteit gerekend worden: Ook zij drukken de verhouding van de volgende werking tot de werkelijkheid uit: *Hij schijnt of lijkt, blijkt, heet hard te studeeren* (= Het heeft den *schijn*, het is *bewezen*, het is een *gerucht*, dat hij hard studeert).

134. De hulpww. van den lijdenden vorm zijn *worden* en *zijn*, het eerste voor de onvoltooide lijdende werking: *Het loon wordt betaald, werd betaald, zal betaald worden, zou betaald worden*, en het laatste voor de afgeloopen werking: *Het loon is betaald, was betaald, zal betaald zijn, zou betaald zijn*, enz. Soms wordt in het laatste geval het deelw. *geworden* ter versterking toegevoegd.

Naamwoordelijke vormen van het werkwoord.

135. In § 1 en § 119 is aangewezen, hoe de naamwoordelijke vormen de tegenstelling zijn van de *persoonsvormen* der werkwoorden en hoe zij als de substantivische en adjectivische vormen van het ww. moeten beschouwd worden. Het zijn: de infinitief (z.g. onbepaalde wijs) en de deelwoorden, de eerste bruikbaar voor dezelfde diensten als van het zelfst. nwd. (§ 84), de laatste voor dezelfde diensten als van het bijv. nwd. (§ 101).

OPMERKING. De naamwoordelijke vormen — wat later ontstaan dan de persoonsvormen — zijn voortgesproten uit de behoefte om werkwoorden op dezelfde wijs in een zinsverband te kunnen gebruiken, als de zelfstanuigheids- en eigenschapswoorden.

Eigenlijk is dan ook de *infinitief* even goed als de beide andere vormen een *deelwoord* (= deels werkwoord, deels naamwoord). De vertaling *onbepaalde wijs* is minder aan te bevelen, omdat deze vorm van het ww. geen *wijs* of *modusvorm* is. Hij drukt geen verhouding tot de werkelijkheid uit.

DE INFINITIEF.

136. De infinitief is noemvorm van het werkwoord, de naam, waaronder het werkingsbegrip als substantief kan gebruikt worden, zonder dat hij het vermogen verliest om van voorwerpen of bijw. bepalingen vergezeld te zijn: *Zijnen vijand te sparen is edelmoedig. Den laster vrij spel te laten is verkeerd. Op die mondelinge afspraak te vertrouwen is onvoorzichtig. Telkens vergeefs aankloppen is ontmoedigend. In de avondlucht loopen is hem verboden*, enz.

Tegenover den *infinitief* staat de *werkingsnaam*, die een echt zelfst. nwd. is en door *bijvoeglijke* (adnominale) bepalingen vergezeld wordt. De infinitief, die substantief geworden is, wordt dan ook hoofdzakelijk hieraan herkend, dat er een lidw., een bijv. vnw. of een genitief aan voorafgaat: *het leeren, mijn, dit, zulk, welk, leeren, Willems leeren, wiens leeren*, enz. In zulk een geval worden de voorwerpen en bijw. bepalingen bijvoeglijke bepalingen: *Het sparen van zijn vijand. Dit vergeefsche aankloppen. Het loopen in de avondlucht*, enz.

Soms echter *handhaaft* zich toch de *bijwoordelijke vorm*, al wordt de infinitief een substantief: *Zijn vlug vooruitkomen. Het onwillekeurig ter zijde wijken*, enz.

OPMERKING. De voorwerpen en bijw. bepalingen onveranderd en op hunne plaats te laten, wanneer een infinitief substantief wordt, geeft gewrongenheden, als: *wegens het na elven kleeden uitkloppen, wegens het met een handkar van de verkeerde zijde de Kalverstraat inrijden*, enz.

137. De diensten van den infinitief zijn samen te vatten in het volgende overzicht. Hij komt voor:

1°. als onderwerp: *Werken is geen straf. Het is geen straf te werken.* (§ 9).

2°. als naamw. deel van het gezegde: *Dat is knoeien. Het blijft sukkelen*; of met een voorzetsel voor den inf.: *De kans is te wagen. De uitslag is om te schrikken.* (§ 6).

3°. als voorwerp (lijdend of oorzakelijk): *Hij acht dwalen menschelijk. Hij hoort schellen.* — *Hij verbaasde zich dat te hooren. Hij staat er op zelf te betalen.* (§§ 17 en 29).

4°. als bijvoeglijke bepaling: *De te verkoopen boeken. De kans om te winnen.* (§ 34).

5°. als bijwoordelijke bepaling: *Alvorens te vertrekken. Na gegroet te hebben. Door vol te houden. Met te weigeren. Om te leven. Ten einde gereed te zijn. Zonder te groeten. In plaats van te groeten.* (§§ 41, 46, 48, 50 en 57). *Om te groeten is leed.*

6°. als bepaling van gesteldheid: *Hij zag den jongen loopen. Hij loopt te brommen. Ik weet hem (te) wonen. Hij liet mij begaan. Hij liet mij lezen. Hij deed mij begrijpen.* (§§ 64 en 66).

Bovendien komt de infinitief nog als deel van een werkwoordelijk gezegde voor:

1°. in vereeniging met een *hulpww. van tijd*: *Hij zal, komt, gaat, blijft studeeren,* enz. (§ 132).

2°. in vereeniging met een *hulpww. van modaliteit*: *Hij kan, zal, mag, moet opgehouden zijn,* enz. (§ 133).

DE DEELWOORDEN.

188. De deelwoorden zijn die vormen van het ww., waardoor het werkingsbegrip in dezelfde functies als het adjectief kan gebezigd worden.

Het onvoltooide deelwoord drukt eene durende werking uit: *zijnde, blijvende, loopende, etende,* enz.

Het voltooide deelwoord drukt eene afgelopen werking uit: *geweest, gebleven, geloopt, gegeten,* enz.

OPMERKINGEN. 1. De namen *tegenwoordig* en *verleden* deelwoord zijn geheel onverdedigbaar, daar er van de deelwoorden niet de minste tijdsaanwijzing uitgaat. Deze moet steeds uit een ander deel van den zin worden opgemaakt; vgl. *Ik zie en ik zag spelende kinderen. Ik heb en ik had een brief geschreven.*

Ook de namen *bedrijvend* en *lijdend* deelwoord zijn verwerpelijk. Alleen het volt. deelw. van een overgankelijk ww. heeft passieve beteekenis: *geplukt, geschild, gebroken*, enz.

2. Minder duidelijk dan de grens tusschen *infinities* en *substantief* is die tusschen *deelwoord* en *adjectief* te herkennen. Wordt het deelwoord door voorwerpen of bijw. bepalingen vergezeld, dan komt zijne werkwoordelijke natuur daardoor voldoende uit: *Koele schaduw biedend geboomte. Een pas geverfd hek.* Staat een deelwoord onverzeld voor een substantief, dan kan alleen het inzicht in zijne beteekenis uitmaken, of het deelwoord (d. i. werkwoord) blijft, dan of het een bijw. nwd. wordt. Deelwoorden herkent men in: *een dwingend kind, eene dringende menigte, een slaande engel, een alleenlopend kind, een beschreven blad, geijkte maten*, enz. Adjectieven daarentegen in: *een dwingend gebod, eene dringende boodschap, eene slaande klok, een alleenlopend heer, de beschreven vaderen, een geijkte term*, enz. Zeer dikwijls echter zijn de adjectieven geworden deelwoorden daaraan te onderscheiden, dat hunne beteekenis gewijzigd of soms figuurlijk geworden is.

139. De diensten der deelwoorden zijn samen te vatten in het volgende overzicht. Zij komen voor:

1°. als bijvoeglijke bepaling: *Hangende tuinen. Blaf-fende honden. De dringende menigte. Een haard, vroolijk brandend. Gestolen appels. In het vuur verguld zilver. De naar Amerika gevluchte dieven. Een gelaat, achter een dichten sluier verborgen.*

2°. als naamwoordelijk deel van het gezegde: *De man is stervende. De vrouw is lijdende. Hij is beterende. Die eieren zijn gekookt* (= Het zijn gekookte eieren). *De banken zijn bekleed* (= Het zijn bekleede banken).

3°. als bepaling van gesteldheid: *Zwaaiend liep hij over den weg. Ontroerd hoorde hij de tijding aan. Wij vonden de kast opengebroken. Ik acht die poging mislukt. De deur openend, zag ik hem plotseling voor mij staan.*

Bovendien komt het *voltooide* deelwoord nog als deel van een werkwoordelijk gezegde voor:

1°. in vereeniging met de hulpww. *hebben* en *zijn*: *Hij heeft geslapen. Hij is vertrokken.*

2°. in vereeniging met de hulpww. *worden* en *zijn*: *Hij wordt beloond. Hij is beloond.*

OPMERKINGEN. 1. Uit de voorbeelden onder 1°. blijkt, dat een deelwoord, als bijv. bepaling voorkomende, behalve *vóór*, ook *achter* het substantief kan geplaatst zijn. Dit gebeurt meest, als de bepaling in haar geheel wat lang wordt. Zoo zegt men liever: *De nieuwe regeling, door B. en W. in overleg met de Regeering ontworpen*, dan: *De door B. en W. in overleg met de Regeering ontworpen nieuwe regeling*.

2. In al de hier boven vermelde voorbeelden, behoort het deelwoord bij eene genoemde of aangeduide zelfstandigheid. Er zijn echter ook gevallen (vgl. § 62 Opm. 3), waarin dit niet het geval is. Men zegt dan, dat het deelwoord absoluut staat.

De voornaamste van deze gevallen zijn de volgende:

a. Het absolute deelwoord staat als onderwerp: *Flink gewaagd is half gewonnen. Beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald.* (§ 9 Opm. 2).

b. Het absolute deelwoord komt, meest met een voorwerp of bijv. bep. als aequivalent van een gebiedende wijs voor: *Opgepast! Flink aangepakt! Den vijand aangevallen!*

c. Het absolute deelw. staat als bijv. bepaling, en drukt meest eene voorwaarde, of eene omstandigheid uit: *Welgeteld komt er een gulden te kort. Strikt genomen is de som fout. Ongevraagd werd hij bij een ander regiment geplaatst. Hij was ongelogen zes voet lang.* Evenzoo worden gebruikt: *welbezien, welbeschouwd, krap gemeten, ronduit gesproken, onder ons gezegd en gezwegen*, en ook *desgevraagd, desgevorderd*, enz. De laatste voorbeelden maken duidelijk, hoe op die wijze deelwoorden licht tot de bijwoorden kunnen overgaan, b.v. *verbazend, razend, aanhoudend*, enz.

d. Het absolute deelwoord vergezeld van een lijdend voorwerp — meestal een lichaamsdeel, — staat als bijw. bep. van omstandigheid: *Den rug gekromd, stond de slaaf voor zijn meester.* Evenzoo: *het hoofd ontbloot, het voorhoofd gefronst, de oogen gesloten, den blik ten hemel geslagen, de lippen saamgeknepen, de tanden op elkaar geklemd, de vuisten gebald, de handen gevouwen, de knieën gebogen, de beenen gestrekt, de hielen gesloten, de vleugels uitgespreid*, enz. Ook komen op gelijke wijze voor: wapens, kleeren, werktuigen, door het onderwerp gehanteerd: *het zwaard geheven, de rokken opgeschort, de portefeuille onder den arm geklemd*, enz.

Nog enkele andere gevallen worden bij de behandeling van den samengestelden zin besproken.

BIJWOORDELIJKE (ADVERBIALE) WOORDEN.

140. De behandeling van deze groep berust hoofdzakelijk op hetgeen in de §§ 35—60 omtrent de bijwoordelijke bepalingen is uiteengezet. Daar bleek, hoe voor de vijf rubrieken van bijw. bepalingen gebruikelijk zijn: *zelfst. nwdn.*, *voornwdn.* of *infinities met een voorzetsel*, en *zelfst. nwdn. in den 2en of 4en vwl.*, maar ook één rubriek van woorden, die op zich zelf, zonder eenige verandering of verbinding, werkingen of toestanden kunnen bepalen. Dat waren de bijwoorden, die thans aan de orde komen.

Een aantal dezer bijwoorden, b. v. : *aan, af, bij, in, toe, uit, voor* en dergelijke zijn het van huis uit. Overigens zijn zij van zeer uiteenloopenden oorsprong (vgl. *Woordvorming*, dl. II), maar hun gemeenschappelijk uiterlijk kenmerk is hunne onveranderlijkheid. Alleen kunnen sommige evenals de bijv. nwdn. graadverschil uitdrukken (§ 103).

De hoofdfunctie der bijw. is, dat zij als *bijw. bepaling* voorkomen. Het bijwoord kan echter ook eenige *bijfunctiën* verrichten. Deze worden in de tweede plaats besproken.

BIJWOORDEN.

Het bijwoord als bijw. bepaling.

141. De bijwoorden zijn op grond van het vorenstaande te omschrijven als *onveranderlijke* woorden, die bijzonderheden vermelden omtrent eene als *gezegde* of *bepaling* vermelde werking, toestand of eigenschap: *Hij denkt ernstig na. Hij is ernstig ziek. Een regelmatig wederkeerend geval. Eene uiterst zwakke gezondheid.*

Naar de indeeling der bijw. bepalingen (§ 36) zijn er eveneens vijf groepen van bijwoorden te onderscheiden: 1°. *bijwdn. van plaats*; 2°. *bijwdn. van tijd*; 3°. *bijwdn. van oorzaak en gevolg* (causaliteit); 4°. *bijwdn. van hoedanigheid en hoe-*

123
veelheid (qualiteit en quantiteit); 5°. *bijw. van modaliteit* (al- of niet-werkelijkheid).

OPMERKING. De groote meerderheid der bijwoorden uit de drie eerste groepen zijn *aanduidend*: *hier, daar, nu, dan, toen, hierdoor, daarom*, enz. In de vierde groep zijn enkele *aanduidend*: *hoe, zoo, zus*, maar de beschrijvende hebben de overhand: *mooi, snel, vlug*, enz.

Uit het bovenstaande volgt eene zekere overeenkomst tusschen de bijwoorden en de voornaamwoorden. Evenals bij de laatste kon men dan ook in het algemeen spreken van: *aanwijzende bijw.*: *hier, dervoorts, dan, toen, hierdoor, zoo, dus*, enz.; van *vragende bijw.*: *waar, wervoorts, wanneer, waarom, waartoe, waarmede, hoe, hoeveel*, enz.; en ook van *onbepaalde bijw.*: *ergens, nergens, ooit, nooit, zus of zoo, waar-ook, wanneer-ook, hoe-ook*, enz.

142. Daar bij de behandeling der bijw. bepalingen (§§ 35—60) de voorbeelden van bepalingen uit bijwoorden bestaande uitvoerig gegeven zijn, wordt in het volgende overzicht voor de voorbeelden daarheen verwezen:

I. Bijwoorden van plaats; die eene *plaats* of *richting* aangeven (vgl. § 39, 1°).

II. Bijwoorden van tijd; die eene *tijd*, een *richting in den tijd*, een *duur* of eene *herhaling* aangeven (vgl. § 41, 1°).

III. Bijwoorden van causaliteit, die aangeven:

1°. eene *oorzaak* (vgl. § 46 II).

2°. eene *reden* of *grond*¹⁾ (vgl. § 47 II).

3°. een *middel* (vgl. § 48 II).

4°. een *doel* (vgl. § 50 II).

5°. eene *voorwaarde* (vgl. § 51 II).

6°. eene *toegeving* (vgl. § 52 II).

IV. Bijwoorden van hoedanigheid en hoeveelheid, die aangeven:

1°. eene *hoedanigheid* (§ 56 I).

2°. eene *omstandigheid* (§ 57 I).

3°. eene *bepierking* (§ 58 I).

¹⁾ Hiertoe behooren ook gebracht te worden: *immers, namelijk, toch, althans* en *trouwens*, die in de leer van den samengestelden zin (dl. II) besproken worden.

4°. de *intensiteit* eener werking of de *graad* eener eigenschap (§ 59 b).

V. Bijwoorden van modaliteit, die de *werkelijkheid* of verschillende vormen van *niet-werkelijkheid* eener gedachte helpen uitdrukken, (§ 60, 1°—8°).

Het bijwoord in zijne bijfunctiën.

143. Het bijwoord kan soms, zonder zijn karakter te verliezen, bij of in plaats van zinsdeelen staan, waar in den regel andere woordsoorten gebruikelijk zijn:

1°. Het bijwoord staat soms vóór een substantief geworden infinitief, deelwoord of bijv. nwd.: *Dat dadelijk toegeven. Het nu en dan rusten. De ongeduldig wachtenden. Het vaak duistere van zijn stijl.*

2°. Een zeker aantal bijwoorden kunnen als achtergeplaatste bijv. bepalingen voorkomen: *De deur rechts. De menschen voor*, enz. (vgl. § 34, 9°).

3°. De bijwdn. van omstandigheid: *zelfs, vooral, ook, juist, slechts, alleen* (= slechts) en *niet* kunnen vóór of achter alle mogelijke zinsdeelen staan, om versterking, uitsluiting of ontkenning uit te drukken: *Zelfs de minister. Vooral 's Maandags Ook hij. Hier slechts. Juist vandaag. Mijn broer alleen. Zelfs lichte spijzen. Niet hij. Niet hier. Niet met geweld*, enz.

4°. Een aantal bijwoorden, meest met plaatsaanwijzende beteekenis, staan als naamw. deel van het gezegde: *De boot is aan. De klok is achter*, enz. (vgl. § 6, 6°).

5°. Eenige bijwoorden kunnen eene plaats of tijd als zelfstandigheid aanwijzen en een voorzetsel van richting vóór zich krijgen: *van hier, tot hier, naar buiten, van achteren, sinds toen, tot nu*, enz.

6°. Eindelijk kunnen ook eenige vóór eene plaats- of tijdsbepaling staan, om die te verduidelijken of te verscherpen: *dicht bij de stad, ver van huis, vlak bij de brug, diep in het bosch, achter in de kerk, boven op den wagen, onder aan het been, kort voor vieren, lang na twaalfven, vroeg in den morgen, precies om twaalf uur*, enz.

144. Voor bijzondere diensten heeft zich eene groep samen-

gestelde bijwoorden ontwikkeld, bekend onder den naam van voornaamwoordelijke bijwoorden. Het zijn samenstellingen, waarvan het eerste lid een der bijwoorden *er, daar, hier, waar, ergens, nergens* of *overal* is, terwijl het tweede lid ook uit een bijwoord bestaat: *aan, of, achter, bij, binnen, buiten, boven, beneden, door, in, langs, mede, na, om, onder, op, over, tegen, toe, uit* en *voor*, of ook soms uit een voorzetsel: *naar, nevens, omtrent, tusschen* en *van*.

Onder verbleeking van de plaatsbepalende beteekenis dezer woorden zijn het voornamelijk plaatsvervangers geworden van voornaamwoorden, afhankelijk van voorzetsels, nl. die met *er* voor *persoonlijke*, die met *hier* en *daar* voor *aanwijzende*, die met *waar* voor *vragende*, die met *ergens, nergens* en *overal* voor *onbepaalde* vnwdn.; b.v.: *op den stoel = erop; op dezen stoel of op dit = hierop; op dien stoel of op dat = daarop; op welken stoel of op wat = waarop; op iets = ergens op; op niets = nergens op; op alles = overal op*, enz.

Deze voornaamwoordelijke bijwvdn., oorspronkelijk zoowel voor personen als zaken gebruikt, zijn later bij voorkeur van zaken gebezigd.

Zij komen in de volgende drie gevallen voor:

1°. als bijwoordelijke bepaling: *Hij sprong er af. Daarna ging hij heen. Hierdoor kwam hij te kort. Hij gaat daarom heen, Hij wrijft er zijne schoenen mee in. Hiertoe werd een lokaal aangekocht. Daaromtrent heb ik niets mede te deelen.*

2°. als oorzakelijk voorwerp: *Hij rekt er op. Hierover denk ik heel anders. Daartoe was hij niet te bewegen. Waarvan heeft hij gesproken? Hij denkt ergens, nergens, overal aan.*

3°. als bijvoeglijke bepaling: *De kosten er van. De oorzaken daarvan. De inlichtingen daaromtrent.*

4. Als...

OPMERKING. Nu en dan worden de deelen van deze samenstellingen door andere zinsdeelen gescheiden: *Hij geeft er weinig om*. Soms verdient het voor den bouw van een zin de voorkeur liever niet dan wel te scheiden: *Ik heb den burgemeester daarover geschreven*, in plaats van: *Ik heb daar den burgemeester over geschreven*.

145. Nog eene bijzondere soort van bijwoorden, de voegwoordelijke *bijw. n.* worden besproken na de behandeling van den *samengestelden zin* (dl. II).

BETREKKINGSWOORDEN.

Alvorens te kunnen vaststellen, wat door betrekkingwoorden te verstaan zij, is een kort overzicht van de betrekkingen noodig, die in de zinnen op de eene of andere manier uitdrukking vinden. Het zijn de volgende:

1°. De betrekking tusschen onderwerp en gezegde (de *praedicatieve* betrekking). Deze wordt uitgedrukt door de veranderingen van den persoonsvorm, waarbij zoowel werkwoordelijke uitgangen als de hulp- en koppelww. diensten bewijzen. Ook bijwoorden van plaats, tijd en modaliteit dienen om de uitdrukking dezer betrekking te versterken.

2°. De betrekking tusschen het gezegde en de voorwerpen (de *objectieve* betrekking). Deze wordt uitgedrukt door den 2^{en}, 3^{en} en 4^{en} nvl., maar bij het verminderen van het naamvalsverschil zijn nieuwe aanwijzers der betrekking ontstaan in eenige voorzetsels: *aan* en *voor* bij *meewerkende* en *aan*, *achter*, *bij*, *in*, enz. (§ 29, 4°.) bij de *oorzakelijke* voorwerpen.

3°. De betrekking tusschen eene zelfstandigheid en de haar in eene bijvoeglijke bepaling toegevoegde kenmerken of attributen (de *attributieve* betrekking). Deze wordt op verschillende wijzen uitgedrukt: bij *bijvoeglijke* woorden, mits vóórgeplaatst, door congruentie; bij *onveranderlijke* woorden door eenvoudige voor- of achterplaatsing; bij *zelfstandige* woorden door een tweeden nvl., door een voorzetsel, of (in bijstellingen en bepalingen van gesteldheid) door gelijkheid van buigingsvorm.

4°. De betrekking van het gezegde tot een punt in de ruimte, tot een punt in den tijd, tot eene andere veroorzakende of veroorzaakte werking of toestand of tot dingen, waarmede de werking in eene betrekking van kwaliteit of quantiteit staat (de *adverbiale* betrekking). Deze wordt uitgedrukt door onverander-

lijke bijwoorden, door enkele 2° en 4° naamvallen, maar in rijken overvloed door voorzetsels.

5°. De betrekking tusschen twee zinnen (de *zinsbetrekking*). De veelzijdige wijze, waarop deze betrekking wordt uitgedrukt, wordt eerst beschreven in de leer van den *samengestelden* zin. Voorloopig kan vermeld worden, dat daarvoor dienen *betrekkelijke* vnwdn., *voornaamwoordelijke* en *voegwoordelijke* bijwoorden en een uitsluitend voor dezen dienst bestemde woordsoort: de voegwoorden.

Uit dit overzicht blijkt, wat in dit hoofdstuk door *betrekking*swoorden is te verstaan, nl. twee rubrieken van woorden, die de bijzonderheid hebben, dat zij uitdrukkelijk en uitsluitend dienen om grammaticale betrekkingen aan te geven, de *voorzetsels* in den enkelvoudigen, de *voegwoorden* in den *samengestelden* zin.

Alleen de eerste groep wordt hier behandeld; de tweede eerst in het volgende deel.

VOORZETSELS.

147. De voorzetsels dienen om een zelfstandig naamwoord of zelfstandig gebruikt woord in de betrekking van bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling of van omschreven voorwerp te gebruiken: *Het haantje op den toren. Hij stond op den toren. Hij gehoorzaamt aan zijne meerderen. Hij rekent op uwe komst.*

Een groot aantal voorzetsels zijn bijwoorden, die in deze bijzondere functie gebruikt worden: *aan, achter, buiten, boven, beneden, bezijden, bij, door, in, langs, na, om, onder, op, over, tegen, uit, voor*, enz.; enkele onderscheiden zich door een afwijkenden vorm: *met, naar* en *tot* naast de bijwoorden *mede, na* en *toe*. Andere zijn uit zelfst. nwdn. of werkwoorden ontstaan: *krachtens, ondanks*, enz. en *gedurende, aangaande, trots*, enz. Ook zijn er eenige voorzetsels, die uit voorzetselbepalingen gevormd zijn: *uit hoofde van, ter zake van, in weervil van, ingeval van, naar gelang van*, enz.

De beteekenissen der voorzetsels zijn het best te overzien, door de bepalingen na te gaan, waarin zij gebruikt worden. Het duidelijkst komen die beteekenissen uit in de bijw. bepalingen; daarom gaan deze voorop.

148. In de bijwoordelijke bepalingen kunnen de voorzetsels de volgende *bijzondere* bepalingen helpen uitdrukken.

I. In bepalingen van plaats eene bepaling:

van *plaats* of *richting*: *aan, achter, bij, door*, enz. (vgl. § 39, 2°).

II. In bepalingen van tijd eene bepaling:

van *tijd, tijdrichting* of *duur*: *aan* (den avond), *bij* (die gelegenheid), *binnen, buiten, door*, enz. (vgl. § 41, 2°).

III. In bepalingen van causaliteit eene bepaling:

1°. van *oorzaak*: *door, van, bij, voor, tengevolge van* en vóór een inf. *door* (vgl. § 46).

2°. van *reden* en *grond*: *om, wegens, uit, op, uithoofde van, naar aanleiding van, ter zake van, met het oog op, op grond van, luidens, naar luid van, krachtens, uit kracht van*, enz. (vgl. § 47).

3°. van *middel*: *met, door, door middel van* en vóór inf.: *door te* en *met te* (vgl. § 48).

4°. van *gevolg*: *tot* (vgl. § 49).

5°. van *doel*: *tot, ter, om, voor, ten behoeve van, ter wille van, om den wille van*, en vóór inf.: *om te* en *ten einde te* (vgl. § 50).

6°. van *voorwaarde*: *bij, ingeval van* (vgl. § 51).

7°. van *toegeving*: *ondanks, niettegenstaande, trots, in weerwil van, in spijt van, spijt* (vgl. § 52).

IV. In bepalingen van hoedanigheid en hoeveelheid eene bepaling:

1°. van hoedanigheid: *in* (het geheim), *met* (milde hand), *in* (rijen), *aan* (hoopen), *per* (rijtuig), *te* (voet), enz. (vgl. § 56).

2°. van omstandigheid: *bij* (een kaarsje), *in* (een roes), *met, onder, zonder, op* (bloote voeten), *in plaats van, bij wijze van*, en vóór inf.: *zonder te, in plaats van te, laat staan van te* (vgl. § 57).

3°. van *bepierking*: *aangaande, betreffende, omtrent, nopens, jegens, voor, tegen, ten aanzien van, ten opzichte van, aan* (geld), *in* (rang), *van* (beroep), *buiten* (= behalve), *behoudens* (vgl. § 58).

4°. van *graad* en *verhouding*: *in* (hooge mate), *tot* (schreien) *toe, naar, naarmate van, naar gelang van* (vgl. § 59).

V. In bepalingen van modaliteit komt slechts bij uitzondering een voorzetsel voor; *volgens* (mijn oordeel), *naar* (zijn zeggen).

OPMERKING. Er zijn er onder de bijw. voorzetselbepalingen, vooral in groep IV verscheidene, waar het voorzetsel geen sprekende beteekenis heeft en eigenlijk met het zelfst. nwd. zoo nauw verbonden is, dat het geheel ongeveer als een samengesteld bijwoord is te beschouwen; b.v. *met ijver* (= ijverig), *in een roes* (= dronken), *te voet* (= loopend), *per rijtuig* (= rijdend), *in een ommezien* (bliksem-snel), enz.

148. In bijvoeglijke bepalingen brengen de voorzetsels zelfstandige woorden in bijvoeglijke of attributieve betrekking tot een ander zelfst. woord. De voorbeelden en bijzonderheden van dit geval zijn vermeld in § 34, 7°.

149. Ter omschrijving van eene voorwerps-betrekking zijn gebruikelijk:

1°. voor de betrekking van *meewerkend voorwerp: aan en voor* (vgl. § 25, *Opm.* 2 en 3).

2°. voor de betrekking van *oorzakelijk voorwerp: aan, achter, bij, in, met, naar, om, onder, op, over, tegen, tot, uit, van en voor* (vgl. § 29, 2°).

OPMERKINGEN. 1. Buiten de opgenoemde gevallen komen ook nog voorzetsels voor in het *naamw. deel van het gezegde: in de war zijn, uit de mode zijn, onder de jaren zijn*, enz. (§ 6, 5°) en in *bepalingen van gesteldheid: in de war brengen, tot ridder slaan, voor gierig houden*, enz. Ook hier boet het voorzetsel sterk zijn karakter van betrekkingwoord in en verliest het zich in de adjectivische uitdrukking, waarvan het een deel uitmaakt.

2. Uit voorbeelden als *op den berg en den berg op, over het plein en het plein over, door het bosch en het bosch door*, enz. blijkt het groote verschil tusschen het *voorzetsel*, dat eene plaats, en het *bijwoord*, dat eene *richting of doorloopen ruimte* uitdrukt (§ 39, *OPM.* 3).

WOORDEN BUITEN HET ZINSVERBAND.

150. In § 1 en § 72 is over het spreken en schrijven in woorden gesproken. Alle verband is dan niet uitgesloten, maar

veel blijft dikwijls overgelaten aan toon en gebaar van den spreker en aan het snelle begrip van den hoorder.

Er zijn bovendien nog een zeker aantal klanken, die men maar half woorden kan noemen, en die men noch onder zinsdeelen, noch onder de woordsoorten indeelen kan. Dit zijn de tusschenwerpsels, die òf op zich zelf staan, òf de zinnen begeleiden, en die eene soort van primitieve uitdrukkingsmiddelen zijn, welke zich naast het meer volkomen middel, dat zinnen aanbieden, handhaven.

TUSSCHENWERPSELS.

151. De aard en bedoeling der tusschenwerpsels wordt het best duidelijk uit een overzicht van de gevallen, waarin zij gebruikt worden. Voor het meerendeel zijn het tamelijk vormlooze uitingen van hetgeen er in een mensch omgaat, maar er zijn er ook onder, die verstandhouding en mededeeling bedoelen. De volgende groepen vallen te onderscheiden:

1°. Uitingen van gewaarwordingen en stemmingen: *ai! ai-ai! au! bah! brrr! ajakkes! hè!* (vermoedheid of schrik) *hu! hui! — O! ach! och! —* deze drie ook in verschillende verbindingsen: *O God! o Hemel! o jé! o jerum! o jemine! och God! och Heer! och gut! och hemel! och hemeltje!* enz.; — verder: *ei? hè!* (bewondering en verbazing) *hé!* (verbazing), *ha!* (verrassing), *hm!* (smalend, wantrouwend, ongeloofig), *foei! helaas! jammer! wee! larie! neen maar! wat? hoera! hoezee!* enz.

2°. Nabootsingsgeluiden: *klets! krak! krikkrak! knak! pats! plomp! bè! mè! boe! kikeriki! kukeluku! miauw! waf! pief-paf-poef! tingelingeling! rikketikketik! rombombom! tetteretet! uch-uch!* (voor hoësten, kuchen), *tsja, psja* of *hatszji!* (voor niezen), *hi-hi-hi!* (voor lachen of huilen), *ha-ha-ha!* enz. *hokke...*

3°. Roep-, waarschuwings- en kommandogeluiden: *pst! hm! hei! heidaar! holla! werda! st! koest! ho! halt! stop! hu* of *huut! hort! tsal! heisa! hopsasa! voorwaarts! marsch! nou! komaan! welaan! top* enz.

4°. Kracht- en verzekeringswoorden: Hiertoe behooren alle vloekende aanroepingen en verwenschingen en alle verzachtingen daarvan, als: *Wat hagel! wat hamer! blikslagers! wat weerga! wat drommel! sapperloot! sakkerloot!* Verder: *waarachtig, warempel, op mijn woord! om Godswil! in 's Hemels naam!* enz.

OPMERKINGEN. 1. De tusschenwerpsels vormen eene groep, die naar beneden en naar boven flauw begrensd is. Aan den eenen kant komen voor geluiden, die in schrift niet af te beelden zijn, b. v. smakken met de tong, om uit te drukken, dat men iets lekker vindt, een fluitend geluid ter uitdrukking van wantrouwen, en dergelijke. Aan den anderen kant (vgl. de laatste der 3e en 4e groep) vindt men woorden, die ook in ander verband voorkomen, en alleen tot de tusschenwerpsels gebracht worden, omdat aan hunne eigenlijke beteekenis in dit gebruik weinig of in het geheel niet gedacht wordt.

2. Het schriftbeeld van een tusschenwerpsel is in zeer vele gevallen slechts een ten-naasten-bij en de klank moet dikwijls pasklaar gemaakt worden voor de bestaande spellingmiddelen. Vgl. b. v. de aanduiding van hoesten en niezen. Bij de voordracht wordt dit wel weer terechtgebracht.

3. Soms ontstaat er eenig verband tusschen tusschenwerpsels en andere woorden: *Ai mij! Wee mij! Wee onzer! Tingeling! ging de deur. Hij viel holder-de-bolder van de trappen.* enz. *Helaas* wordt soms als een bijw. met inversie er achter gebruikt: *Helaas komt het dikwijls voor, dat...* enz. *O, och* en *ach* eindelijk leiden dikwijls wenshende zinnen in: *O, als dat eens gebeurde! Ach, waren alle menschen wijs! Och, of dat mogelijk was!* enz.

DE LEER DER VORMEN.

declinatie

linguïstische

AARD DER FORMVERSCHILLEN.

152. In de leer van den enkelvoudigen zin is gebleken, welke *logische verschillen* in de taal hunne uitdrukking vinden, en daardoor *grammaticale verschillen* worden. De leer der woordsoorten heeft aangetoond, hoe een deel dier verschillen in de eerste plaats de scheiding der woorden in een tiental categorieën ten gevolge heeft gehad: er zijn speciale woorden voor de onderwerpen en voorwerpen, voor de gezegden, voor de adnominale en voor de adverbiale bepalingen, enz. Thans is aan de orde de leer der vormen, d. i. de beschrijving van de verschillende gestalten, waarin een woord kan voorkomen, om aan nog andere verschillen uitdrukking te geven.

De woordsoorten, waarbij dergelijk vormverschil zich openbaart, zijn de volgende:

1°. De zelfst. nwdn. en zelfst. vnwdn. kunnen *getalsverschil*, *geslachtsverschil* en *functieverschil* uitdrukken.

2°. De lidwoorden, bijv. nwdn., bijv. voornwdn. en telwoorden drukken hun verband tot een volgend substantief uit door *congruentie-* (overeenstemmings)*vormen*.

3°. De bijv. nwdn. en bijwoorden, die eene hoedanigheid beteekenen, kunnen *graadverschil* uitdrukken.

4°. De werkwoorden drukken *persoons-*, *tijds-* en *modaliteitsverschil* uit.

Dit voorkomen van woorden in verschillende vormen, terwijl de beteekenis dezelfde blijft, heet buiging.

De bijwoorden (behalve de onder 3° bedoelde), de voorzetsels, de voegwoorden en de tusschenwerpssels vertoonen geen buiging.

OPMERKINGEN. De buiging moet onderscheiden worden van een paar andere soorten van vormverandering, die later ter sprake komen:

1°. van de woordvorming, de veranderingen, waardoor nieuwe woorden met nieuwe beteekenis ontstaan; vgl. *goed, goede, goeden* met: *goedig, goetijk, goedheid, vergoeden*, enz.

2°. van die veranderingen in de woordklanken, — meest het gevolg zucht naar gemak, welluidendheid, enz. — welke in de leer der letterklanken besproken zullen worden, en die nòch met de beteekenis, nòch met den dienst der woorden iets te maken hebben: b.v. *litteeken*, voor *likteeken* (kenteeken, van *lijken*), *diender* voor *diener*, *niemand* voor *nieman*, *schoen* voor *schoe*, *elkaar* voor *elkander*, enz.

158. Om de beteekenis der vormen goed in te zien, is het wenschelijk de volgende overwegingen in het oog te houden.

1°. De buigingsvormen hebben hun ontstaan te danken aan de behoefte om in de taal nuttige onderscheidingen te kunnen maken. De ervaring van hunne *doelmatigheid* heeft ze allereerst in het leven gehouden.

OPMERKING. Mettertijd is de behoefte aan onderscheidingen afgenomen, vooral naarmate de bouw der zinnen aan volmaaktheid toenam. Zoo zijn er een aantal vormen, b.v. de persoonsuitgangen der ww., de 4e naamvalsform achter een voorzetsel, en meer dergelijke buigingsmiddelen, die feitelijk niet meer noodig zijn. Maar menige onderscheiding is bewaard door de macht der gewoonte, die ook in de taal eene groote rol speelt.

2°. Naast de doelmatigheid en de macht der gewoonte doet zich als op zoo menig gebied in natuur en menschenwereld ook in de taal de *schoonheid* gelden. De buigingsvormen hebben o.a. veel invloed gehad op de welluidendheid en het rhytmus in de taal.

OPMERKING. Zoo hebben b.v. *mijn* en *m'n* vooreerst hunne nuttigheid, omdat *mijn* den klemtoon kan hebben en *m'n* niet. Maar ook geeft men nu en dan *mijn* of *mijne* ook den voorrañg, (b.v. bij het zeggen van verzen of mooi proza), omdat men het klankrijker vindt. — In: *Neen*,

Heer! onze wegen zijn niet Uwe wegen! zou *Uw* voor de duidelijkheid even doelmatig zijn, maar *Uwe* geeft in verband met *onze* een mooier rhytmus. — Soms brengt een vorm ook stijlverschil te weeg. *Ik hoop dat hij komt*, is voor de duidelijkheid voldoende. Er kunnen zich echter gevallen voordoen, waarin de minder gewone vorm: *dat hij kome*, terecht de voorkeur krijgt.

3°. De buigingsvormen hebben in den loop der tijden groote veranderingen ondergaan en kunnen ook in de toekomst nog veranderen. Onderscheidingen, die eens noodig werden gevonden, worden soms later overbodig geacht en raken dan in onbruik of worden zeldzaam. Ook wordt nu en dan een onderscheidingsmiddel door een ander verdrongen. Dergelijke veranderingen geschieden echter langzamerhand en gaan uit van de taalgebruikers. De beoefenaars der taalwetenschap kunnen een of ander nieuw gebruik aanmoedigen of er tegen waarschuwen, maar ten slotte beslist het taalgebruik. De spraakkunst teekent op, wat voor het tegenwoordige regel is geworden.

Twe

OPMERKINGEN. 1. In onze eeuw is b.v. sterk afgenomen het afkappen van vormen als *eenen, mijnen, uwen*, enz., en worden die thans alleen in min of meer majestueuze taal, als statig stijlmiddel aangewend. Ook worden er veel minder vormen van de aanvoegende wijs gebruikt dan vroeger. Het bezigen van gemeenzame vormen in de schrijftaal is daarentegen toegenomen. Een voorbeeld van verdringing is, dat oorzakelijke voorwerpen met een voorzetsel de overhand hebben gekregen, en die met een genitief, in het Mnl. zeer gebruikelijk, thans hoogst zeldzaam geworden zijn. (Vgl. § 29 *Opm.* 1 en 2).

Bovendien is op te merken, hoe het vormverschil in de eene taal sterker is dan in de andere. De Deutsche taal vertoont veel, de Engelsche weinig verscheidenheid van vormen; de Nederlandsche houdt het midden. Het Fransch kenmerkt zich door sterker verschillen bij de werkwoorden dan bij de naamwoorden.

4°. Bij het schrijven worden de regels, die het gebruik aan de hand doet, meer in acht genomen dan in het spreken. In het eerste geval is er meer behoefte aan nauwkeurigheid en eenheid. Dit geldt allereerst voor het openbaar taalgebruik: voor boeken en dagbladen, voor wetten, verordeningen, acten, contracten, bestekken, reglementen en dergelijke schrifturen.

Ook in zakenbrieven zijn dezelfde eigenschappen gewenscht, maar overigens kan ieder in zijn *privaatgebruik* van de taal zich zooveel vrijheid veroorloven, als hij zelf verkiest of betamelijk vindt. Maar het is nooit goed, zichzelf al te veel vrijheid te gunnen.

In het algemeen is de tegenwoordige stand van het taalgebruik van dien aard, dat er dikwijls keus van vormen is. Daardoor wordt in menig geval doelmatig verschil van stijl mogelijk.

OPMERKING. Het schrijven is eene kunst, die door veel oefening aangeleerd moet worden. Zich daarbij aan de regels te houden, die uit het taalgebruik zijn af te leiden, is aanbevelenswaard op de volgende gronden:

1°. De eenheid van het gewone taalgebruik wordt er door gebaat, wat voor een zoo belangrijk verkeersmiddel als de taal is, groote voordeelen oplevert.

2°. Het volgen van den regel ontheft den taalgebruiker van zelfstandige beslissingen en maakt, dat hij na eenige oefening nagenoeg instinctmatig de rechte vormen kiest.

Toch blijven de regels daarom niet onveranderlijk. Het taalgebruik staat onder den invloed der zich steeds uitbreidende literatuur van allerhanden aard, en deze weer onder dien der levende spreektaal. Boeken, tijdschriften en dagbladen veroorzaken hoofdzakelijk de bestendigheid der schrijftaal; de spreektaal, mits onder de tucht van beschaving en smaak, houdt haar frisch en levendig.

154. De vormen van de algemeene taal worden hoofdzakelijk aangeleerd door de lectuur, gepaard met een weinig theorie. De bedoeling van de volgende uiteenzettingen is dan ook alleen, een overzicht te geven van de gevallen, die zich voordoen, en de eenheid, die zich in deze verscheidenheid doet gelden, te doen uitkomen.

Achtereenvolgens worden beschouwd de vormverschillen bij de naamwoorden (*zelfstandige* en *bijvoeglijke*), en vervolgens bij de werkwoorden.

DE VORMEN DER NAAMWOORDEN.

155. De zelfstandigheidswoorden, d. z. de *zelfst. naamwoorden* en *persoonlijke voorwrdn.* vertoonen getals-, geslachts- en functiever- schil.

De adnominale woorden vertoonen congruentievormen en graadverschil.

aan de

GETALSVERSCHIL.

156. De zelfstandige nwdn. en pers. voorwrdn. kunnen door een enkelvouds- en een meervoudsvorm uitdrukken, of één zelfstandigheid, dan of meer zelfstandigheden bedoeld worden.

Dit geldt echter alleen voor zelfstandigheden, die telbaar zijn (vgl. § 82 *Opm.* 1 en 2), d. i. voor al zulke, die het karakter van begrensde eenheid of *voorwerp* (*wezen* of *ding*) hebben, dus voor voorwerpsnamen of zulke zelfst. nwdn., die er het karakter van hebben: *menschen, dieren, huizen, karakters, oorzaken, beginselen, legers, ziekten, aanvallen, meters, eeuwen, tientallen*, enz.

Stofnamen of zulke zelfst. nwdn., die er het karakter van hebben, kunnen in het meervoud alleen soorten of vormen van stoffen, eigenschappen, toestanden, enz. beteekenen: *vleezen, oliën, kleuren, deugden, hoedanigheden, schoonheden, ziekten, verwarringen, ruimten, tijden*, enz.

Eigennamen zijn *uitsluitend* aan het enkelvoud gebonden, omdat het individualiseerende namen zijn (vgl. § 83). Eene uitzondering daarop vormen de eigennamen van veelheden: *de Alpen, de Propylaeën, de Tuilerieën*, enz. (§ 83 *opm.* 1).

Worden eigennamen *soortnamen* (§ 83 *opm.* 3), dan volgen zij weer den regel: *de Maria's, de Stuarts, de Cicero's*, enz.

OPMERKINGEN. Buiten den hoofdregel zijn nog de volgende bijzonderheden op te merken:

a. In zeer enkele gevallen is een voorwerpsnaam aan het enkelvoud

gebonden, door de natuurlijke oorzaak, dat de zelfstandigheid éénig is of gedacht wordt: *de aarde, het hemelruim, het heelal, de hel, de onderwereld, de Aequator, de Zaligmaker, het Paradijs*, enz. Deze voorwerpsnamen naderen en gaan over in eigennamen.

b. Er zijn ook eenige uitsluitende meervouden (*plurilia tantum*), dingen beteekenende, die altijd met andere verbonden voorkomen: *bescheiden* (bewijsstukken, enz.), *botten* (beenderen), *gebroeders, gelieven, gezusters, hersens of hersenen, ingewanden, inkomsten, kosten en onkosten, ledematen, lieden, manen* (van een paard), *mazelen* (*pokken* komt sinds de uitvinding der vaccinatie ook in het enkv. voor), *ouders, voorouders en voorvaders, onlusten, toebereidselen, verzenen, zeden, manieren* (in den bijzonderen zin van *omgangsvormen*) en dergelijke. Bij uitzondering staan dergelijke woorden soms in het enkelvoud: *Een ouder, ten koste van, naar oude zede, eene vreemde manier*, enz. Ook de in de paragraaf vermelde eigennamen: *de Alpen, de Staten-Generaal*, enz. zijn soortgelijke uitsluitende meervouden.

157. De meervoudsvorm der zelfst. nwdn. kenmerkt zich in het algemeen door den uitgang en of den uitgang s: *mannen, vrouwen, jongens, meisjes*, enz. Het taalgevoel is bij de keus tusschen en en s meest altijd een veilige gids. In gevallen van twijfel is een woordenboek te raadplegen.

Ook zijn er eenige woorden met een dubbelen meervoudsuitgang *ers* of *eren*: *eieren, hoenders, kinderen, kalveren, beenderen*, enz. Het oudere meervoud op *er* is nog overgebleven in samenstellingen als: *eierrek, hoenderhok, kinderspel, Kalverstraat*, enz.

Van vele substantieven is zoowel een meervoud op *en* als op *s* gebruikelijk. Dit verschijnsel kan gepaard gaan met verschil in beteekenis, maar ook met verschil in stijl.

1°. Verschil in beteekenis vertoonen de volgende meervouden: *hemelen* (uitspansel) en *hemels* (van ledikanten); *heidenen* (polytheïsten) en *heidens* (zwervende stammen); *knechts* of *knechten* en *voet-, krijgs-, dienstknechten*; *letteren* (letterkunde, brief) en *letters* (teekens, klanken); *middelen* en *middels* (middellijven); *redenen* (motieven) en *redens* (verhoudingen); *studiën* en *studies* (schetsen); *wateren* (rivieren en minerale wateren) en *vaarwaters, oogwaters, haarwaters* en dergelijke samenstellingen; *wortelen* (penen) en *wortels* (van planten, getallen, enz.); *patronen* (modellen, geweerlading) en *patroons* (meesters); *portieren* (van rijtuigen) en

portiers; vizieren (van helmen, geweren) en *viziers* (Turksche staatsdienaren), *zittingen* (vergaderingen) en *zittings* (vanstoelen), enz.

2°. Verschil in stijl vertoont de ongemeene en statige meervouden op **en**: *burgemeesteren, directeuren, vogelen, traliën, leliën, ketenen, sleutelen, zonen, smeden*, enz. naast de meer alle-daagsche meervouden op **s**: *burgemeesters, vogels, zoons, smids*, enz.

OPMERKING. Er is een tijd geweest, dat de substantieven niet alleen in het enkelvoud, maar ook in het meervoud meer dan één vorm vertoonden¹⁾. Eerst toen de ongelijke vormen in het meervoud aan elkaar gelijk werden, kon van meervoudsvorming sprake zijn.

In het Mnl. waren meervouden op **e**: *daghe*; op **en**: *hertoghen*; op **er** of **re**: *hoener* of *hoenre*; op **s**: *ridders* (naast *riddere*). Ook waren er, die in den 1en en 4en nml. meerv. hun uitgang soms afwierpen: *baroen* (naast *baroene*), *daech* (naast *daghe*), enz. — of ook enkele eenlettergrepige onzijdige woorden, die in het geheel geen meervoudsuitgang vertoonden: *vijf, woort, blat*, enz.

Thans zijn alleen **n** en **s** meervoudsteekens. De vroegere meervouden op **e** hebben óók **n** aangenomen of soms **s**²⁾ gekregen, en die op **er** hebben nu **ers** of **eren** als dubbelen meervoudsuitgang.

Overgebleven staaltjes van den vroegeren stand van zaken zijn: (*oer veertien daag*), *onder de voet raken, slaag krijgen*, alle drie meervouden met afgeworpen **e**; en verder *op de been* en *tien jaar*, onzijdige meervouden zonder uitgang. *Vier, vijf uur* (*uur* is oorspr. vrouwelijk) is eene navolging van *vier, vijf jaar*.

Vier kan, vijf liter, zes meter, dertig mud, enz. is een ander geval. Hier worden door het gebruik van den enkelvoudsvorm als een geheel beschouwde hoeveelheden uitgedrukt. *Vier kannen, vijf liters, zes guldens*, enz. is men gaan gebruiken, als *kannen, liters, guldens*, enz. op zich zelf bedoeld worden. Er zijn enkele maten, gewichten en munten, waarbij het maken van dit verschil niet gebruikelijk is: *maatje, wichtje, rijksdaalder, kwartje, dubbeltje, stuiver*, enz.

158. De volgende bijzondere verschijnselen bij de meervoudsvormen verdienen de aandacht:

1) B. v. in het Got.: Enkv.: 1. *dags* . 2. *dagis* . 3. *daga* . 4. *dag* . — Meerv.: 1. *dagôs* . 2. *dagê* . 3. *dagam* . 4. *dagans* .

2) De *meervouds-s*, die het Hoogduitsch slechts bij uitzondering kent, is deels van Nederduitschen oorsprong, maar heeft zich anderdeels ook onder den invloed van het Fransch uitgebreid.

list, den om 64
Twee-...
...
...

1°. Meervouden met *helderen* klinker naast een enkelvoud met *doffen* klinker: *daken, dak; gebeden, gebed; sloten, slot; enz.*

2°. Meervouden met *klinkerverschil*: *steden, stad; schepen, of Fenice*
schip; smeden, smid; leden, lid; waarheden, waarheid; enz.

3°. Afwijkende meervouden als: *koeien, koe; vlooiën, vlooi*
sieradiën en kleinoodiën naast *sieraden en kleinooden; lendenen,*
lende en leerredenen, leerrede.

4°. De meervouden: *voerlieden, burgerlieden, staatslieden, enz.*
naast: *Oranjemannen, tienmannen, schoolmannen, Noormannen,*
Muzelmannen en de diernamen: *kaaimannen, pietermannen.*

5°. De schrijfwijze van den uitgang *s* als *'s* in meervoudsvormen van woorden op *a, é, i, o* of *u*: *sofa's, Maria's, canapé's, Hebe's, rabb'i's, Garibaldi's, solo's, Otto's, paraplu's, menu's, enz.* als een middel om aan te duiden, dat de slotklinker helder blijft. In *raas, vlaas, eegaas, dominees, bougies, lilies,* enz. geschiedt dit door het dubbele letterteeken te gebruiken. In meervouden, die naar het stelsel van eene andere taal gespeld worden, en op een helderen klinker eindigen, gebruikt men ook meest *'s*: *bureau's, depôt's, entrepôt's, de Regout's, de Rousseau's, jury's, marabout's, enz.*

6°. De meervouden, van een aan het enkelvoud verwant woord gevormd: *bedriegerijen, bedrog; doeleinden, doel; gedragingen, gedrag; genietingen, genot; onderrichtingen, onderricht; oordeelvellingen, oordeel; raadgevingen, raad; spotternijen, spot; twijfelingen, twijfel; zegeningen, zegen, enz.*

7°. De meervouden van samenstellingen als: *adjunct-commiezen, adspirant-ingenieurs, candidaat-notarissen, luitenant-kolonels, sergeant-majours, schout-bij-nachts* enz., — òf *procureurs-generaal, gouverneurs-generaal, enz.* — òf *luitenants-adjudanten, kapiteinskwartiersmeesters, burgemeesters-secretarissen, enz.*

8°. De vreemde meervouden *musici, critici, examinandi, enz.* naast het enkv. *musicus, enz.; centra, musea, gymnasia, enz.* naast de meer gewone meervouden: *centrums, museums, gymnasiën, enz.; bases, doses* naast het enkv. *basis, dosis, enz.; grammata* naast *programma's; epen* naast het enkv. *epos, enz.*

OPMERKINGEN 1. De bijzonderheden omtrent de verlenging der enkelvouden, als: de al- of niet verdubbeling van den slotmedeklinker, de overgang van *f* in *v*, *s* in *z*, de schrijfwijze *iën* of *ieën, enz.* behoorren tot de *leer der spelling* (dl. II).

2. De onder 8° bedoelde vreemde meervouden komen voor het meerendeel slechts in wetenschappelijke geschriften voor.

3 De meervouden van familie-namen worden met **s** of **en** gevormd, al naar dit het best klinkt: de *De Witt's* of de *De Witten*, de *Van Nierops*, de *Den Texen*, de *Tak's*, de *Tromp's* of de *Trompen*, enz.

5. Enkele meervouden hebben de beteekenis van een enkelvoud gekregen: *loover* en *spaander* (oude meerv. van *loof* = blad en *spaan*); *Paschen* en *Pinkstaren* (3° nvl. meervoud; dubbele feestdagen). Zoo ook: *Harten*, *ruiten*, *klaveren*, *schoppen* is *troef*.

159. Het getalonderscheid bij de persoonlijke voornwdn. wordt niet door verschillende *vormen*, maar door verschillende *woorden* uitgedrukt: *wij* naast *ik*, *gij* en *jullie* naast het verdwenen *du* en *je*; *zij* en *ze* naast *hij*, *zij* en *het*.

De **n** als *meervoudsteeken* speelt bij de zelfstandig gebruikte *voornwdn.* en in het algemeen ook bij de overige zelfstandig gebruikte woorden (*bijv. nwdn.* en *telwoorden*) eene belangrijke rol. Bijzonderheden daaromtrent volgen in § 172, n°. 5, 2.

bed. v. d. n. en a. d. e. t. i. n. g. e. n. d. e. g. e. s. l. a. c. h. t. s. v. e. r. s. c. h. i. l.
 in n. m. o. d. e. n. h. i. e. r. v. o. o. t. d. e. s. e. g. e. l. e. n. d. e. v. o. o. t.
 g. e. s. l. a. c. h. t. n. e. e. t. t. e. h. e. r. k. e. n. i. n. g. v. o. o. t. l. e. e. d. l. e. t. t. e. n.
 GESLACHTSVERSCHIL. 325-??

160. De tegenstelling van *persoon* of *zaak*, van (actief) *wezen* of (passief) *ding*, doet zich in de taal op velerlei wijze gelden. Zij openbaart zich in de verhouding tusschen *onderwerp* en *lijdend voorwerp* (vgl. § 14 en § 16, *Opm.* 2), maar vooral ook bij de voornaamwoorden. Deze nl. hebben speciale vormen om zelfstandigheden aan te duiden, als een *hij* of een *het*, een *die* of een *dat*, een *diegene* of een *datgene*, een *wie* of een *wat*, een *iemand* of een *iets*. Ook komt de tegenstelling uit in den *bedrijvenden* en den *lijdenden vorm* der overgankelijke gezegden, twee middelen om niet alleen het actieve *wezen*, maar ook het passieve *ding* tot *onderwerp* te maken, en daarom ook wel *bedrijvend* en *lijdend geslacht* genoemd.

162. Eene andere onderscheiding heeft zich naast de genoemde ontwikkeld en er zich mede vermengd, nl. die van *hij* of *zij*, van *mannelijk* of *vrouwelijk* *wezen*, waartegenover de *din-*

als geslachtsloos of onzijdig eene derde groep vormden.

Deze onderscheiding wordt allereerst door verschil in woordvorming uitgedrukt. Of er bestaan voor M. en V. woorden van verschillende oorsprong: *man* — *vrouw*, *jongen* — *meid*, *broeder* — *zuster*, *oom* — *tante*, *neef* — *nicht*¹⁾, *heer* — *dame*, *kok* — *keukenmeid*; of de uitgang geeft het verschil aan: *vijand* — *vijandin*, *vriend* — *vriendin*, *boer* — *boerin*, *leeraar* — *leerares*, *lezer* — *lezeres*, *prater* — *praatster*, *dief* — *dievegge*, enz. Er zijn bovendien ook persoonsnamen, waar het verschil tusschen M. en V. alleen uitgedrukt wordt door de straks te bespreken begeleidende en corresponderende vormen: b. v. *bloedverwant*, *erfgenaam*, *gade*, *gast*, *getuige*, *gids*, *lidmaat*, *peet*, *wees*, benevens de als persoonsnamen gebruikte bijv. nwdn.: *de zieke*, *de stervende*, enz. Deze woorden heeten *gemeenslachtig*.

163. De onderscheiding van *mannelijk* en *vrouwelijk* heeft zich ook tot enkele diersoorten uitgebreid, nl. die, welke nauw met den mensch in betrekking staan. Soms is er dan een algemeene naam met twee bijzondere namen voor het M. en V., b. v. de *hond* (*reu* of *rekel* en *teef*); het *paard* (*hengst* en *merrie*); het *rund* (*stier* en *koe*); het *zwijn* (*beer* en *zeug*); het *schaap* (*ram* en *ooi*); de (het) *haas* en het *konijn* (*rammelaar* en *voedster*); het *hoen* (*haan* en *hen*); of er is naast den mannelijken vorm een vrouwelijke ontstaan: *ezel* — *ezelin*, *leeuw* — *leeuwin*; of naast den vrouwelijken vorm een mannelijke vorm: *kat* — *kater*, *duif* — *doffer*.

Bij de overige dieren wordt de onderscheiding tusschen het mannelijke en het vrouwelijke dier in den regel niet gemaakt, of het moest uitdrukkelijk noodig wezen, en dan geschiedt het door eene bijvoeging: een *mannetjes-vink*, een *wijfjes-arend*. Wel worden ze, of tot het mannelijk, of tot het vrouwelijk geslacht gerekend: een groot dier is meest een *hij* en een klein dier een *zij*, maar de kunne van het dier wordt hier niet in aanmerking genomen: *De olifant verzorgt zijne jongen*, *De arend legt zijne eieren*, enz.

¹⁾ Deze woorden zijn eigenlijk van gelijken oorsprong, vgl. got *nithjis* (m.) en *nithjo* (vr.), maar die eenheid van afkomst is in den tegenwoordigen vorm verholten.

OPMERKING. De namen der in het laatste geval bedoelde dieren noemt men met een zonderling samengestelden term *zelfslachtig*. Van de groote dieren, die toch V. genomen worden, zijn te onthouden: *eend, gans, zwaan, raaf*, en *slang*, en van de kleine, die toch M. zijn: *kolibrie, vink, nachtegaal, kikvorsch, voren, baars, spreeuw, mol*.

164. Bij deze natuurlijke onderscheiding is het niet gebleven. De onderscheiding *mannelijk* en *vrouwelijk* is ook overgegaan op een aantal namen van zaken. Wat de oorzaken daarvan geweest zijn, ligt eenigszins in het duister. Voor een deel wordt aan den invloed der fantasie gedacht, waardoor dingen als een *hij* of eene *zij* gepersonifieerd werden, b. v. *de storm* een *hij*, *de lente* eene *zij*, en zoo meer. Waarschijnlijk echter heeft de gelijkheid in vorm van sommige zaaknamen met persoonsnamen nog grooter invloed gehad. Maar ook dit is moeilijk na te gaan, omdat dit in menig geval eene vormgelijkheid in overoude tijden geweest is. Bovendien hebben op dit gebied talrijke verschuivingen, vergissingen, onregelmatigheden, enz. plaats gehad. Zoo is het grammaticale geslachtsonderscheid, voor zoover het niet in natuurlijk onderscheid zijn steun vindt, eene indeeling der substantieven in drie categorieën geworden, *gegrond op analogie in de vormverschillen, die zij zelf vertoonen, of die van hunne attributen*.

Dit geslachtsonderscheid openbaart zich minder aan de substantieven zelf, dan aan de begeleidende of corresponderende woorden. Het komt vooral uit in de volgende verschijnselen:

1°. in de keus van den *tweeden naamsvorm enkelvoud*, die ook in minder alledaagsch taalgebruik nog niet verdwenen is: *de verschrikkingen des doods, de werken des vredes, de rampen des oorlogs, de wonderen des hemels, de voorstellen der Regeering, de oprichting der maatschappij*, enz.

2°. in de *congruentievormen der bijvoeglijke (adnominale) woorden*, die de substantieven vergezellen; vooral in de begeleiding van den 2en nvl.: *des, mijns*, enz. of *der, mijner*, enz. en die van den voorwerpsvorm in het mannelijk enkv.: *den, dezen, mijnen* of *mijn*, enz.

3°. in de keus van het *pers. vwd.*, dat in den 3en pers. enkv. met een enkelvoudig substantief correspondeert: *De maatregel*

is genomen, maar hij zal niet baten. Zijne kennis is uitgebreid, maar zij baat hem weinig. Al is de leugen nog zoo snel, De waarheid achterhaalt haar wel. — „De dood, die spaart noch zoete jeugd, Noch gemelijken ouderdom, Hij maakt den mond des reed'ners stom,” enz.

4°. in de keus van het *bezittelijk vmd.*, dat in den 3en pers. enkv. met een enkelvoudig substantief correspondeert: *de houding der Regeering* = hare houding; *het besluit van den Gemeenteraad* = zijn besluit; *het optreden vanden Bond* = zijn optreden; *de voorstellen der Commissie* = hare voorstellen; *de macht der liefde* = hare macht, enz.

OPMERKINGEN. 1. Het onderscheid tusschen *mannelijk* en *vrouwelijk* is alleen, waar het personen geldt, duidelijk in het taalgevoel aanwezig, en openbaart zich dan ook in het gewone, instinctmatige spreken. Bij de dieren wordt het onderscheid alleen dan levendig gevoeld, wanneer, wanneer de aard der mededeeling het meebrengt: *Waar is de poes? Ze is bij haar (d'r of 'r) jongen. De hengst schopte de merris, omdat hij ze mee wilde hebben, maar zij wilde haar veulen niet verlaten.* Anders hoort men weleens van de kat: *Hij heeft gesnoept*, waarbij intusschen niet is te vergeten, dat *kat* de algemeene soortnaam is. En zelfs zijn er streken in ons land, waar men van eene vrouw als van een *hij* spreekt.

2. Bij het gebruik van *zaknamen* wordt levendig het verschil gevoeld tusschen zaken, die als een *hij* of *die*, en andere, die als een *het* of *dat* beschouwd worden. Het groote verschil tusschen de lidwoorden *de* en *het* heeft dit onderscheid waarschijnlijk in het taalgevoel bewaard: *kamer, tafel, stoel, stoof, kachel, schoorsteen, zolder*, enz. hebben het *persoonsgeslacht*; *tapijt, raam, gordijn, behangsel, plafond*, enz. het *zakgeslacht*.

Minder levendig, en in vele streken zoo goed als uit het taalgevoel verdwenen, is de onderscheiding van *mannelijk* en *vrouwelijk* bij zaaknamen, althans in een groot deel van Noord-Nederland. Een Hollander, een Fries, een Drenth, zegt van eene *tafel*, dat *hij* in het midden staat, van eene *lamp*, dat *hij* walmt, van eene *kachel*, dat *hij* slecht brandt, enz. Gelderschen en Brabanders daarentegen maken veel onderscheid tusschen *hij* 's en *ze* 's, als ze van zaken spreken. ¹⁾ Evenzoo doen de Zuid-Nederlanders. Daarentegen worden stofnamen door een groot deel der Nederlanders bijna geregeld vrouwelijk genomen.

¹⁾ Zie het *Aanhangsel*.

Van *koffie, thee, olie, boter*, enz. sprekende, zegt men: *Ze is goed. Ze is niet best*, enz.; ja, men doet dit zelfs bij de weinige stofnamen, die mannelijk zijn, b.v. *Die wijn, ze is veel te duur*. Anderen weer maken stofnamen mannelijk.

De tegenzin om bij zaaknamen M. en V. te onderscheiden blijkt ook hieruit, dat men, van zaken sprekende, liever voornaamwoordelijke bijwoorden, als: *er van, er aan, er op, er naast, er achter*, enz. gebruikt, dan pers. vnvwd. met een voorzetsel: *Hij zit op den stoel = er op*. En wordt er geen voorzetsel gebruikt, dan ontkomt men veelal aan de keus door het gebruik van een aanw. vnvwd.: *Waar is de brief? Die ligt op tafel*.

3. Dat vele sprekers het verschil tusschen *de* en *den* in den 4en nvl. enkelvoud niet in acht nemen, is niet zoo zeer als een bewijs aan te merken, dat het geslachtsondercheid niet gevoeld wordt. Immers het is slechts een der vele gevallen, waarin de slot-*n* in vele streken verwaarloosd wordt, als: in meervouden (*paarde*), in infinitieven (*loope*), in stoffelijke bijv. nvdn. (*houte*), in telwoorden (*zeve, nege*) en alle andere woorden, die op eene *n* eindigen (*hede, gistere, buite*) enz. *V. hoven etc. in Drenge's taal- en spraak- en geschiedk.*

4. Het onderscheid tusschen *mannelijk* en *vrouwelijk* bij zaaknamen heeft intusschen toch nog belangrijke sporen in het algemeene taalgehoor nagelaten:

a. in genitiefvormen, die bij eenigszins geoefende lezers meestal vast in het gehoor liggen: *des daags, des avonds, des nachts, des zomers, des winters, des geestes, des oorlogs, des vredes, des hemels, des doods*, enz., naast: *der week, der lente, der linde, der natuur, der hel, der liefde, der waarheid, der verschrikking*, enz.

b. in overgebleven verouderde datiefvormen: *ten dage, ten dienste, ten hemel, ten laste, ten overvloede, ten steun, ten strijde, ten vloek, ten zegen, ten zoen*, enz., naast: *ter aarde, ter eere, ter inzage, ter keuze, ter ruste, ter school, ter zake, ter zee, inderdaad*, enz.

c. in overgebleven verouderde genitiefvormen: *goedsmoeds, barrevoets, veelsins, rechtsreeks, halfstok(s), kwaadschiks*, enz. naast: *zaliger gedachtenis, oudergewoonte, eenigermate, onderwijl*, enz.

d. in uitdrukkingen, waar de vorm *den* zelfs in het spreken bewaard blijft bij menschen, die anders deze letter verwaarloozen, nl. vóór een klinker of een zachte beginmedeklinker: *aan den arm, aan den Amstel, naar den aard, van dien aard, tegen den avond, in den omtrek, in den oorlog, aan den ingang, op den uitkijk, op den Dam, in den Doelen, voor den dag, aan den drank, op den duur, op den dijk, aan den gang, op den vloed*, enz.

Hierbij kan nog gevoegd worden, dat het onderscheid tusschen

mannelijke en *vrouwelijke* zaaknamen in vele gevallen ook invloed heeft gehad op traditioneele beeldspraak: *de Natuur* eene moeder, *de Pers* eene koningin, *de Plicht* een vriend, *de Kunst* en *de Wetenschap* soms dienaressen of slavinnen, enz., al is overigens de verbeelding volstrekt niet aan het woordgeslacht gebonden.

165. In dezen stand van zaken is het ondoenlijk aan de ongelijkheden der spreektaal ten aanzien van de *hij's* en *zij's* onder de zaaknamen eenigen regel te ontleenen. Intusschen is en blijft het eene onderscheiding, die onder den invloed van het verleden nog vrij algemeen bij het schrijven en lezen in acht genomen wordt, en aan dit soort van taalgebruik eene grootere mate van gebondenheid geeft, dan aan het spreken. Het is te midden van de vrijheden der spreektaal in dit opzicht, eene traditie, die vooral door het vele drukwerk, dat de menschen dag aan dag onder de oogen krijgen, in wezen gehouden wordt.

Wie veel leest en schrijft, heeft met deze onderscheiding dan ook gewoonlijk weinig moeite. In de laatste 25 jaren houden de meeste schrijvers zich aan de onderscheiding, zooals die inder tijd door DE VRIES en TE WINKEL, geleid door de historie en in twijfelachtige gevallen zelfstandig beslissend, is vastgesteld, en vele schrijvers volgen op het gehoor of het geheugen af deze aanwijzingen.

Er zijn bovendien eenige regels, die het instinctmatig in acht nemen dezer onderscheiding steunen; en wie in twijfelachtige gevallen heel nauwkeurig wil of moet zijn, raadpleegt een woordenboek.

OPMERKINGEN. 1. Het volgen van deze aanwijzingen is geheel vrijwillig en niemand kan het recht ontzegd worden om er van af te wijken. Dichters b.v. doen het meermalen, hetzij omdat zij aan eene personificatie denken, die van het grammaticaal geslacht verschilt, hetzij om redenen van klank of rhytmus, hetzij nu en dan uit achteloosheid. Ook in afgebeelde spreektaal (b.v. in romans) is het natuurlijker die spreektaal af te luisteren, dan daarbij regels te volgen. En in privaat schrijfsgebruik gunt ieder zich zoo veel losheid en gemak, als hij oorbaar acht. Maar overigens wordt de traditioneele onderscheiding meest trouw gevolgd.

Vraagt men, hoe die trouw aan eene dergelijke traditie te verklaren is, dan vindt men o. m. de volgende waarschijnlijke oorzaken:

a. Eenheid en bestendigheid in het algemeene schrijfsgebruik zijn van zooveel belang, dat de meerderheid van hen, die gewoon zijn de pen te voeren, niet gemakkelijk tot veranderingen te bewegen zijn.

b. Het volgen van een redelijken regel bij het schrijven vinden de meeste menschen gemakkelijker dan zelf uit de vormen, die het wisselzieke spreekgebruik aanbiedt, eene keus te doen.

c. De zaaknamen of alle *mannelijk*, of alle *vrouwelijk* te verklaren, is eene eenvormigheid, die op zooveel punten met de overblijfselen hunner vroegere onderscheiding in botsing komt (vgl. § 164, *Opm.* 2 en 4), dat eenstemmigheid in het volgen van zulk een afgesproken regel vermoedelijk toch nooit te verkrijgen is.

2. Bovenstaande meeningen worden echter niet door alle taalkundigen gedeeld. De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze spelling en verbuiging* stelt ten aanzien van het geslachtsonderscheid het volgende voor:

a. alle niet-onzijdige zaaknamen, verzamelnamen en abstracta (d. w. z. alle substantieven, behoorende tot de groepen III en IV van § 80) als mannelijk te beschouwen en in het enkelvoud aan te duiden met *hij*, *hem* of *zijn*, maar de genitieven bij voorkeur te omschrijven door het voorzetsel *van* of anders de vrouwelijke genitiefvormen der begeleidende woorden te gebruiken.

b. de niet-onzijdige stofnamen naar verkiezing M. of V. te nemen.

Voor het oogenblik kan alleen geconstateerd worden, dat bedoelde Vereeniging voor deze en dergelijke voorstellen propaganda maakt. De bijzonderheden omtrent die beweging behooren niet tot het bestek dezer spraakunst.

166. De grammaticale geslachtsonderscheiding komt alzoo neer op eene indeeling der substantieven in drie groepen: *mannelijke*, *vrouwelijke* en *onzijdige*.

De *onzijdige* zijn kenbaar aan de vóórplaatsing van het lidwoord *het*.

De *mannelijke* en *vrouwelijke* substantieven worden begeleid door het lidwoord *de*, waarvan zich echter voor elk der beide categorieën verschillende vormen ontwikkeld hebben.

Voor *persoonsnamen* en voor een deel der *diernamen* berust deze onderscheiding op hunne natuurlijke geslachtsonderscheiding (§§ 162 en 163).

Tot het onderscheiden van de overige niet-onzijdige substantieven kunnen de volgende regels dienen:

I. Tot het MANNELIJK GESLACHT behooren:

- 1°. De namen van **bergen**: *Etna, Drachenfels*.
- 2°. de namen van **boomen**. (*Linde* en *tamerinde* zijn V.).
- 3°. de namen van **munten**. (*Mark, mijt, pistool, guinje* zijn V.).
- 4°. de namen van **steen** als voorwerpsnamen. (Als stofnamen zijn zij O.)
- 5°. de namen van **zaken** op **aar, aard, erd, em** en **sem**: *lesenaar, standaard, lommerd, adem, bloesem*, enz.
- 6°. de namen van **zaken** op **lm** en **rm**: *walm, darm*, enz. (*Palm* [handvlak, maat of kruid], *helm* [plant] en *uniform* zijn V.).
- 7°. de namen van **vaartuigen** op **er**: *logger, kotter, schoener*, enz.
- 8°. de namen van **vruchten** op **oen** en **el**: *citroen, eikel*, enz..
- 9°. de namen van **werktuigen** op **el** en **er**, die van **ww.** zijn afgeleid: *hevel, prikkel, gieter, snuiter*, enz. (*Griffel, schoffel* zijn V.)
- 10°. de woorden op **dom**, die niet Onz. zijn: *adeldom, rijkdom, wasdom*, enz. Ook *eigendom* (recht van bezit) is M.

II. Tot het VROUWELIJK GESLACHT behooren:

- 1°. de namen van **stoffen**, die niet O. zijn. Ook zijn er eenige M. stofnamen uit te zonderen: *room, honig, nectar, wijn, inkt, mosterd, azijn*, en enkele andere.
- 2°. de namen van **vaartuigen**, uitgezonderd die op *er*. Ook de *eigennamen* van schepen zijn V.
- 3°. de namen van **letters, cijfers, noten** en **intervallen**.
- 4°. de namen van **muziekinstrumenten**. (*Horen, doedelzak* en *triangel* zijn M.).
- 5°. de woorden op **e, de** (*vrede* is M.), **te, held, nis**, de van **ww.** afgeleide op **ing** en **st** (*dienst* en *last* zijn M.) en de niet-onzijdige op **schap**. (Terwijl *gaarde, groete, stonde, schrede* en *trede* V. zijn, zijn *gaard, groet, stond, schred* en *tred* M.)
- 6°. de woorden op **age, ij, ei, ie, iek, teit** en **uw**.

OPMERKINGEN. 1. Daar de onzijdige woorden dadelijk aan het lidwoord *het* herkend worden, zijn daarvoor geen regels vermeld en zijn ook in bovenstaande regels de uitzonderingen van woorden, die tot het onzijdig geslacht behooren, weggelaten.

Intusschen zijn er eenige woorden, die in sommige streken tegen den algemeenen regel *onzijdig* genomen worden. De voornaamste daarvan zijn: *asch, baard, boter, circus, deken, drop, eend, enkel, ezel*,

fabriek, hit, kameel, kaneel, ketting, kin, kop, koffer, kuit, lade, liniaal, lei, locomotief, machine, melk, muziek, punt (leesteeken), rijst, rook, ruit, schil, schilderij, school, schouder, singel, sneeuw, steiger, suiker, wang, zaal.

Daartegenover staan eenige andere, die soms tegen den algemeenen regel in *niet-onzijdig* worden gemaakt: *buis* (kleedingstuk), *cijfer*, *dozijn*, *fret*, *kanaal*, *koord*, *lommer*, *moes*, *orgel*, *raam*, *roodvonk*, *slik*, *slijm*, *spoor*, *stof*, *touw*, *venster*, *vest*, *was*.

2. Bij samengestelde woorden is het regel, dat ze het geslacht van het laatste deel der samenstelling volgen, wanneer het geheel eene soort noemt van hetgeen het laatste deel beteekent, b.v.: *kerkdeur*, *haarbos*, *intocht*, enz.

De eenige uitzonderingen op dien regel zijn *kerkhof* en *tijdstip*, die O. zijn, ofschoon *hof* M. en *stip* V. is. Ook *postzegel* is hier in de laatste jaren bijgekomen en wordt meest niet-onzijdig gebruikt. Terwijl men nl. zegt: *het zegel*, *een groot zegel*, *een mooi zegel*, enz. heet het bij postzegels: *de postzegel*, *een nieuwe postzegel*, *een mooie postzegel*, enz.

FUNCTIEVERSCHIL EN CONGRUENTIEVORMEN.

167. Functiever­schil (naamvalsverschil) is eene verandering, die alleen voorkomt bij zelfstandigheidswoorden, d. w. z. (vgl. § 79) bij *zelfstandige naamwoorden*, *zelfstandige voornw. n.* en verder alle *zelfstandig gebruikte* adnominale woorden.

De beschouwing der functies, waarin een zelfstandigheidswoord kan voorkomen, heeft plaats gehad in de *leer van den enkelvoudigen zin* en een overzicht dier diensten geeft § 84.

De vormen, waardoor dit functiever­schil wordt uitgedrukt, heeten naamvallen, die theoretisch nog ten getale van vier worden onderscheiden. Het vormverschil is in den loop der tijden echter zoo gering geworden,¹⁾ dat het bij de zelfst. nwdn. in het meervoud geheel verdwenen is en bij de zelfst. nwd. in het enkelvoud zich op zijn hoogst *twee*, bij de persoonlijke vwnwdn. zich op zijn hoogst *drie* verschillende vormen vertoonen.

¹⁾ Vgl. als voorbeeld van vroeger vormverschil bl. 138, de noot.

Toch heeft het zijn nut vier naamvallen te blijven onderscheiden, 1°. omdat de begeleidende (congrueerende) woorden meer vormverschil bewaard hebben;

2°. omdat de termen eerste, tweede, derde en vierde naamval (*nominatief, genitief, datief en accusatief*) noodig zijn ter verklaring van een aanmerkelijk getal oude vormen, die het hedendaagsche taalgebruik nog in wezen houdt.

OPMERKINGEN. 1. In het oudste Germaansch waren nog een paar naamvallen, die geheel verdwenen zijn: de *vocatief* (nvl. van den aangesproken persoon), die spoedig verdrongen is door den 1^{en} nvl., en de *instrumentalis* (middel- of werktuigaanw. nvl.), die ook al zeer vroeg plaats heeft gemaakt voor accusatiefbepalingen met een voorzetsel *door, met*, enz.

2. Als een derde argument om vier naamvallen te blijven onderscheiden, kan nog gelden, dat het uiteenhouden van de daaraan verbonden begrippen onmisbaar is bij studie van andere talen.)

168. Niet voor elke functie bestaat een afzonderlijke vorm. Hieruit volgt, dat sommige naamvallen voor meer dan één functie moeten dienen. Het volgende overzicht daarvan is af te leiden uit de *leer van den enkelvoudigen zin*, waarnaar de aangehaalde paragrafen verwijzen:

I. De eerste naamval is een vorm voor:

1°. het onderwerp (§ 9, 1° en 2°): *De dokter komt. De man is ziek. Ik ben gereed. De mijne is weg. Die gaat heen.*

2°. het naamw. deel van het gezegde (§ 6, 1°. en 2°): *Hij is de dader. Hij wordt, blijft, schijnt, lijkt, heet mijn vriend. Ik ben het. Dat zijn ze. Ge zijt de mijne. Zoekt gij den vaandrig? Die ben ik.*

II. De tweede naamval is een vorm voor:

1°. eene bijvoeglijke bepaling (§ 34, 6°): *'s Mans woorden. De besluiten des keizers. De zorgen der weduwe. De behoeften des volks. Het lot der soldaten. Mijsn gelijke. Enkelen uwer. Het belang der zijnen. Diens broeder. Wiens hoed. Iemands verzoek.*

2°. eenige *bijwoordelijke bepalingen (§ 39, 4° — § 41, 4° — § 57 III): *Hij ging zijns weegs. Hij komt 's Zondags. Hij loopt liever leegsliffs* (zonder iets te dragen).

3°. een *oorzakelijk voorwerp (§ 29, 1°): *Hij is des levens moede. Hij was der genade deelachtig. Gedenk mijner.*

III. De derde naamval is de vorm voor:

het meewerkend voorwerp (§ 24, a—d); *Ik weigerde den man het boek. De zaak was hem duister. Die taak is velen te zwaar. De tranen stonden den knaap in de oogen. Daar was me de deur dichtgevallen.*

IV. De vierde naamval is een vorm voor:

1°. het lijdend voorwerp (§ 17, 1° en 2°): *Hij haalt den dokter. Hij ziet mij. Neem den mijnen. Dien riep hij. Wien zoekt gij?*

2°. het oorzakelijk voorwerp (als wisselvorm van den 2^{en} nvl. § 29, 1°): *Gedenk den Sabbathdag. Hij is het leven moe. Zij zijn de vesting meester.*

3°. alle voorwerpen en bepalingen met een voorzetsel (§ 25, 2° — § 29, 2° — § 37, 2°): *Dat zette aan den maatregel kracht bij. Hij spotte met den maatregel. Het haantje op den toren. Door dien schok viel hij.*

4°. eenige bijwoordelijke bepalingen (39, 3° — § 41, 3° — § 57 IV — § 59 a): *Hij gaat den tuin in. Hij komt den 1^{en} Mei. De opening is anderhalven meter breed. Hij kwam binnen, den hoed op het hoofd.*

Aan dit overzicht is toe te voegen, dat de bijstellingen (§ 34, 8°) steeds den nvl. overnemen van het zelfst. woord, dat zij bepalen: *Franklin, de uitvinder des bliksemafleiders, werd te Boston geboren. De dood van Willem van Oranje, den vader des vaderlands. De verraders brachten Floris V, den gehaten beschermer der poorters, nog den dronk van St. Geerten-minne toe.* Staat het bepaalde woord echter in den 2^{en} nvl., dan neemt de bijstelling toch den 4^{en} aan: *Door de bekrompen omstandigheden zijns vaders, een armen zeepzieder, werd Franklin... enz.*

Ook de bepalingen van gesteldheid nemen den nvl. van het bepaalde woord over. (Vgl. § 62 III en § 66 Opm.).

OPMERKING. Niet alle vormen zijn evenzeer gebruikelijk. B.v. die van een sterretje voorzien (III, 2° en 3°), beperken zich tot een zeker aantal uitdrukkingen en komen bovendien uitsluitend in ongemeen taalgebruik voor.

In het algemeen behooren de genitieven in hoofdzaak tot het

min-alledaagsche taalgebruik, vooral wat het M. en O. enkelvoud betreft. Ze komen veel in verzen voor, maar zijn ook aan het proza niet vreemd. De volgende zijn ontleend aan een drietal bladzijden uit Alberdingk Thym's *De organist van den Dom: de grachten der oude bisschopsveste, deze vernuftigste en goedhartigste der scholieren, den arbeider in 's Heeren wijngaard, een man des gebeds, het offer zijner liefde, welker kleinste zijdeur, de minste zweem eener wanhopige gelatenheid, de weemoedige uitdrukking der blindheid, de zachter levensgloed des ouderdoms, de open plaats der Abdij, op dit punt der stad, het blusschen der kaarsen en lampen, eenige zijner leerlingen, knapen der schole, na afloop der les, een der pijlerbunders, de zoldering des orgels, de middelbeuk der kerk, de figuur des blinden, wiens eerwaardig hoofd, de vertaling der uitgebrachte orgelklanken, de holle ruimte der kerk.* De tweede nvl. is dan ook volstrekt niet verouderd, al is hij inzonderheid eigen aan een bepaalden stijl. Ook in gewoon taalgebruik wisselt hij het veelvuldig wederkeeren van het voorzetsel *van* op aangename wijze af, vooral waar dit voorzetsel kort achtereen tweemaal zou moeten staan, b.v.: *van de voornemens der Regering*, enz.

In het spreken en in gemeenzame schrijftaal komen veel vormen als *Jan zijn boek, Mina d'r lei* voor. Deze populaire constructie breidt zich in het schrijfsgebruik wat uit, maar zal toch wel nooit den 2^{en} nvl. verdringen.

169. Door congruentie is te verstaan eene tweede soort van buiging, die aan de attributieve bijvoeglijke (*adnominale*) woorden eigen is, en waardoor deze hun verband uitdrukken tot het woord, dat zij bepalen. Hier zijn, gelijk nader uit het overzicht der vormen blijken zal, — twee groepen te onderscheiden, die overeenkomstige (analoge) vormen vertoonen:

1°. de bijvoeglijke naamwoorden en de bijvoeglijke woorden, die daarmede overeen komen.

2°. de bijv. voornaamwoorden en de bijvoeglijke woorden, die er mede overeen komen.

OVERZICHT DER BUIGINGSVORMEN.

170. Ten einde de analogie in de verschillende buigingsvormen der zelfstandige en adnominale woorden licht te overzien, is het noodig de volgende opmerkingen in het oog te houden.

1°. Bij de zelfstandige naamwoorden is in de vier naamvallen alle vormverschil verdwenen *op dat van den 2^{en} nvl. enkelvoud na*. In het meervoud bestaat in het geheel geen verschil.

2°. Naar de vorming van den 2^{en} nvl. enkelvoud splitsen de zelfstandige naamwoorden zich in *twee groepen*:

a. die met een genitief-enkelvoud op s;

b. die met een genitief-enkelvoud op en.

Deze groepen, gewoonlijk *sterke* en *zwakke* substantieven genoemd, zullen in deze spraakkunst met de termen s-klasse en en-klasse onderscheiden worden.

OPMERKING. Het ontstaan van dit buigingsverschil behoort tot de historische grammatica en kan in het bestek dezer practische spraakkunst niet voldoende toegelicht worden. Voor de bijzonderheden daarvan zij verwezen naar de *Nederlandsche Spraakkunst*, 4e stuk.

3°. Het geslachtsonderscheid der zelfst. nwdn. veroorzaakt wel verschillen in het enkelvoud, *maar niet in het meervoud*.

4°. Het *onzijdig enkelvoud* heeft feitelijk slechts één vorm voor den 1^{en}, 3^{en} en 4^{en} nvl. De 2e nvl., die er van voorkomt, is eene navolging van den 2^{en} nvl. M. enkv.

5°. Gelijk in § 169 is aangewezen, splitsen de *bijvoeglijke (adnominale)* woorden zich in twee groepen, naar de twee stellen analoge vormen, die uit het gebruik zijn af te leiden:

a. die met niet anders dan e- of en-vormen;

b. die met zeer afwisselende vormen, waarvan de 2^e nvl. op s in het M. en O. enkv., en die op er in het V. enkv. en in het meervoud, de meest in het oog vallende zijn.

Deze groepen, gewoonlijk de *zwakke* en de *sterke* verbuiging der bijvoeglijke woorden genoemd, zullen hier in het vervolg met de termen bijvoeglijke en voornaamwoordelijke verbuiging onderscheiden worden.

OPMERKING. Daar de namen *zwak*, en *sterk*¹⁾ in dit en het voorgaande geval geen sprekende beteekenis hebben, is naar termen gezocht, die uit het hedendaagsche taalgebruik zijn af te leiden.

¹⁾ Voorgesteld indertijd door Jacob Grimm.

Door den naam voornaamwoordelijke verbuiging wordt ook duidelijk aangegeven, hoe de zg. *sterke* verbuiging der adjectieven (vgl. hierna § 172, N°. 4, *Opm.* 5) onder den invloed der bijv. voorwrdn. ontstaan is.

6°. Van de zelfstandige voornaamwoorden hebben de persoonlijke voorwrdn. eene geheel op zich zelf staande buiging, waarvan het voornaamste kenmerk is, dat de 2^e, 3^e en 4^e nvl. van een anderen stam is dan de 1^e nvl. *af h_{ij} - heen*

De overige zelfstandige voorwrdn. hebben voor het meerendeel de *voornaamwoordelijke* verbuiging, maar ook enkele die van No. 2 of 3. *v. l. f. of m. / a. o. p. o. e.*

7°. In het algemeen moet opgemerkt worden, dat verbuigingen niets anders zijn dan schema's, die de bedoeling hebben om van de vele vormen, die zich bij de naamwoorden voordoen, de overeenkomst in het oog te doen vallen.

OPMERKING. Zoo is het b.v. eene verkeerde opvatting, dat alle M. E. substantieven een genitief op s zouden hebben, omdat die vorm nu eenmaal in het schema voorkomt. Alleen het gebruik beslist, of zulk een genitief bestaat. Bij een aantal woorden ontbreekt hij, doordat de welluidendheid er zich tegen verzet, b.v. bij woorden op een sisklank, en bij andere, omdat ze nooit in een taalverband voorkomen, waarin een 2e nvl. past, b.v. bij een aantal huishoudelijke woorden.

8°. In de volgende schema's zijn sommige uitgangen tusschen haakjes geplaatst. De vette letter tusschen haakjes geeft uitgangen aan, die alleen in min-alledaagsche taal gebruikelijk zijn. De tusschen haakjes geplaatste cursieve letters herinneren aan uitgangen, die als geheel verouderd zijn te beschouwen en nog alleen in een beperkt aantal overgebleven uitdrukkingen voorkomen.

OPMERKING. De laatst bedoelde uitdrukkingen heeten *archaïsmen*. Al worden zij slechts nu en dan gebruikt, is het toch de taak der spraakkunst hunne herkomst zooveel mogelijk toe te lichten.

171. Na deze algemeene opmerkingen is het overzicht van de buigingsvormen der naamwoorden in de volgende schema's samen te vatten.

No. 1. ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN. (s-klasse).

M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud (s of n).		
1. man	vrouw	kind	zonen	dochters	kinderen
2. —s	—	—s	—	—	—
3. —(e)	—	—(e)	—	—	—
4. —	—	—	—	—	—

Vóórgeplaatste Vr. verwantschapsnamen of personificaties hebben ook een 2^{en} nv. op s: *Moeders verjaardag. Waarheids echte leering.*

Een genitief op es hebben: *geestes, huizes, kruizes, vleesches.*

Bijzondere vormen zijn: *Maurits' moed. Marnix' psalmen, Alva's, Mimi's, Otto's, Nassau's, Jansjes, Mietjes.*

Familienamen in den 2^{en} nvl. schrijft men liefst ook met 's, vooral als zij uit twee of meer woorden bestaan: *Mulder's, Ten Brink's, Van den Berg's.*

BIJVOEGLIJ
No. 3. BIJVOEGLIJKE VERBUIGING.

M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud.
1. blinde	blinde	blinde	blinde
2. —en	—e	—en	—e
3. —en	—e	—e	—e(n)
4. —en	—e	—e	—e

Evenzoo worden verbogen:

1°. de bijv. rangtelwoorden: *derde, vierde, enz.*

2°. de zelfst. bez. vnvwdn.: de *mijne, de onze* (van vooraf genoemde personen of zaken gebezigd).

3°. *zelfde* in *dezelfde* (bijv. gebruikt; soms ook zelfst., maar dan als N°. 2).

WOORDEN.

No 2. ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN. (en-klasse).

	M. E.	O. E.	Meervoud (op n).	
1.	heer	hart	heeren	harten
2.	—en	—en	—	—
3.	—	—	—	—
4.	—	—	—	—

Evenzoo worden verbogen:

1°. *mensch, paus, prins, vorst*; verder: *graaf, hertog, profeet* en *knaap*, die ook een 2^{en} nvl. op s hebben.

2°. *getuige, bediende; de arme, de zieke*, enz.

3°. *gene*, in *de gene* en *die gene*, en alleen in het mv.: *dezulken, de zoodanigen*.

4°. alleen in het mv. *de mijnen, de onzen*, (van familieleden, aanhangers, troepen; vgl. § 106).

WOORDEN.

No 4. VOORNAAMWOORDELIJKE VERBUIGING.

	M. E.		V. E.		O. E.	Meervoud	
1.	mijn	deze	mijne	deze	mijn	dit	mijne deze
2.	—s	—s	—er	—r	—s	—	—er —r
3.	—(en)	—n	—e(r)	—(r)	—(en)	dit	—(en) —(n)
4.	—(en)	—n	—e	—	—	dit	—(e) —

(en)

Evenzoo worden verbogen:

1°. als **mijn**: *uw, zijn, haar, hun* en alleen in het enkelv.: *een*.

2°. „ **deze**: *de, die* (2^e nv. M. E.: *diens*), *gene* (zonder 2^e nv.), *onze* en het vragende *welke* (zonder 2^e nv.).

3°. als **dit**: *het* (met *des* als 2^e nv.) en *dat*.

4°. „ **mijn**: *elk, ieder, menig* (alleen enkv. en zonder 2^e nv.).

5°. „ **deze**: alleen in het meervoud: *alle, beide, vele, sommige, eenige, enkele* en *andere*.

No. 5. **PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN.**

Enkelvoud.

1. ik	jj	hij	zij	het
2. mijns	jous	zijns	haars	
mijner	jouwer	zijner	harer	
3. mij	jou	hem	haar, ze	het
4. mij	jou	hem	haar, ze	het

Meervoud.

1. wij	gj jullie	zij
2. onzer	uwer	hunner
onzes	uws, jullies	huns
3. ons	u, jullie	hun, ze
4. ons	u, jullie	hen, ze

No. 6. **OVERIGE ZELFST. VNWD.**

- a. Voor de zelfstandig gebruikte bez. vnwdn. zie **no. 3** en **2**.
- b. De zelfstandig staande aanw. vnwdn. *deze, dit, die* en *dat* volgen evenals de bijvoeglijke de verbuiging **no. 4**.
- c. De zelfstandige vragende vnwdn. *wie* en *wat* komen overeen met *die* en *dat* (**no. 4**).
- d. Het onbepaalde vnwd. *iemand* heeft een 2^{en} nvl. *iemands*.
- e. *Elk* en *ieder* hebben zelfst. gebruikt een 2^{en} nvl. op s.

N.B. Ook de in **no. 4** onder 5°. vermelde telwoorden *alle, beide, vele, sommige, eenige, enkele* en *andere* volgen zelfstandig van zaken gebruikt de verbuiging **no. 4**.

BIJZONDERHEDEN.

172. Omtrent deze vermelde groepen van buigingsvormen zijn de volgende opmerkingen te maken.

No. 1.

1. Als gevolg van den ouderen vorm des genitief-uitgangs (es voor s) is de heldere klinker in *des daags, zijns weegs, een eind weegs* en in *slaags* te verklaren nl. uit *dages, weges*, enz.

2. Het verdient de aandacht, dat alleen zulke vrouwelijke persoonsnamen de genitief-s aannemen, die het karakter van eigennamen hebben (§ 96) en daardoor het lidwoord kunnen missen. Dus wel: *Tantes bezoek*, maar niet: *naaisters rekening, pleegzusters bezoek*. Verder is het ook mogelijk bij personificaties: *Wijsheds eerste les, Eenvouds Godspraak, Natuurs geheimenissen, Lentes komst* en dergelijke, die ook het karakter van eigennamen hebben en zonder lidwoord kunnen staan.

's *Werelds loop* is eene geijkte uitdrukking, maar die dagteekent uit een tijd van verwarring in de geslachten (15e en 16e eeuw), toen men *des taels, des roets, des moeders, des werelts*, enz. ging schrijven.

3. Soms wordt eene geheele uitdrukking in den genitief geplaatst: *van Karel den Grooten's diadeem* (Potg.). *Dat won zijn trouwe Bruidjes hart* (Staring). *Michiel de Ruyter's loopbaan*. Zoo zegt men ook: *op zijn moeders schoot*, maar *in zijns vaders huis*, enz.

4. Regel is het, dat een genitief, behalve van eigennamen, het bepaalde woord volgt. In literaire taal wordt hij echter menigmaal voorgeplaatst: *Op des Geestes breede, diepe stroomen. Der zonne glans. Der tijden nacht*, enz.

5. De tusschen haakjes geplaatste (e) in den 3en nv. enkv. M. en O. herinnert aan den tijd, toen de M. en O. substantieven in dien nvl. nog op e uitgingen. Herinneringen uit dien tijd, toen de voorzetsels ook nog door een 3en nvl. werden gevolgd, zijn:

ten dage, van daag, (uit *dage*), *ten dienste, ten laste, onder eede, bij monde, ten name, Gode*, enz. voor de mannelijke, en: *in den beginne, ten besluite, ten bewijze*, (prins) *van den bloede, om den broode, ten deele, in gemoede, in geschrifte, ten getale, ten grave, uit hoofde*,

ten hove, ten huize, den lande, ten opzichte, te velde, met dien verstande, ten vervolge, enz. voor de onzijdige substantieven.

In uitdrukkingen met vrouwelijke substantieven: *ter eere, op hope van, op straffe, ter ure, ter zake*, enz. is de *e* geen buigingsuitgang, maar [een deel van het woord; zij komt ook in de andere naamvallen voor.

Daar plaatsnamen herhaaldelijk voorafgegaan worden door een voorzetsel (*van of te, voorheen tot*) hebben een aantal plaatsen een voormaligen datiefvorm als naam behouden: *Brielle, 's Gravenhage, 's Gravenzande, St.-Oedenrode, Vollenhove, IJzendijke, IJselmonde, Zwolle*, enz. Zoo zijn ook te verklaren: *Bloemendaal, Veenendaal*, enz. uit *dale*.

No. 2.

1. Het aantal substantieven der *en*-klasse is sterk afgenomen in het enkelvoud; in het meervoud hebben alle *s*-substantieven, die vroeger een meervoud op *e* hadden, ook *en* aangenomen.

In het Mnl. behoorden ook vrouwelijke zelfst. nwdn. tot de *en*-klasse. Sporen daarvan zijn over in enkele plaatsnamen: *St.-Aagtendijk* (gem. Beverwijk), *Geertruidenberg, Lieve-Vrouwenparochie, Mariëwaard* (gem. Beesd), *Mariënkampen* (gem. Steenwijkerwold), *St.-Odiliëberg* (in Linburg), e. d. Ook in: *de dronk van St.-Geertenminne* (ter gedachtenis van de heilige Gertrude; afscheidsdronk in de Middeleeuwen).

Ook voorbeelden van den 2e nv. M. E. der substantieven van de *en*-klasse zijn in menigen plaatsnaam bewaard: *'s-Gravenhage, 's-Heerenberg, 's-Hertogenbosch, Prinsenhage*, enz. Men wachte zich voor de onzinnige schrijfwijze *'s-Hage, 's-Bosch*; voor verkorting kan dienen de oude datiefvorm: *den Haag, den Bosch*.

2. In samenstellingen: *landheer, huisheer, Mijnheer*, enz. neemt *heer* de *s* als genitief-teekeu.

3. In het Mnl. werd het zelfstandig gebruikte adjectief op gelijke wijze behandeld als het bijvoeglijk gebruikte. Echter begon reeds toen de verbuiging van de zelfst. nwd. der *en*-klasse zich er voor in de plaats te dringen. In de 17e en 18e eeuw heeft de substantieve *en*-buiging in dergelijke gevallen reeds de overhand. In onze eeuw is de verdringing voltooid en worden de zelfst. gebruikte adjectieven geheel als substantieven der *en*-klasse behandeld.

Met *degene, diegene* is het denzelfden weg gegaan.

1. Er zijn eenige gevallen, waarin adjectieven, schoon attributief gebruikt, toch nooit verbogen worden. Dit is het geval met:

- de stoffelijke bijv. nwdn. op **en**: *gouden, houten*, enz.
- de van plaatsnamen afgeleide bijv. nwdn. op **er**: *Deventer, Rotterdammer*, enz., waarbij zich aansluiten *rechter en linker*.

2. Vervolgens laat men gewoonlijk onverbogen:

- de deelwoorden op **en**: *de geschonden afbeelding, de onverbogen vormen, de verbonden Mogendheden*; maar soms geeft men om het rhytmus aan den verbogen vorm de voorkeur: *de verbondene Mogendheden*.

- de drie- of meer lettergrepige comparatieven *aangenamer: hachelijker, ondulbaarder*, enz. Soms gebeurt het ook bij twee-lettergrepige; *dit kleiner verschil, het blauwer waas*, enz., tegenover *de meerdere kosten, de grootere jongens*, enz.

In al deze gevallen beslist het gehoor.

3. In het M. en O. enkv. wordt in eenige gevallen de onverlengde vorm van het adjectief gebruikt. waardoor soms eenig verschil van beteekenis uitgedrukt kan worden.

1°. Een O. E. 1^e of 4^e nvl., zonder lidwoord of voornwd. of voorafgegaan door *een, geen, elk, welk, eenig, menig, ieder of zeker*, of, wanneer het stofnamen zijn, door *alle, veel of zulk*, wordt altijd door den onverbogen vorm van het adjectief begeleid: *Militair Tehuis; Burgerlijk wetboek; een, geen, enz. nuttig werk; alle, veel, zulk oud zilver*, enz.

2°. Vóór een O. E. 1^e of 4^e nvl., begeleid door een bez. vnwd. of door het lidw. *het* of het vnwd. *dit* of *dat*, wordt de keus tusschen den verlengden en den onverlengden vorm van het bijv. nwd. deels door het gevoel voor rhytmus, deels door de bedoeling des sprekers of schrijvers beheerscht.

Is er geen bijzondere bedoeling, dan komt achter *mijn, uw, zijn*, enz. bij voorkeur de onverlengde vorm: *mijn oud klavier, je eenzaam verblijf, zijn dik postuur, haar slank figuur, ons ruim station, jullie klein vertrek, uw aangenaam bericht, hun aanzienlijk tekort*, terwijl achter *het, dit* of *dat* ook wel de onverlengde, maar toch meer de verlengde vorm volgt: *het oude*

klavier, dit ruime station, het kleine vertrek, dat aangename bericht, het aanzienlijke tekort, doch ook wel: het vereerend verzoek, dit leerzaam gesprek, het klein, maar prettig gezelschap, enz.

Heeft de spreker eene bijzondere bedoeling, dan is de onverlengde vorm het meest geschikt om te karakteriseeren, d. w. z. om de hoedanigheid als *uitbreiding*, als tweede gezegde, te doen gelden, (vgl. § 31, Opm. 2): *Hij zou zijn oud kasteel niet licht voor uw modern buitengoed ruilen. Ik ga eens naar mijn ziek paard zien. Te koop: het snelzeilend jacht, de Diana. Mijn eerst gevoel zij dankbaarheid. Nog heugt hun 't jongst vaarwel. Dit belangrijk besluit zal heel wat pennen in beweging brengen.*

De verlengde vorm daarentegen leent zich meer om uitdrukkelijk te onderscheiden: d. w. z. om de hoedanigheid als *beperking* te doen gelden: *Ik ga mijn oude huis verlaten en mijn nieuwe zelf bewonen. Je moet je zieke paard niet bij de andere laten stallen. Dat snelzeilende jacht daar komt stellig het eerst aan. Het jongste vaarwel deed hem meer aan dan vroegere uitreizen. Dat belangrijke voorstel komt eerst achteraan op de agenda.*

4. In het M. E. 1°, 3° en 4° nvl. is het regel den verlengden vorm van het adjectief te gebruiken. Echter na *een, geen, elk, welk, menig, ieder, zeker* komt vóór een persoonsnaam soms de onverlengde vorm, als het de bedoeling van den spreker is, om den persoon in zijne qualiteit te karakteriseeren: *een goed ruiter, een aangenaam spreker, een sterk rooker, een knap werkman, een bekwaam ondervijzer, een zwak vader, een vlug danser, enz.* In al deze gevallen is het bepalende woord meer bijwoord dan adjectief ¹⁾ en brengen de persoonsnamen duidelijk de werkwoordelijke beteekenis in herinnering, die er aan ten grondslag ligt; bedoeld toch wordt iemand, die *goed* rijdt, *aangenaam* spreekt, *sterk* rookt, *zwak* opvoedt, enz. Vgl. ook de samenstellingen: *een fijnproever, een langslaper, een mooiprater, een schoonschrijver, en dergelijke.*

¹⁾ Vgl. *Nederlandsche Spraakkunst* III, bl. 212.

Op deze wijze helpt de onverbogen vorm eene nuttige onderscheiding uitdrukken.

No. 4.

1. In het overzicht der *voornaamwoordelijke verbuiging* ¹⁾ zijn de woorden, wier stam op een medeklinker uitgaat: *mijn* met *uw, zijn, haar, hun*, gescheiden van *deze* met *de, die, gene, onze, welke*, in welke laatste gevallen de toonlooze e geen uitgang, maar deel van het woord is. Verder zijn de vormen geheel gelijk.

2. Eene uitzondering op den regel, dat 3^e en 4^e nvl. geen verschil meer vertoonen, vormt de 3^e nvl. meervoud, die zich door **en** of **n** van den 4^{en} onderscheidt. In vele gevallen wordt dit verschil, ook door schrijvers, die niet afkeerig zijn van buigingsverschil, verwaarloosd en de 3^e nvl. aan den 1^{en} en 4^{en} gelijk gemaakt. Men gebruikt zoo noodig liever den omschreven datief: *Aan de aanvragers zullen B. en W. berichten*, enz. In statig taalgebruik zou het weglaten van dezen vorm echter een verlies zijn; vgl. *Den zwakken ben ik geworden als een zwakke, opdat ik de zwakken winnen zoude; allen ben ik alles geworden, opdat ik althans toch eenigen zalig maken zoude* (1 Kor. 9: 22).

3. Tot de meest gebruikelijke afkappingen behooren:

a. het weglaten van **en** bij *mijnen, uwen, zijnen, haren, hunnen*. De volle vormen behooren alleen tot het hooger taalgebruik: *Men wilde hem begraven als de goddeloozen, maar hij is in zijnen dood geweest als een rijke, omdat hij niemand onrecht gedaan heeft, noch bedrog in zijnen mond geweest is*, (Jesaja 53: 9).

b. het weglaten ook van de e in het V. E. en het meervoud bij *mijne, uwe, zijne hare, hunne*. In vlug en zakelijk taalgebruik, b.v. in de taal der dagbladen, e. d., is ook deze afkapping vrij algemeen.

4. De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze spelling en verbuiging* wenscht ook bij *deze, de, die, gene, onze* en *welke* de **n** in

¹⁾ In de verbuiging **no. 4** op bl. 155 gelieve men de volgende twee fouten met de pen te veranderen.

In den 3^{en} nvl. O. E. moet vetgedrukt (**en**) vervangen worden door cursief (*en*).

Achter het streepje van den 4^{en} nvl. meerv. van *mijn* moet een vetgedrukte e geplaatst worden.

den 3en en 4en nvl. M. E. te laten vervallen en in verband daarmede ook de *n* in den 3en en 4en nvl. M. E. der *bijvoeglijke* verbuiging (No. 3).

Wie zich van deze vereenvoudiging bedienen wil, is daarin natuurlijk volkomen vrij. In het openbaar taalgebruik vindt zij nog weinig voorstanders; en de tijd is nog niet gekomen, dat de grammatica deze vereenvoudiging als algemeen gebruikelijk kan opteekenen.

5. Van de bijvoeglijke naamwoorden zijn nog eenige *oude buigingsvormen* overgebleven, die er aan herinneren, dat de adjectieven voorheen ook eene buiging, analoog met de *voornaamwoordelijke buiging* (No. 4), vertoonden. Deze overgebleven vormen zijn:

1°. genitieven; M. E.: *blootsvoets, goedsmoeds*; O. E.: *blootshoofds, leegslijfs*; V. E.: *onverrichter zake, ouder gewoonte, zaliger gedachtenis, eenigermate, stormenderhand, gewapenderhand, langzamerhand* (*hand* = wijze); *vergelijkenderwijze*, enz. In sommige samenstellingen heeft het adjectief zijn genitiefteeken verloren: *rechtstreeks, goedschiks, kwaadschiks, barrevoets*, (Mnl. *baersbeens*), *halfstok*, enz., in welk laatste woord ook het substantief zijne *s* heeft afgeworpen. De vrouwelijke genitief is ook nog aanwezig in de adjectieven *goedertieren* (*tier* = aard), *ouderwetsch, nieuwerwetsch*, enz.¹⁾ *Wolfebung*

2°. datieven; M. E.: *met voorbedachten rade, in arren moede* (*arre* = boos); O. E.: *in koelen bloede, in goeden doen, in grooten getale, van goeden huize, in levenden lijve*; V. E. *te bekwamer* (*gezetter, gelegener*)*tijd, te goeder trouw, van goeder hand, te kwader ure, van ganscher harte, in laatster instantie*, enz.

Deze en dergelijke vormen zijn *geïsoleerd*, d. w. z. voor geen vermeerdering vatbaar.

6. In het V. E. van No. 4 is de 3e naamvalsform van eene (*r*) voorzien, die tot de afgesleten uitgangen is te rekenen, al vertoonen zich in de literatuur nu en dan nog enkele voorbeelden: *zich der menschheid wijden*, e. d. De herinnering er aan dient allereerst tot verklaring van de datieven V. E. in de vorige opmerking: *te kwader ure*, enz. Maar ook doet zij den oorsprong herkennen van overgebleven datieven als; *te zijner eere, te dezer (dier) zake, in dier voege, te zijner tijd, te dier plaatse, te dezer stede, te(r) uwer verjaring* en enkele meer.

¹⁾ *Halverwege* — men zou verwachten *halfsweegs* — is wellicht te verklaren als genitief van een V. E. *wege*, dat vermoedelijk voorheen naast het M. *weg* bestaan heeft.

In het O. E. zijn in No. 4 alleen de vormen *mijn* en *dit* als 3^e nvl. gegeven. Voorheen waren die als in den 3^en nvl. M. E. *mijnen* en *dezen*. Hierdoor zijn te verklaren, in verband met *Optm.* 5 bij n°. 1, overgebleven datieven O. E. als: *te dien aanzien*, *te dezen opzichte*, *te zijnen voordeele*, *te mijnen huize*, *uit dien hoofde*, *te dien einde*, enz. naast datieven M. E. als: *te uwen laste*, *te zijnen koste*, *te mijnen dienste*, *te onzen gunste*, enz. Soms hoort en leest men *ten* voor *te*, inzonderheid vóór *uwen* en *onzen*, evenals *ter* voor *te* in het V. E.

No. 5.

1. De 3^e nvl. *hun* naast *hen* is eene afwijking van den regel dat de 3^e en 4^e nvl. bij de persoonlijke vnvwdn. gelijk zijn. De uitzondering is echter voor een deel slechts schijnbaar, daar *hun* en *hen*, evenals *bun-ben*, *bungelen-bengelen*, *schulp-schelp*, *drumpel-drempel* slechts tweeerlei uitspraak van een zelfde woord zijn. De dichter Hooft heeft intusschen indertijd voorgeslagen *hun* voor den 3^en en *hen* voor den 4^en nvl. te bezigen en deze onderscheiding is aangenomen en door de gewoonte geijkt. Men gebruikt echter ook menigmaal *ze* in beide nvl., en van dieren en zaken sprekende, altijd.

Naast de vormen *huns*, *hunner*, *hun*, *hen*, die de vroegere gemeenslachtige vormen *haars*, *harer*, *haar* verdrongen hebben, zijn deze laatste vormen in later tijd soms voor het vrouwelijk meerv. 3^e p. gebezigd, tegen den regel in, dat in het meervoud het geslachtsonderscheid verdwijnt (vgl. § 170, 32°). Toch wordt de differentiëring niet altijd in acht genomen, en zegt men b.v. ook, van vrouwen sprekende: *Wij hebben hun voorgesteld*, *Wij hebben hen ontmoet*, en met het bez. vnvwd.: *Hunne wenschen*, enz.

3. De genitieven der pers. vnvwdn. zijn dubbel. Oorspronkelijk staan in het enkelvoud *mijns*, *dijns*, *sijns* (uit *mijn*, *dijn*, *sijn* met toegevoegde genitief-s), en in het meervoud *onzer*, *uwer*, *harer* (gemeenslachtig). Later zijn naast de enkelvoudsvormen op s die op *er* in gebruik gekomen en naast de meervoudige op *er* die op s. In het schema is dit aangeduid door in het enkelvoud den s-vorm en in het meervoud den *er*-vorm voorop te plaatsen.

Het gebruik dezer genitieven is echter geïsoleerd.

Die op s komen alleen nog voor in de verbindingen: *mijns-*, *jous-*,

zijns-, ons- (voor onzes), uws-, hunsgeijke en in: om mijns (uws, zijns, enz.) zelfs wille.

Die op er komen nog voor in enkele oude oorz.-voorwerpsvormen: *Gedenk mijner. Erbarm u zijner. Wees mijner genadig. Zoo zullen we Uwer ons nooit schamen* (Ev. gez.), — ook mijns komt voor in: *Wie vader en moeder lief heeft boven Mij, die is Mijns niet waardig* — terwijl de meervouds-vormen als partitieve genitieven kunnen staan: *Eenigen onzer. Sommigen uwer. Een hunner.*

Wanneer beiden of allen als bijstelling bij een pers. vnvwd. staan (§ 116 Opm. 1 en § 117 Opm. 3), dan is de genitief: *ons beider, uw aller, hun beider*, waarin *ons, uw en hun* geen bez. vnvwdn., maar afkappingen van *onzer, uwer, hunner* zijn.

No. 6.

1. Naast de zelfstandige aanw. vnvwdn. *dit* en *dat*, zijn in enkele gevallen de genitieven *dezes* en *des* (verbleeking van *dies*) in gebruik: *Schryver dezès* (= van dit). *Deskundig, desbewust* (= van dat). *Dies* en *des* zijn ook tot de bijw. overgegaan in de beteekenis *daarom*.

Nog is te vermelden een oude datiefvorm, die in verband met dit gebruikelijk is: *Bij dezesen* (= door dit) *heb ik de eer*, enz. *Na dezesen* en *voor dezesen* zijn bijwn. van tijd geworden.

2. Een opmerkenswaard onderscheid heeft zich ontwikkeld bij de op een toonlooze e uitgaande woorden, der voornaamwoordelijke buiging (No. 4), als zij in het meervoud zelfstandig voorkomen.

Duiden zij in dat geval *zaken* aan, dan volstaan in den 1^{en}, 3^{en} en 4^{en} nvl. de vormen op e.

Slaan zij echter op *personen*, dan is de gewoonte ontstaan om de meervouds-n der substantieven (vgl. § 159), die bij de zelfst. gebruikte bijv. nwdn. (§ 102) en bij de zelfst. bez. vnvwdn. (§ 106) al zoo duidelijk *personen* aanduidt, ook aan den 1^{en} en 4^{en} nvl. meervoud der hier bedoelde voornaamwoorden en telwoorden toe te voegen; nl.:

1°. bij *deze* en bij *gene*: *Dezen zijn bereid; genen hebben bezwaren.*

2°. bij *beide* en *alle*, in alle gevallen, waarin zij op personen slaan, ook wanneer zij voorkomen als bijstelling: *wij beiden, met u allen* (wat ook geldt voor *tweeen, drieën*, enz.), of als bepaling van gesteldheid: *zij waren allen uit.*

3°. bij *enkele, eenige, sommige, vele* en *andere*, wanneer zij op personen slaan, maar niet als er een partitieve genitief of een voorzetselbepaling op volgt: *Sommige mijner vrienden. Enkele van de aanwezigen* (vgl. § 117 Opm. 1).

later lat. best (belleten)
Sint.
Zetw.

GRAADVERSCHIL.

173. Graadverschil komt inzonderheid voor bij *hoedanigheden* en (onbepaalde) *hoeveelheden*. Ook bij enkele *betrekkingen*, nl. van plaats en tijd, is graadverschil op te merken. Bij *werkingen* is mede een verschil op te merken, dat op graadverschil lijkt, b.v. *zeer vermageren, erg vermageren, verschrikkelijk vermageren*, enz., maar hier bezigt men liever den term *intensiteitsverschil* (§ 59b). Wat de *zelfstandigheden* betreft, in zinnen als: *Toon je meer man! Hij is meer dichter dan denker*, zijn de substantieven geen zelfstandigheids-, maar eigenschapswoorden (§ 84, Opm.).

Waar van graadverschil sprake is, ligt steeds eene vergelijking ten grondslag.

De meest gebruikelijke manier om graad- of intensiteitsverschil uit te drukken bestaat hierin, dat eigenschapswoorden, hoeveelhedswoorden, werkwoorden of bijwoorden door een *bijwoord van graad* vergezeld worden: *heel mooie vruchten, erg veel moeite, gruwelijk beleedigen, verbazend ver wonen, tamelijk vlug antwoorden*, enz.

174. Als een bijzonder middel om graadverschil uit te drukken, hebben zich uit of naast een aantal adjectieven en bijwoorden vergelijkende adjectieven en bijwoorden ontwikkeld, en wel in twee soorten:

10. *comparatieven* (met den uitgang *-er*), die een hooger graad van eene eigenschap uitdrukken: *grooter, lager, dikker, laffer, braver, wijzer, zwaarder*, enz.

20. *superlatieven* (met den uitgang *-st*), die vergelijkenderwijs den hoogsten graad eener eigenschap uitdrukken: *grootst, laagst, dikst, lafst, braafst, wijst, zwaarst*, enz.

Deze vergelijkende adjectieven worden ook *trappen van hoedanigheid* geheeten: de *comparatief* de *vergrootende* en de *superlatief* de *overtreffende trap*.

De grondvorm van het adjectief of bijwoord wordt daartegen over aangeduid met den term *stellende trap*, (*positief of primitief*).

Deel. de som van de deelen
 166 *graaf-groeven*
graaf-groeven
graaf-groeven

OPMERKINGEN. 1. De trappen van vergelijking worden gewoonlijk tot de buigingsvormen gerekend, maar behooren eigenlijk in de woordvorming thuis, daar de toevoeging der uitgangen de beteekenis wijzigt (§ 152. *Opm.*) en ze dus als afgeleide adjectieven te beschouwen zijn.

2. De term „trappen van vergelijking” wordt ook in ruimeren zin opgevat en mede op de verbindingen van adjectieven en bijwoorden met enkele bijwoorden van graad toegepast: *even (zoo, evenzoo, net zoo, juist zoo, precies zoo) groot* heet dan de vergelijkende trap van *gelijkheid; groeter of meer groot* die van *meerderheid, minder groot* die van *minderheid*. Het bezwaar tegen deze ruimere opvatting is, dat dan eigenlijk alle verbindingen van een bijw. van graad met een adjectief of een ander bijwoord, b.v. *tamelijk groot, te groot*, enz. tot de trappen van vergelijking te brengen zijn.

3. Uit de gegeven voorbeelden blijken de voornaamste spelling-bijzonderheden, die zich bij de vorming der vergelijkende adjectieven voordoen, o. a. de inlassching van eene *d* na een grondvorm op *r*, de weglating van eene *s* in *wijste, malschte*, enz.

Hieraan is nog toe te voegen, dat superlatieven van adjectieven op *s* of *sch*, wegens hunne onwelluidendheid meestal vermeden worden, terwijl die van adjectieven op *st* bijna niet uit te spreken b.v. *vastste*. Men omschrijft den vorm dan met *meest*.

Van adjectieven op *-de* is alleen bij uitzondering een superlatief mogelijk: *blijste, blooste, moeiste*.

mal. malschte

175. Naast sommige bijv. nwdn., bijwoorden en telwoorden is een comparatief en een superlatief van een nog bestaand of verdwenen grondwoord in gebruik gekomen:

bet
erger
bet
erger
bet
erger

- beter en best naast *goed* en *wel*;
- erger en ergst naast *kwaad*; *kwader (kwaaijer)* en *kwaadst* worden slechts bij uitzondering gebruikt. *Kwader hond is er niet. Hij is nog de kwaadste niet.*

- meer en meest naast *veel*;
- minder en minst naast *weinig* of *gering*;
- liever en liefst niet alleen naast *lief*, maar ook naast *gaarne*;
- eer of eerder en *eerst* naast *vroeger* en *vroegst* bij *vroeg*;
 ook naast *vlug* of *gauw*.

in verleden

OPMERKINGEN. Terwijl van enkele dezer comparatieven en superlatieven de positief verdwenen is, zijn er ook eenige plaats-adjectieven,

die uit superlatieven bestaan, waarnaast noch een comparatief, noch een positief voorkomt: *achterste, voorste, binnenste, buitenste, bovenste, onderste of benedenste, middelste, opperste* en *uiterste*.

2. *Linker* en *rechter* zijn geen comparatieven. Het zijn oude 2e of 3e nvl. V. E. uit de voornaamwoordelijke (*sterke*) verbuiging van *link* en *recht* (Vgl. bl. 155, No. 4).

176. Omtrent het gebruik van comparatieven in den zin is het volgende op te merken.

1°. Daar de comparatief bestemd is om den uitslag eener vergelijking te melden, is het natuurlijk, dat die van het adjectief veel praedicatief voorkomt: *Dit schrift is mooier dan het mijne. Hij vindt dit boek boeiender*. Het punt van vergelijking volgt dan, uitgedrukt door een onvolledigen bijzin met *dan*, of het blijft weg en is er bij te denken.

2°. De comparatief van een adjectief kan in bepaalde gevallen ook attributief gebruikt worden: *Hooger bod (dan honderd gulden) moet gij niet doen. Hij heeft een kleiner huis (dan ik). Geen slechter tijd (dan dezen) hadt ge kunnen uitkiezen. Elke betere verklaring (dan de mijne) zal mij welkom zijn. Welke oudere uitgave (dan deze) is u bekend?* In al deze gevallen, waarin het adjectief onverzeld voorkomt of door onbepaalde woorden voorafgegaan wordt, kan het punt van vergelijking of in een onvolledigen zin met *dan* vermeld, of er bij gedacht worden. Dit is niet mogelijk, wanneer bepaalde woorden voorafgaan: *Het hoogere loon trok hem het meest aan. Het zwaardere werk doet de schoonmaakster. Mijn vroegere patroon was vriendelijker. Dit jongere kind maakte het oudere beschaamd*. In deze laatste gevallen drukt de attributieve comparatief niet zoo zeer graadverschil dan wel tegenstelling uit.

3°. De comparatief kan in enkele gevallen zelfstandig gebruikt worden voor personen en houdt dan evenzeer op, graadverschil uit te drukken. *Ouderen, jongeren, meerderen, minderen*, e. d. staan nagenoeg gelijk met *ouden, jongen, hoofden, ondergeschikten*, maar nemen de tegengestelde rubrieken wat ruimer.

4°. De comparatief van een bijwoord komt uit den aard der zaak alleen als bijw. bepaling voor: *Een verder gelegen punt. De trein kwam wat later aan. Hij rijdt vlugger dan ik*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Het punt van vergelijking wordt ook wel door *als* in plaats van *dan* voorafgegaan. *Dan* is echter het oudst en het meest gebruikelijk. *Als* voor de uitdrukking der gelijkheid en *dan* voor die der ongelijkheid te bezigen, is eene onderscheiding, die verdient bewaard te blijven.

2. Buiten het onder 2° aangegeven geval wordt de attributieve comparatief in onze taal niet in eene individualiseerende bepaling gebruikt. Terwijl men in het Duitsch zegt: *Ein Mann hatte zwei Söhne. Der ältere wurde Schlosser*, of ook: *Das ältere seiner beiden Kinder ist häufig krank*, gebruiken wij in dergelijke gevallen den superlatief.

3. Behalve de gevallen, waarin de comparatief om welluidendheidsredenen met *meer* omschreven wordt, is dat gebruik regel geworden, wanneer twee hoedanigheden van een zelfden persoon of zaak vergeleken worden: *Hij is meer lui dan dom*.

Van eenige deelwoorden, waarin de werkwoordelijke beteekenis niet levendig meer is (§ 138. Opm. 2) komen ook comparatiefvormen voor: *een treffender geval, een klemmender betoog, dringender redenen, een dreigender gevaar, innemender manieren, in gestrekter houding, een geslotener natuur*, enz. Wordt die verbale beteekenis nog wel gevoeld, dan is de omschrijving met *meer* in gebruik: *eene meer verdeelde partij, eene meer toenaderende houding, een meer in het oog vallend verschil*, enz.

4. Om eene minderheid uit te drukken is niets anders beschikbaar dan de omschrijving met *niet zoo* of *minder*: *Hij is niet zoo rijk. Hij is minder volhardend*. Soms ook kan men zonder bezwaar den comparatief van de tegenstelling gebruiken: *De afstand van Amsterdam naar Parijs is korter dan die van Amsterdam naar Berlijn. De bruid is 70 jaar en de bruijom een jaar jonger. De aannemingsom van dat kostbare werk was f 1000 lager dan de raming. Zijne ouders zijn beiden forsche menschen, maar zijne moeder is toch iets kleiner. Zijn gedrag is in den laatsten tijd iets beter*. Dit gaat echter alleen bij adjectieven met zeer betrekkelijke beteekenis. Maar men zegt niet: *Dit stuk van Maris is leelijker dan dat in de voorzaal. Rothschild is armer dan vele Amerikaansche geldkoningen*. Het taalgevoel moet in al dergelijke gevallen beslissen.

177. Bij het syntactisch gebruik van den superlatief doen zich de volgende gevallen voor:

1o. De superlatief van het adjectief komt attributief voor: *Het oudste lid nam het voorzitterschap waar. De jongste schepen wijst het vonnis*.

20. De superlatief van het adjectief staat elliptisch-attributief in het gezegde: *Van 'deze jongens is uw broer de vlugste. Het geslacht van Wassenaar was in Holland het oudste.* Deze constructie heeft de voorkeur, wanneer verschillende zelfstandigheden ten aanzien van eene zelfde eigenschap vergeleken worden.

30. De superlatief van het adjectief komt zuiver praedicatief voor: *Eene rivier is in den regel het breedst aan hare monding. Die man is 's morgens het opgeruimdst. Ik vond dat kind het liefst, als het alleen was.* Deze constructie is gebruikelijk, wanneer eene eigenschap van eene zelfstandigheid vergeleken wordt met dezelfde eigenschap van diezelfde zelfstandigheid op eene andere plaats, op een anderen tijd of onder andere omstandigheden.

40. De superlatief van het bijwoord komt alleen als bijwoordelijke bepaling voor: *Hij loopt het vlugst. Hij buigt het diepst, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Evenals het praedicatieve adjectief en het bijwoord in vorm overeenkomen: *Hij is flink*, en *Hij werkt flink*, evenzoo is dit met den praedicatieven superlatief van het adjectief en den superlatief van het bijwoord het geval: *Hij is het flinkst, als hij voor een moeilijk geval staat*, en *Hij werkt het flinkst*. In beide gevallen hoort men ook wel den verlengden vorm *het flinkste*, enz., die vroeger even goed voorkwam als de onverlengde. In overeenstemming echter met den regel, dat een praedicatief adjectief en een bijwoord zich door een onverlengden vorm onderscheiden, is er reden om aan *het flinkst* boven *het flinkste* de voorkeur te geven.

2. In beide gevallen is *het* geen lidwoord (§ 98c), maar een gewezen voorzetsel, dat als *het* geschreven wordt, doch eigenlijk niets anders is dan een voorgevoegd 't, uit een vroeger voorzetsel *at*, *it* of 'et, dat niet meer als voorzetsel gevoeld wordt.

3. Het onder 3°. bedoelde geval wordt ook in dezen vorm uitgedrukt: *Die man is 's avonds op het of op zijn vrolijkst. De zieke is 's middags op haar ('r) best. De vloed was nu op zijn hoogst. Je was gisteren avond wel op je deftigst.* Uit deze voorbeelden mag echter niet afgeleid worden, dat het bezittelijk vnvwd. altijd in persoon met het onderwerp zón overeenstemmen; vooreerst is de constructie tot enkele uitdrukkingen beperkt, en bovendien

hoort men ook even goed: *Ik ben 'smorgens op z'n best. Wij waren juist op z'n vroolijkst, toen die jobstijding kwam.*

Ook de superlatief van het bijwoord neemt dezen vorm aan: *Met veeren pennen schrijf ik (gij, hij, enz.) op zijn mooïst. Het duurt op zijn langst (hoogst) 10 minuten. Hij komt op zijn vroegst (laatst) om 4 uur.*

Eindelijk zijn hier nog aan te teekenen de bijw. superlatieven: *om het hardst loopen, om het mooïst schrijven, enz.*, waarin het wedijveren om het bereiken van den hoogsten graad als doel wordt aangewezen.

4. In een paar gevallen wordt de superlatief buiten vergelijking gebezigd. *Beste wijn. Liefste vriendin! Het kind was allerliefst. Hij was allercharmantst.* Hier wordt alleen uitgedrukt een bijzonder hooge graad van de eigenschap, wat men ook veel aangeeft door bijw. van graad als *zeer, uiterst, buitengewoon, enz.*

178. De uitdrukking van graadverschil beperkt zich uit den aard der zaak tot de adjectieven, die eigenschappen beteekenen (vgl. § 99 I 1°). Bij de overige adjectieven (§ 99 I 2° en II 1°—3°) komt dit verschil niet voor.

Bovendien zijn er onder de adjectieven woorden met scherp-begrensde beteekenis, waarbij van geen meer of minder sprake kan zijn; woorden, wier beteekenis op zeer volstreckte kenmerken berust; *vierkant, rechthoekig, gekleurd, blind, ouderloos, volmaakt, enz.* of waarin al eene vergelijking opgesloten ligt: *vuurrood, ijskoud, pikzwart, enz.*

Toch komen van dergelijke woorden soms vergelijkingsvormen voor. In de eerste plaats, wanneer het primitief in verzwakte beteekenis wordt opgevat: *Mijn glas is wat voller* (meer gevuld). *Hij wordt met den dag doover* (hardhoorender). *Maak die o wat ronder* (minder ovaal), enz. In de tweede plaats zijn er enkele hyperbolische superlatieven van dergelijke woorden in gebruik: *Het was hun eenigst kind. In de volkomenste orde. In den volmaaktsten welstand.*

DE VORMEN DER WERKWOORDEN.

179. De werkwoorden vertoonen persoons-, tijds en modaliteitsverschil. ■ Onder het eerste is ook het getalsverschil begrepen.

Deze verschillen worden hier slechts behandeld, voor zoover ze in den enkelvoudigen zin voorkomen. De bijzonderheden, die zich ten aanzien van deze onderwerpen in den samengestelden zin voordoen, komen in het tweede deel ter sprake.

PERSOONSVERSCHIL.

180. Door persoonsverschil wordt op de eenvoudigste wijze de plaats van eene werking in de ruimte aangewezen.

De werking kan nl. uitgaan van een 1en, 2en of 3en pers. enkelvoud of meervoud; de 1e en 2e worden steeds aangeduid, de 3e aangeduid of genoemd. In overeenstemming daarmede vertoonen de werkwoordelijke vormen een blijvend element, den *stam*, en daarachter veranderlijke elementen, die *persoonsuitgangen* heeten. Oorspronkelijk verschillend ¹⁾, zijn enkele dezer uitgangen aan elkander gelijk geworden, b.v. in *gij leert* en *hij leert*, *wij leeren* en *zij leeren*.

Er zijn tijden geweest — (b.v. in het Germaansch van de 4e tot de 8e eeuw nog) — waarin de persoonsvorm alleen voldoende was, om met het gezegde tegelijk het onderwerp aan te duiden. Sinds het echter gewoonte werd, op enkele uitzonderingen na, het onderwerp altijd te noemen of aan te duiden, is het uitdrukken van het persoonsverschil bij de werkwoorden voor de beteekenis feitelijk overbodig: *ik loop*, *zij loop*, *hij loop*, *wij loop* is volkomen duidelijk. Toch hebben de persoonsvormen zich, in onze taal gelijk in andere talen, grotendeels gehand-

¹⁾ Vgl. b.v. den onvoltooid tegenwoordigen tijd van got. *giban* (geven): Enkv. 1. *giba*. 2. *gibis*. 3. *gibith*. Mv. 1. *gibam*. 2. *gebith*, 3. *giband*.

haafd. Behalve dat zij klank- en rythmusverschillen teweeg brengen, waaraan het oor nu eenmaal gewend is, doen zij het bijeenbehooren van onderwerp en gezegde op gewenschte wijze uitkomen.

OPMERKINGEN. 1. Nog een paar formules zijn over, waarin de persoonsuitgang -e voldoende wordt geacht, om den len pers. als onderwerp aan te duiden: *Verzoeken mij te bezorgen*, enz. *Verblijven hoogachtend* enz. *Zegge f 10. Transporteere f 253*.

2. De persoonsuitgangen worden geacht van voornaamwoordelijken oorsprong te zijn. Of nu de persoonsuitgangen verbleekte voornaamwoorden zijn, dan of de voornaamwoorden als losgeraakte persoonsuitgangen te beschouwen zijn, is een nog onopgelost historisch vraagstuk.

181. Er is eenig verschil tusschen de persoonsuitgangen van den (onvoltooid) *tegenwoordigen* en den (onvoltooid) *verleden* tijd. Het volgende schema geeft er een overzicht van:

Tegenwoordige tijd.

E.	1.	ik drink(e)	ik leer(e)
	2.	gij —t	gij —t
	3.	hij —t	hij —t
M.	1.	wij —en	wij —en
	2.	gij —t	gij —t
	3.	zij —en	zij —en

Verleden tijd.

E.	1.	ik dronk	ik leerde
	2.	gij —t	gij —t
	3.	hij —	hij —
M.	1.	wij —en	wij —n
	2.	gij —t	gij —t
	3.	zij —en	zij —n

OPMERKINGEN. 1. Uit dit overzicht blijkt, dat de 3e persoon van den teg. tijd den uitgang t heeft, en dat de 3e pers. van den verl. tijd dien mist. Die t wordt ook geschreven bij stammen, die op eene d eindigen: *hij doodt, hij baadt*, enz.

2. De e van den len pers. enkv. teg. tijd komt alleen in ver-

ouderd statig taalgebruik voor: *Ik zegge U. Ik herhale. Ik hope*, enz.

3. De 2e pers. meerv., die na het verloren gaan van du met den daaraan verbonden persoonsvorm op (e)s: (*leer(e)s, sings, helps*, enz.), ook voor het enkv. gebezigd werd, behoort tot het vormelijk taalgebruik en wordt om zijne stijfheid zelfs daar zooveel mogelijk gemeden. Veelal kan b.v. een *gij zaagt* zonder bezwaar vervangen worden door een *gij hebt gezien*. Na den uitgang *-de* of *-te* wordt ook wel de *t* weggelaten: *gij leerde*, enz.

4. Vooral na het vertrouwelijke *je* en het beleefde *U* zijn gemakkelijker vormen in gebruik gekomen.

Na *je* is het in den teg. tijd: *je leert, je neemt, je bindt, je geeft*, enz. Verder zegt men: *je hebt* en *je bent*, maar is er keus tusschen *je kunt* en *je kan, je zult* en *je zal, je moogt* en *je mag, je wilt* en *je wil*. In den vragenden vorm wordt de *t* steeds geapocopeerd: *leer je, neem je, bind je, geef je*, enz.; verder *heb je, ben je, en kun je* of *kan je, zul je* of *zal je, mag je* en *wil je*. In den verl. tijd komt na *je* steeds de eenvoudiger vorm van den 1en of 3en pers. *je leerde, je bond, je werd, je nam, je gaf, je kreeg, je boog, je groef, je viel, je had, je was, je kon, je zou, je mocht, je wilde* of *je wou*, en evenzoo vragend: *leerde je, bond je*, enz.

Na *jullie* komen òf dezelfde vormen als na *je*, òf dezelfde vormen als in den 1en en 3en pers. meerv.: *jullie geven, jullie gaven, jullie leeren, jullie leerden*, enz.

Na *U uit Uw Edele* volgde oorspronkelijk streng theoretisch een 3e persoons-vorm: *UE. is, UE. heeft, UE. kan, mag*, enz. en zelfs in het meervoud: *UE.E. kunnen, UE.E. moghen*, enz. De herinnering aan dezen oorsprong van *U* leeft nog hierin voort, dat *U heeft* en *U is* bij sommigen de voorkeur hebben boven *U hebt* en *U bent*. Overigens is *U* voor ons taalgevoel een echte 2e pers. geworden, maar geeft men na *U* veelal, evenals na *je*, aan de eenvoudiger vormen van den 3en pers. de voorkeur: *U kan, zal, mag* en *wil* naast *U kunt, zult, moogt, wilt*, en evenzoo in den verleden tijd: *U leerde, U bond, U nam, U gaf*, enz. In dit opzicht verschilt *U* van *je*, dat bij gebruik van het eerste in den vragenden vorm van den teg. tijd de *t* niet geapocopeerd wordt: *leert U, neemt U*, en zoo ook *hebt U, bent U, kunt U*, enz.

De streng theoretische opvatting van *U* als 3e pers. heeft soms bij een wederkeerend ww. tot het gebruik van *zich* geleid en zoo hoort men nu en dan: *U vergist zich. U heeft zich immers daartoe verbonden?* Maar meer en even gewettigd zegt men: *U hebt u vergist*, enz. In een bijzin wordt dit leelijk: *Ik meen, dat U U vergist*, doch dan is er gewoonlijk wel een niet wederkeerend ww. bij de hand

om dit te vermijden, b.v.: *Ik meen, dat U in de war is, een vergissing begaat*, enz.

TIJDSVERSCHIL.

182. Eene tweede aanleiding tot vormveranderingen bij de werkwoorden is de behoefte om den tijd der werking aan te geven. Zoo hebben zich tijdvormen ontwikkeld, die de volgende verschillen aangeven:

1°. of de werking op het tegenwoordige tijdstip (d. i. het oogenblik, waarop iets gezegd of geschreven wordt) of op een verleden tijdstip gedacht moet worden;

2°. of de werking met het eene of het andere tijdstip samenvalt, dan of ze daaraan toekomstig wordt voorgesteld;

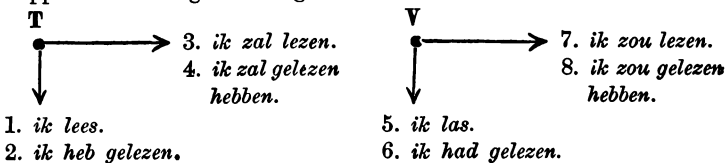
3°. of men zich de werking durend (of *onvoltooid*) dan wel afgeloopen (of *voltooid*) heeft te denken.

Het eerste verschil geeft aanleiding om tegenwoordige en verleden werkingen te onderscheiden.

Het tweede verschil splitst elk dezer gevallen in tweeën: naast de tegenwoordige werking is te denken een tegenwoordig-toekomende; naast de verleden werking een verleden-toekomende.

Het derde verschil — dat eigenlijk niet den *tijd*, maar den *aard* der werking betreft — doet in elk dezer vier gevallen de onvoltooiden van de voltooiden werking onderscheiden, wat aanleiding geeft tot acht stellen ¹⁾ persoonsvormen, die men gewoon

¹⁾ De volgende graphische voorstelling geeft een aanschouwelijk overzicht van het onderling verband dezer acht tijden of groepen van tijdvormen. De stippen met **T** en **V** wijzen het tegenwoordige en een verleden tijdstip aan; de neerwaartsche pijlen de daarmede samenvallende werkingen, de vooruitwijzende pijlen de aan die tijdstippen toekomstige werkingen.

die nu drukt etc. etc.
ik nu: de h. gest. dat nu: de h. gest.
175
(verleden of nu drukt)

is de tijden van het werkwoord te noemen. De algemeene beteekenis dezer tijden is, wanneer men het tegenwoordige tijdstip door *nu* en één verleden tijdstip door *vroeger* aanwijst, in het kort aldus te omschrijven:

1. De onvoltooid tegenwoordige tijd ¹⁾ drukt eene werking uit, die *nu* voortduurt: *ik lees, ik val*, enz.

2. De voltooid tegenwoordige tijd drukt eene werking uit, die *nu* afgelopen is: *ik heb gelezen, ik ben gevallen*, enz.

3. De onvoltooid (tegenwoordig) toekomstige tijd drukt eene onvoltooid werking uit, die *nu* toekomstig is: *ik zal lezen, ik zal vallen*, enz.

4. De voltooid (tegenwoordig) toekomstige tijd drukt eene voltooid werking uit, die *nu* toekomstig is: *ik zal gelezen hebben, ik zal gevallen zijn*, enz.

5. De onvoltooid verleden tijd drukt eene werking uit, die *vroeger* voortduurde: *ik las, ik viel*, enz.

6. De voltooid verleden tijd drukt eene werking uit, die *vroeger* afgelopen was: *ik had gelezen, ik was gevallen*, enz.

7. De onvoltooid verleden toekomstige tijd drukt eene onvoltooid werking uit, die *vroeger* toekomstig was: *ik zou lezen, ik zou vallen*, enz.

8. De voltooid verleden toekomstige tijd drukt eene voltooid werking uit, die *vroeger* toekomstig was: *ik zou gelezen hebben, ik zou gevallen zijn*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Bij de uitdrukking „tegenwoordig tijdstip” moet wel in het oog gehouden worden, dat dit in grammaticalen zin steeds het oogenblik is, waarop iets gezegd of geschreven wordt of werd.

2. De onvoltooiden tijden dienen ook om een gebeuren uit te drukken, waarvan men begin, duur en eind overziet: *Hij staat (stond) op, neemt (nam) zijn hoed en gaat (ging) de deur uit*.

3. Behalve op deze algemeene beteekenis der tijdvormen is ook te letten op hun bijzonder gebruik, zoowel in den enkelvoudigen als in den samengestelden zin. Voor de bijzonderheden, het laatste geval betreffende, zij naar het tweede deel verwezen.

¹⁾ Verkorte uitdrukking voor: *de tijd der onvoltooid tegenwoordige werking*. (vgl. § 100).

183. Omtrent het bijzonder gebruik der tijdvormen in den enkelvoudigen zin zijn de volgende opmerkingen van belang.

I. De onv. tegenwoordige tijd komt, behalve ter vermelding van de op het oogeblik des sprekers voortdurende werking, nog in de volgende gevallen voor:

a. Hij drukt werkingen uit, die altijd gebeuren of als gewoonte vermeld worden: *Het water zoekt de laagste plaatsen. Hij eet 's morgens haverhout.* Hierbij sluit zich aan het gebruik van dezen tijdvorm voor stellingen, definities, formules, spreuken, enz.: *De loodlijn uit den top van een gelijkbeenigen driehoek deelt de basis midden door. Tweemaal twee is vier. Rust roest,* enz.

b. Hij drukt als voorheen herhaaldelijk eene toekomstige werking uit: *Hij vertrekt morgen. De Tweede Kamer komt Dinsdag a. s. bijeen.*

c. Hij wordt nu en dan in plaats van den volt. teg. tijd gebruikt: *Ik hoor (= heb gehoord), dat hij ziek is. Mijn compagnon schrijft mij, dat... enz. De generaal zendt mij, om u mede te deelen, dat... enz.*

d. Hij dient als aanschouwelijke of historische verleden tijd: *Ik sta juist gereed om uit te gaan; daar komt mijn buurman binnenstuiven en roept me toe... enz.*

II. Door den onv. verleden tijd verplaatst de spreker zijne hoorders geheel op het verleden tijdstip, waaraan hij zelf denkt. Hij wordt gebruikt:

a. om gebeurende werkingen te vermelden, die de spr. zelf beleefd heeft: *Ik zat te lezen en mijne zuster speelde piano. Gisteravond ging op den Dam een paard op hol.*

b. om gebeurende werkingen zoo levendig en aanschouwelijk te vermelden, alsof spreker of schrijver ze zelf beleefd had: *De Spanjaarden sloegen het beleg om de stad en sneden allen aanvoer van levensmiddelen af. Ook in verdichte verhalen: De roovers verscholen zich in het kreupelhout en wachtten daar de nadering van het reisgezelschap af.*

c. Om eveneens werkingen uit te drukken (vgl. Ia), die in een verleden tijd altijd gebeurden of zich herhaalden: *Hannibal was éénoogig. De Germanen bouwden hunne woningen op terpen.*

III. De voltooid tegenwoordige tijd is de vorm ter vermelding van hetgeen op het tegenwoordige oogenblik als gebeurd, als afgelopen beschouwd wordt: *Hij heeft de boodschap gedaan. Ik heb dat stuk overgeschreven.* Deze vorm wordt ook gebruikt, om een gebeuren mee te deelen, dat de spr. niet zelf heeft bijgewoond (vgl. IIa): *Gisteravond is er op den Dam een paard op hol gegaan.* En zoo is de volt. teg. tijd ook de vorm voor alles wat als voldongen feit, als iets dat we weten, wordt voorgesteld: *De Spanjaarden hebben in 1573 Haarlem ingenomen. Columbus heeft Amerika ontdekt.*

De volt. teg. tijd wordt ook als volt. toekomstige tijd gebruikt: *Morgenavond heb ik het boek stellig wel uitgelezen.*

IV. De volt. verleden tijd verhoudt zich tot een punt in het verledene als de volt. teg. tijd tot het oogenblik van het spreken: *Ik kwam verleden Zondag bij hem: hij had de boodschap gedaan en het stuk overgeschreven. Den vorigen avond was er op den Dam een paard op hol gegaan. Haarlem hadden de Spanjaarden ingenomen, maar bij Alkmaar begon de victorie.*

V. De verhouding tusschen de tegenwoordig-toekomstige en de verleden-toekomstige tijden blijkt uit een stel zinnen als de volgende. Wanneer iemand op een gegeven dag zegt: *Morgen zal mijn advocaat schrijven; dan zal hij wel nader bericht ontvangen hebben*, dan moet dit eenige dagen later in den volgenden vorm vermeld worden: *Den volgenden dag zou mijn advocaat schrijven; dan zou hij wel nader bericht ontvangen hebben.*

OPMERKINGEN. 1. Bij het gebruik der tijden worden sprekers en schrijvers in den regel veilig door het taalgevoel geleid. De bovenstaande opmerkingen — nog te vermeerderen na de behandeling der bijzinnen in het tweede deel — kunnen in twijfelachtige gevallen tot richtsnoer dienen.

Een paar bekende fouten zijn o. a.: *Was je gisteravond in den schouwburg?* voor: *Ben je g. a. i. d. s. geweest?* als de vrager er zelf niet was. Of: *Ik zond zoo even de proef naar de drukkerij*, voor: *Ik heb ... gezonden*, wanneer men geen andere bedoeling heeft dan te melden, dat de verzending heeft plaats gehad. In een zin als: *„De vossen, die de koets trekken, kosten meer dan twaalphon-*

derd gulden, en hoe worden die verpleegd? (Potg.) zou het feitvermeldend *hebben gekost* beter passen dan het schilderende *kostten*.

Zeer hinderlijk is in een verhaal of beschrijving het gedachteloos overslaan van den teg. tijd in den verl. tijd of omgekeerd.

184. Van de drie onderscheidingen in § 182 komen de 2e en de 3e ook in het gebruik van den infinitief voor. Verschil tusschen *tegenwoordig* en *verleden* wordt echter aan dezen vorm niet uitgedrukt.

De vorm van den *voltooiden infinitief* bestaat uit het *volt. deelw.* + het hulpww. *hebben* of *zijn*: *gelezen hebben, gevallen zijn, enz.*

De vorm van den *toekomenden infinitief* bestaat uit het hulpww. *zullen* met den infinitief: *te zullen lezen, te zullen vallen, enz.* Deze vorm is echter alleen gebruikelijk, wanneer het noodzakelijk is, het toekomend karakter der werking te doen uitkomen. In de meeste gevallen is de gewone infinitief voldoende, bijv.: *Hij beloofde te komen, Hij gelastte mij te vertrekken, maar soms is de uitdrukking der toekomendheid gewenscht: Hij verklaarde zijne toestemming te zullen geven, als die voorwaarde nog vervuld werd. Hij zwoer nooit te zullen vergeten, dat... enz.*

OPMERKING. Aan een *toek. volt. infinitief* is nooit behoefte. Vormen als *te zullen gelezen hebben, te zullen gevallen zijn, zijn* zuiver theoretisch.

OVERZICHT DER TIJDVORMEN.

185. Van de acht tijden zijn er twee enkelvoudig en de overige zes uit een hulpww. en een naamwoordelijke vorm van het ww. (*deelw.* of *inf.*) samengesteld.

Enkelvoudig zijn de *onv. teg. tijd* en de *onv. verl. tijd*: *ik val* en *ik viel, ik leer* en *ik leerde*.

De *volt. teg. tijd* en de *volt. verl. tijd* zijn samengesteld uit den *onv. teg. tijd* en den *onv. verl. tijd* der hulpww. *hebben* of *zijn* met een *volt. deelwoord*: *ik ben* en *ik was gevallen, ik heb* en *ik had geleerd*.

De *onv. (teg.-)toek. tijd* en de *onv. verl.-toek. tijd* zijn samengesteld uit den *onv. teg. tijd* en den *onv. verl. tijd van zullen* met een *onvolt. infinitief*: *ik zal* en *ik zou vallen, ik zal* en *ik zou leeren*.

De *volt. (teg.-)toek. tijd* en de *volt. verl.-toek. tijd* zijn samengesteld uit den *onv. teg. tijd* en den *onv. verl. tijd van zullen* met een *volt. infinitief*: *ik zal* en *ik zou gevallen zijn, ik zal* en *ik zou geleerd hebben*.

186. De vorming van den *onv. teg. tijd* en den *onv. verl. tijd* der werkwoorden, benevens die van het *volt. deelwoord* geeft aanleiding tot de onderscheiding van *sterke* en *zwakke* werkwoorden.

Sterke werkwoorden vormen *volt. deelwoorden* op *-en* en zijn *meerstammig*, d. w. z. de *onv. teg. tijd*, de *onv. verl. tijd enkv.*, de *onv. verl. tijd meerv.* en het *volt. deelwoord* vertoonen 4, 3 of 2 verschillende stamklinkers: *neem — nam — namen — genomen; geef — gaf — gaven — gegeven; bind — bond — bonden — gebonden*, enz.

Zwakke werkwoorden zijn *éénstammig* en vormen *volt. deelwoorden* op *-d* of *-t* naast *onv. verl. tijden* op *-de* of *-te*: *leer — leerde — geleerd; rook — rookte — gerookt*, enz.

Enkele *ww.* in beide groepen vertoonen zeer *aanmerkelijke* afwijkingen van den *gewonen regel* en worden onderscheiden met den *term onregelmatige werkwoorden*.

OPMERKING. De termen *sterk* en *zwak* zien hierop, dat Jacob Grimm, die ze indertijd voorstelde, in de innerlijke vormveranderingen der *sterke ww.* een bewijs van *groofter kracht* zag, dan in de wijze, waarop de *zwakke ww.* door *toevoeging van een uitgang* hun *verl. tijd* vormen. De termen zijn te algemeen om er aan te tornen, maar met meer recht zou men van eene *oudere* en eene *jongere* vervoeging kunnen spreken. De *zwakke ww.* zijn in eene latere periode ontstaan en hebben daardoor een *eenvoudiger manier* aangenomen tot vorming van den *verleden tijd*.

Sterke werkwoorden.

187. Ieder, voor wie de Nederlandsche taal moedertaal is, kent in den *regel* de vormen der *sterke ww.* door het gebruik. Alleen

kinderen, ongeletterden of vreemdelingen toonen neiging om sterke ww. als zwakke te behandelen: *geefde, slaapte, enz.*, of ook omgekeerd, b.v.: *orf* en *georven* voor *erfde, geerfd*, enz.

Er is intusschen in die vormen een zekere gelijkheid van klinkerstand op te merken, waardoor ze tot een zevental klassen zijn te brengen. Een overzicht daarvan wordt verkregen, door op de vier in § 184 vermelde hoofdvormen te letten: den *1en pers. onv. teg. tijd*; den *1en pers. onv. verl. tijd enkv.*; den *1en pers. onv. verl. tijd meerv.* en het *volt. deelwoord*.

In het volgende overzicht zijn de onvolkomen of doffe klinkers met *â — è — ì* en *ò*, de volkomen of heldere klinkers in open lettergrepen met *a, e, ie* en *o* aangegeven.

Eerste klasse.

Klinkerstand: *è* of *ì* — *ò* — *ò* — *ò*.

Op den stamklinker volgt steeds een *l, m, n* of *r*¹⁾, die of verdubbeld of door een anderen medeklinker gevolgd wordt. Voor *l* en *r* is de *è* en voor *m* en *n* de *ì* regel.

<i>zwe</i>	<i>zwo</i>	<i>zwo</i>	<i>gezwo</i>
<i>smelt</i>	<i>smolt</i>	<i>smolt</i>	<i>gesmolt</i>
<i>berg</i>	<i>borg</i>	<i>borg</i>	<i>geborg</i>
<i>klim</i>	<i>klom</i>	<i>klom</i>	<i>geklom</i>
<i>krimp</i>	<i>kromp</i>	<i>kromp</i>	<i>gekromp</i>
<i>win</i>	<i>won</i>	<i>won</i>	<i>gewon</i>
<i>wind</i>	<i>wond</i>	<i>wond</i>	<i>gewond</i> .

Geheel aan dezelfde voorwaarden voldoen: *bersten, delven, gelden, melken, schelden, zweigen*, en eveneens met *è*, schoon er een *m* of *n* op volgt: *zwemmen, schenden, schenken* en *zenden*.

Verder met *ì*: *binden, blinken, dingen, dringen, drinken, dwingen, beginnen, ontginnen, glimmen, klinken, slinken, spinnen, springen, stinken, verslinden, vinden, wringen, zingen, zinken, verzinnen, vezwinden*.

Treffen, trekken, vechten, vlechten en *schrikken* hebben denzelfden klinkerstand, maar missen den vloeienden medeklinker. Het transitieve *verschrikken* is zwak.

¹⁾ Deze heeten *vloeiende* medeklinkers; de overige heeten *vaste*, met uitzondering van *j* en *w*, die *halfklinkers* heeten.

Bederven, derven, sterven, werven, verwerven, zwerven en helpen hebben in den verl. tijd *ie: bedierf, stierf, enz.*

Worden heeft de hoofdvormen *word — werd — werden — geworden*, in plaats van *werd — word — worden — geworden*. Naast den verl. tijd *werd* komt soms ook *wierd* voor.

Tweede klasse.

Klinkerstand: **e — à — a — o.**

De medeklinker is een enkele vloeiende of een **k.**

<i>beveel</i>	<i>beval</i>	<i>bevalen</i>	<i>bevolen</i>
<i>breek</i>	<i>brak</i>	<i>braken</i>	<i>gebroken.</i>
<i>neem</i>	<i>nam</i>	<i>namen</i>	<i>genomen</i>
<i>spreek</i>	<i>sprak</i>	<i>spraken</i>	<i>gesproken</i>
<i>steek</i>	<i>stak</i>	<i>staken</i>	<i>gestoken</i>
<i>steel</i>	<i>stal</i>	<i>stalen</i>	<i>gestolen</i>

Afwijkingen vertoonen: *zweren*¹⁾ (*zwoor — zwoeren — gezworen*), *scheren* (*schoor — schoren — geschoren*) en *komen* (*kwam — kwamen — gekomen*), in welk laatste geval *kwemen* en *gekwomen* de regelmatige vormen zouden zijn.

Derde klasse.

Klinkerstand **e — à — a — e.**

De medeklinker is geen vloeiende of geen **k.**

<i>eet</i>	<i>at</i>	<i>aten</i>	<i>gegeten</i> ²⁾
<i>vergeet</i>	<i>vergat</i>	<i>vergaten</i>	<i>vergeten</i>
<i>genees</i>	<i>genas</i>	<i>genazen</i>	<i>gezezen</i>

Evenzoo: *geven, lezen, meten, treden, vreten.*

Afwijking vertoonen: *bidden, liggen en zitten*, door hun **i** in plaats van **e** en de verdubbelde **d, g** en **t**, die in de overige verlengde vormen (*baden — gebeden, lagen — gelegen, zaten — gezeten*) weer enkel zijn.

De vormen *zag — zagen* zouden een *zegen* en *gezegen* in plaats van *zien* en *gezien* doen verwachten.

¹⁾ Van eene wonde.

²⁾ Voor: *ge-eten.*

Wegen en bewegen hebben den afwijkenden klinkerstand: *woog* — *wogen* — *gewogen*.

Eene sterke afwijking vertoont *plegen* = gewoon zijn. In het Mnl. zijn de regelmatige vormen: *pleeg*, *plag*, *plagen*, *geplegen*, soms ook met de *o* der 2^e kl. *geploegen*. Misschien wel onder den invloed van *bracht* en *dacht* (vgl. § 189) heeft zich aan den vorm *plag* eene *t* gehecht, die ook in het meerv. *plachten* is doorgedrongen. Verder is het deelwoord geheel in onbruik geraakt. Men heeft het zelden noodig en desgewild gebruikt men dan den infinitiefvorm: *Hij heeft het vroeger plegen te doen* (vgl. § 193).

Vierde klasse.

Klinkerstand: *ij* — *ee* — *e* — *e*.

<i>bijt</i>	<i>beet</i>	<i>beten</i>	<i>gebeten</i>
<i>blijk</i>	<i>bleek</i>	<i>bleken</i>	<i>gebleken</i>

Evenzoo: *blijven*, *drijven*, *verdwijnen*, *glijden*, *grijpen*, *hijschen*, *kijken*, *kijven*, *knijpen*, *krijgen*, *krijten*, *kwijten*, *lijden*, *overlijden*, *belijden*, *lijken*, *mijden*, *nijgen*, *nijpen*, *prijzen*, *rijden*, *rijgen*, *rijten*, *schijnen*, *schrijven*, *slijpen*, *slijten*, *smijten*, *snijden*, *spijten*, *splijten*, *stijgen*, *stijven*, *strijden*, *strijken*, *wijken*, *wijten*, *wijzen*, *wrijven*, *zigen*, *zwijgen*, *bezwijken*.

Vijfde klasse.

Klinkerstand: *ie* of *ui* — *oo* — *o* — *o*.

<i>bied</i>	<i>bood</i>	<i>boden</i>	<i>geboden</i>
<i>liegen</i>	<i>loog</i>	<i>logen</i>	<i>gelogen</i>
<i>buigen</i>	<i>boog</i>	<i>bogen</i>	<i>gebogen</i>
<i>luiken</i>	<i>look</i>	<i>loken</i>	<i>geloken</i>

Evenzoo: *bedriegen*, *verdrieten*, *gieten*, *kiezen*, *verliezen*, *genieten*, *rieken*, *schieten*, *tijgen* = trekken (voor *tiegen*), *vlieden*, *vliegen*, *vlieten*, *vriezen* en *druipen*, *duiken*, *fluiten*, *kluiven*, *kruipen*, *pluizen*, *ruiken*, *schuiven*, *sluipen*, *sluiten*, *snuiven*, *snuiten*, *spruiten*, *spuiten*, *stuiven*, *zuigen*, *zuipen*.

Eene afwijking is de *r* in *vroom* — *gevroren*, *verloor* — *verloren* en in *verkoor* — *verkoren* naast *verkoos* — *verkozen*.

Evenzoo de *u* in *spuug* — *spoo*g — *spogen* — *gespogen*.

Ruiken en *rieken*, schoon één van oorsprong (vgl. *kuiken* — *kieken*) hebben twee uiteenlopende beteekenissen gekregen: *geur opnemen* en *geur afgeven*.

Zesde klasse.

Klinkerstand: a — oe — oe — a.

<i>draag</i>	<i>droeg</i>	<i>droegen</i>	<i>gedragen</i>
<i>graaf</i>	<i>groef</i>	<i>groeven</i>	<i>gegraven</i>
<i>vaar</i>	<i>voer</i>	<i>voeren</i>	<i>gevaren</i>

Afwijking vertoonen *zweren*, een eed doen (*zweer* — *zwoer* — *zwoeren* — *gezwoeren*); *slaan* (uit: *slagen*) met *sla* (niet *slaag*), *sloeg* — *sloegen* — *geslagen*.

Staan heeft als onv. verl. *stond* — *stonden* (de *ð* is hier onvolkomen *oe* als in *blom* naast *bloem*) van een vroegeren bijvorm *standen*.

Zevende klasse.

In deze klasse kan de stam van den onv. teg. tijd velerlei klinkers hebben. Het gemeenschappelijk kenmerk is, dat de onv. verl. tijd enkelv. en meerv. een *ie* (voor *ng* een *i*) vertoonen en de klinker van het deelwoord met dien van den onv. teg. tijd overeenkomt.

<i>hang</i>	<i>hing</i>	<i>hingen</i>	<i>gehangen</i>
<i>vang</i>	<i>ving</i>	<i>vingen</i>	<i>gevangen</i>
<i>val</i>	<i>viel</i>	<i>vielen</i>	<i>gefallen</i>
<i>hef</i>	<i>hief</i>	<i>hieven</i>	<i>geheven</i>
<i>schep</i>	<i>schiep</i>	<i>schiepen</i>	<i>geschapen</i>
<i>houd</i>	<i>hield</i>	<i>hielden</i>	<i>gehouden</i>
<i>blāas</i>	<i>blies</i>	<i>bliezen</i>	<i>geblazen</i>
<i>laat</i>	<i>liet</i>	<i>lieten</i>	<i>gelaten</i>
<i>raad</i>	<i>ried</i>	<i>rieden</i>	<i>geraden</i>
<i>slaap</i>	<i>sliep</i>	<i>sliepen</i>	<i>geslapen</i>
<i>loop</i>	<i>liep</i>	<i>liepen</i>	<i>geloopen</i>
<i>stoot</i>	<i>stiet</i>	<i>stieten</i>	<i>gestooten</i>
<i>houw</i>	<i>hieuo</i>	<i>hieuwen</i>	<i>gehouwen</i>
<i>roep</i>	<i>riep</i>	<i>riepen</i>	<i>geroepen</i>

Gaan heeft een onv. verl. tijd *ging* — *gingen* van een vroegeren bijvorm *gangen*.

OPMERKINGEN. I. Er zijn eenige sterke ww., waarvan de onv. verl. tijd de manier der zwakke ww. is gaan volgen: II. *wreken* (*wreekte-gewroken*); III. *weven* (*weefde-geweven*); V. *brouwen* (*brouwde-gebrouwen*); VI. *lachen* (*lachte-gelachen*); *laden* (*laadde-geladen*); *malen* (*maalde-gemalen*); VII. *bakken* (*bakte-gebakken*); *bannen* (*banded-gebannen*); *spannen* (*spande-gespannen*); *spouwen* (*spouwde-gespouwen*); *vouwen* (*vouwde-gevouwen*); *zouten* (*zoutte-gezouten*); *heeten* (*heette-geheeten*); *scheiden* (*scheidde-gescheiden*). Naast *borst* van *bersten* of *barsten* is meer gebruikelijk *berstte* of *barstte*, en evenzoo *raadde* en *stootte* naast *ried* en *stiet*.

2. In enkele gevallen neemt ook het deelw. den zwakken vorm aan, zoodat van enkele w.w. zoowel sterke als zwakke vormen in gebruik zijn: b. v. *korf* en *gekorven* naast *kerfde* en *gekerfd*; *teeg* aan en *aangetegen* naast *tijgde* aan en *aangetijgd*; *school* en *gescholen* naast *schuilde* en *geschuild*; *krooi* en *gekrooien* naast *kruide*, *gekruid*; enz.

3. Eenige sterke volt. deelwoorden herinneren aan verdwenen sterke ww. of aan st. ww., die zwak geworden zijn:

geronnen (in: *zoo gewonnen*, *zoo geronnen*) van een verdwenen *rinnen* = wegvloeien;

geronnen (in: *geronnen bloed*) van het verdwenen *gerinnen* = samenvloeien;

verbolgen van een verdwenen *verbelgen*, afleiding van het zwak geworden *belgen* (*belgde-gebelgd*).

geboren van een verdwenen *beren* = voortbrengen.

verholen van het zwak geworden *verhelen* (*verheelde-verheeld*).

ingetogen, *opgetogen*, *voltogen* van de verdwenen samenstellingen *intiegen*, *optiegen*, *voltiegen*.

verwaten, van een verdwenen *verwaten* (*verwiet-verwaten*) = excommuniceren; vandaar *verwaten* = „afgesneden van de gemeenschap”, en later: „in de hoogste mate onbeschaamd.”

Zwakke werkwoorden.

186. Regel is bij de zwakke ww., dat de onv. verl. tijd op *-de* en het volt. deelwoord op *-d* uitgaat: *hoorde* — *gehoord*, *doodde* — *gedood*, enz.

Wanneer de stam van het ww. op een scherp medeklinker eindigt, d. w. z. op eene *t*, *k*, *f*, *s*, *ch*, *sch*, of *p*, dan worden beide uitgangen tot *te* en *t* verscherpt: *haatte*, *bukte*, *strafte*, *siste*, *juichte*, *vischte*, *hapte* en: *gehaat*, *gebukt*, enz.

Deze verscherping geldt niet, als de **f** en de **s**, gelijk het heet, *onecht* zijn, d. w. z. als deze letters aan het eind van 'een stam staan, waarvan de verlengde vormen b.v. die van den infinitief, weer **v** of **z** vertoonen: *beven* — *beefde* — *gebeefd*; *wuiven* — *wuifde* — *gewuifd*; *vreezen* — *vreesde* — *gevreesd*; *huizen* — *huisde* — *gehuisd*, enz.

OPMERKINGEN. 1. De uitgang **-de** wordt verklaard als een overoude verleden-tijdvorm van het ww. *doen*, zoodat *ik leerde* de beteekenis zou hebben van: *ik leeren-deed*. De hypothese wordt echter ook bestreden.

2. Eene afwijking is, dat de zwakke ww. *jagen* en *vragen* een sterken onv. volt. tijd, gelijk aan dien der 6e kl., hebben: *joeg* en *vroeg*. Bij de bet. „op de jacht gaan” is steeds de zwakke vorm *jaagde* in gebruik.

Uit *legde* en *zegde* zijn ontstaan *leide* en *zeide*, ook verkort tot *lei* en *zei*. *Geleid* en *gezeid* uit *gelegd* en *gezegd* zijn niet zoo algemeen gebruikelijk.

3. Vermelding verdienen hier eenige zwakke ww., die naast gelijkkluidende sterke ww. staan:

stijven (*stijfde* — *gestijfd*) in: „eene kas, een fonds, enz. *stijven*” en in: „iemand in het kwaad *stijven*”, naast *stijven*, van kleëren gesproken.

prijzen (*prijfde* — *geprijsd*) = den prijs van waren er op vermelden, naast st. *prijzen* = is loven.

scheppen (*schepte* — *geschept*) = met eene schep opnemen, of putten, naast: st. *scheppen* = voortbrengen.

4. Nog moeten opgemerkt worden jongere vormingen als:

beeldhouwde — *gebeeldhouwd* naast st. *hiew* en *gehouwen*;

beraadslaagde — *beraadslaagd* „ „ *sloeg* en *geslagen*;

pluimstrijkte — *gepluimstrijkt* „ „ *streek* en *gestreken*;

Verder bijzonderheden omtrent samengestelde en afgeleide ww. volgen in de leer der woordvorming (2e dl.)

Onregelmatige werkwoorden.

187. Strikt genomen zijn alle sterke en zwakke ww., waarvan in de beide voorgaande §§ afwijkingen vermeld zijn, onregelmatig. De term wordt echter gewoonlijk alleen gebezigd voor die ww., welke zeer belangrijke afwijkingen vertoonen. Daardoor

is de groep vaag begrensd en de naam is dan ook niet anders dan een hulpmiddel om eene groep werkwoorden aan te wijzen, waarvan door buitengewone invloeden zeer afwijkende vormen zijn ontstaan.

OPMERKINGEN. Er zijn onder de ww. met afwijkingen, enkele, waarbij misverstand als oorzaak is aan te wijzen. Zoo b.v. dat *tiegen* (*toog — getogen*) met *tijgen* verward is en men b.v. zegt: *Zij tijgen aan 't werk*. Evenzoo dat *plegen* (vgl. § 185, 3e klasse) de vormen *placht* en *plachten* heeft gekregen.

Toch behoort de term *onregelmatig* niet als „bedorven” of „verknoeid” opgevat worden. De invloeden, waardoor de meer of minder groote afwijkingen verklaard kunnen worden, zijn van allerhanden aard. De meeste dier invloeden behooren echter tot het gebied der historische spraakkunst en kunnen in het bestek van dit boek niet behandeld worden.

188. Eene eerste groep vormen de werkwoorden *kunnen*, *zullen* en *mogen*.

Het bijzondere van deze groep is, dat de vormen van den teg. tijd blijkbaar *voormalige verleden-tijdvormen van verdwenen sterke ww.* zijn. Dit wordt afgeleid uit het klinkerverschil in het enkv. en meerv.: *kan — kunnen* (vroeger *connen*), *zal — zullen*, *mag — mogen*, en uit het ontbreken van den persoonsuitgang in den 3en pers.: *hij kan*, *hij zal*, *hij mag*.

Ook *weten* en *moeten* sluiten zich bij deze groep aan, al is uit de tegenwoordige taal niet meer op te maken waarom. Het klinkerverschil tusschen *weet* en *weten* is niet meer merkbaar (vgl. echter hd. *ich weiss* en *wir wissen*) en *moet — moeten* (een oude verl. tijd der 6e kl.) heeft het nooit gehad. Dat de *t* in *hij weet* en *hij moet* geen persoonsgang is, kan nog blijken uit de vergelijking met hd. *er weiss* en *er muss*.

De onv. verl. tijd dezer ww.: *kon* (uit *konde*), *zoude* of *zou* (uit *zolde*), *mocht* (uit *mochte* voor *moogde*), *wist* (uit *wiste* voor *witte*), *moest* (uit *moest* voor *moette*) is gevormd op de wijze der zwakke ww., maar de tijdsuitgang *-de* wordt of geheel afgekapt, of van de verscherping *-te* blijft slechts de *t* over.

De voltooide deelwoorden dezer werkwoorden zijn: *gekund*, *gemoogd*, *geweten* en *gemoeten*; *zullen* heeft er geen. Wanneer

deze ww. echter door een infinitief gevolgd worden, staat hun infinitief in plaats van het deelw. (§ 194): *Hij heeft het kunnen doen. Hij heeft het mogen doen. Hij heeft het moeten doen. Hij heeft het weten te doen.* Ook wel, maar zelden: *Hij heeft het zullen doen.*

OPMERKING. Bij deze groep sluit zich ook *willen* aan, dat door eene andere oorzaak in den 3en pers. onv. teg. tijd, enkv. de *t* mist: *Hij wil.* De onv. verl. tijd is *wilde*, waarnaast ook: *Ik, je, hij wou* en *Wij* en *zij wouën*. Het volt. deelw. is *gewild*.

189. Eene tweede groep vormen de zwakke ww. *brengen, denken, dunken, zoeken* en *koopen*. De onv. teg. tijd is volkomen regelmatig, maar in plaats van *bregde, denkte*, enz. de onv. verl. tijd is: *bracht, dacht, docht, kocht* en *zocht*, waarin de *t* overblijfsel is van de verscherping *-te* voor *-de*. Het voltooid deelwoord is in overeenstemming daarmede: *gebracht, gedacht, gedocht, gekocht, gezocht.*

OPMERKINGEN. 1. *Dunken* komt alleen in den 3en pers. enkv. voor met een voorwerpsvorm als aanwijzing van het logische onderwerp: *Mij, u, hem dunkt. Mij, ons, hun docht.* Het voltooid deelwoord is zeldzaam: *Mij heeft goed gedocht.*

2. *Verknocht* verhoudt zich tot *verknoopen* als *verkocht* tot *verkoopen*.

190. Ten slotte zijn nog te vermelden de volgende onregelmatige werkwoorden:

Hebben met den overgang van *b* tot *v* tot *f* in *hij heeft* (uit *hevet*) en de verdwijning van de *b* in de vormen *had*, enz. van den onv. verl. tijd en in het deelwoord *gehad*.

Zijn met de vormen *ben* en *bent* naast *is, zijn* en *zijt*, die van tweeërlei oorsprong zijn, en verder met een onv. verl. tijd en volt. deelwoord ontleend aan het ww. *wezen*.

Doen met eene tweede *d* in *deed*, ontstaan uit verdubbeling van den stam en een volt. deelw. *gedaan*.

OPMERKING. Het deelwoord *geweest*, wordt, ofschoon de *s* onecht is, met eene *t* gespeld, omdat de vorm nooit verlengd wordt. Het sterke deelw. *gewezen* komt alleen als adjectief voor.

De samengestelde tijden.

191. Bij de vorming der samengestelde tijden (vgl. § 183) hebben de *infinitief* en het *voltooid deelwoord* eene belangrijke taak.

De infinitief, de naam der werking, bestaat uit den stam van den onv. teg. tijd, verlengd met den uitgang **-en**: *loop-loopen, druk-drukken, straf-straffen, beef-beven, kras-krassen, blaas-blazen*, enz.

OPMERKING. De verschillende wijzigingen van den stam, als: de verdubbeling van den slotmedeklinker, de terugkeer van **v** en **z** voor **f** en **s**, enz. vloeien voort uit het spellingsysteem.

Opmerkenswaard is de heldere **o** in *komen* naast de doffe in *kom*. Verder de vormen *gaan, staan, doen* naast de stammen *ga, sta, doe*. *Zien* is samengetrokken uit *zegen*. Bij de ww. *kunnen, zullen* en *mogen* is de inf. uit den meervoudstam van den teg. tijd ontstaan.

192. De vorming van het volt. deelwoord, wat klinker en uitgang betreft, is beschreven in de §§ 185—187.

Omtrent de voorvoeging **ge-**, die regel is, zijn de volgende bijzonderheden op te merken:

1°. In samengestelde ww., waarvan de deelen in de vervoe-ging gescheiden worden, komt **ge-** tusschen de samenstellende deelen in: *hooggeacht, losgemaakt, vrijgesproken, aangemaakt, bijgehouden, ingenomen*, enz.

2°. Bij onscheidbaar samengestelde ww., waarvan het eerste deel een substantief of adjectief is, komt **ge-** vooraan: *gewaar-schuw, gevrijwaard, gelogenstraf, gewaarmerkt, geliefkoosd*, enz.

3°. Bij onscheidbaar samengestelde ww., waarvan het eerste deel een der bijwoorden: *door, mis, om, onder, over, voor* of *weer* is, blijft **ge-** weg: *doorzocht, mishaaagd, omstraald, onderdrukt, overwogen, voorspeld, weerkaatst*, enz.

4°. Evenzoo bij werkwoorden afgeleid met de voorvoegsels *be, ge, er, her, ont* en *ver*: *beloofd, gezworen, erbarmd, hernomen, onthouden, verfraaid*, enz.

Het taalgevoel is in al deze gevallen een veilige gids.

OPMERKING. Bij verhollandsche vreemde ww. wordt **ge-** steeds vóórgeplaatst: *geincasseerd, geinviteerd, geopteerd, gemacadamiseerd*, enz.

193. Het hoofdbeginsel bij de keus tusschen de hulpww. *hebben* en *zijn* is vermeld in § 132: *hebben* dient, waar het een doen of een verkeeren in een toestand geldt (ww. der 1e en 2e groep); *zijn* wordt gebruikt, wanneer van een overgaan in een toestand sprake is (ww. der 3e groep).

OPMERKING. In overeenstemming daarmede zijn de bekende tegenstellingen: *Hij is zijne boodschap vergeten* (weet ze niet meer) naast: *Hij heeft zijne boodschap vergeten* (heeft verzuimd ze te doen); *Hij is die taal verleerd* naast *Hij heeft die taal verleerd*.

Verder worden *volgen* en *navolgen* in hunne eerste beteekenis met *zijn*, in hunne tweede met *hebben* vervoegd: *Hij is den dief gevolgd* of *nagevolgd*, maar: *Hij heeft dat voorbeeld gevolgd* of *nagevolgd*. *Opvolgen* wordt steeds met *zijn* vervoegd: *Hij is zijn vader opgevolgd*.

Beginnen, ofschoon een *doen*, komt altijd met *zijn* verbonden voor: *Hij is aan zijn werk begonnen*. *Hij is een kleinen handel begonnen*.

De bewegingswerkwoorden: *loopen*, *varen*, *roeien*, *zeilen*, *rijden*, *sporen*, *fietsen*, *springen*, *kruipen*, enz. kunnen een *doen* of een *van plaats veranderen* beteekenen (§ 120 Opm.) en worden alzoo beurtelings met *hebben* of met *zijn* vervoegd: *Het kind heeft den heelen morgen gekropen*, en *Het kind is onder de tafel gekropen*, enz.

194. Wanneer een vervoegd ww. door een infinitief gevolgd wordt, doet zich in eenige gevallen het verschijnsel voor, dat bij de vorming van een volt. teg. of verl. tijd het volt. deelwoord door den infinitiefvorm vervangen wordt:

1°. Wanneer het ww. ten aanzien van den volgenden infinitief het karakter van hulpww. van tijd of modaliteit heeft. (Vgl. §§ 132 en 133): *Hij is gaan zwemmen*. *Hij was blijven logeeren*. *Hij is komen eten*. *Hij is komen te sterven*. *Hij is wezen zwemmen*. *Hij heeft kunnen schaatsenrijden*. *Hij heeft het weten te verstoppen*. *Hij heeft mogen zwemmen*. *Hij heeft durven weigeren*. *Hij had moeten betalen*. *Hij heeft dienen te antwoorden*. *Hij had behooren te waarschuwen*. *Hij heeft niet behoeven te betalen*, enz. Ook (vgl. § 133 Opm. 1) bij ww. die eene soort van „willen” beteekenen en dus eveneens als modaliteitsaanwijzingen kunnen beschouwd worden: *Hij heeft willen vluchten*. *Hij heeft pogen*, *trachten*, *probeeren te vluchten*, enz. *Hij heeft begeeren te sterven*. *Hij heeft niet verkiezen*

te antwoorden. *Hij heeft u vreezen (meenen, denken) te beleedigen. Hij heeft gelieven te zeggen.*

2°. Bij de werkwoorden, die (vgl. §§ 62, 64 en 66) door een infinitief als bep. van gesteldheid kunnen gevolgd worden: *Hij heeft staan praten, zitten lezen, loopen schreeuwen, liggen slapen. Ik heb hem zien aankomen, hooren zingen. Ik heb de koorts voelen opkomen. Ik heb het boek op tafel vinden liggen. Hij heeft den jongen laten loopen. Ik heb hem doen opmerken.* Hierbij sluiten zich aan: *Ik heb hem helpen dragen. Ik heb hem leeren lezen.*

OPMERKINGEN. 1. In al de behandelde gevallen is het effect dezer constructie, dat de klemtoon op den volgenden infinitief valt en het vervoegde ww. daartegenover eene ondergeschikte beteekenis krijgt. Zoodra dan ook de infinitief niet *onmiddellijk* volgt, wat bij enkele der opgesomde ww. mogelijk is, wordt de voltooide tijd weer op de gewone wijze gevormd en krijgt hij den vollen klemtoon: *Hij heeft gepoogd, (getracht, geprobeerd), U te bedriegen. Hij had begeerd zich openlijk te verdedigen. Hij heeft niet verkozen op die vraag te antwoorden. Hij heeft gemeend, U daarmee te beleedigen.*

2. In de beschreven constructie komt het voor, dat bij de vorming van een volt. tijd der hulpww. *kunnen, mogen, moeten* en *willen* beurteelings *hebben* of *zijn* gebezigd wordt, al naarmate de volgende infinitief met het eene of het andere ww. wordt vervoegd, een ander bewijs voor de ondergeschiktheid van het hulpww. Vgl.:

<i>Het heeft niet mogen baten, en</i>	<i>Het is ons niet mogen gelukken.</i>
<i>Hij heeft moeten betalen, en</i>	<i>Hij is moeten heengaan.</i>
<i>Hij heeft niet kunnen schrijven, en</i>	<i>Hij is niet klaar kunnen komen.</i>
<i>Hij heeft niet willen eten, en</i>	<i>Hij is niet willen heengaan.</i>

194. De tijden van een lijdenden vorm zijn alle acht samengesteld. De onvoltooide tijden worden gevormd met *worden* en de voltooide met *zijn*, wat het volgende schema oplevert:

Onv. teg. tijd.	Onv. verl. tijd.
<i>ik word geroepen, enz.</i>	<i>ik werd geroepen, enz.</i>
Volt. teg. tijd.	Volt. verl. tijd.
<i>ik ben geroepen, enz.</i>	<i>ik was geroepen, enz.</i>
Onv. toek. tijd.	Onv. verl.-toek. tijd.
<i>ik zal geroepen worden, enz.</i>	<i>ik zou geroepen worden, enz.</i>
Volt. toek. tijd.	Volt. verl.-toek. tijd.
<i>ik zal geroepen zijn, enz.</i>	<i>ik zou geroepen zijn, enz.</i>

Soms wordt in de voltooide tijden om de lijdende bet. scherper te doen uitkomen, het deelw. *geworden* toegevoegd: *ik ben geroepen geworden*, enz.

MODALITEITSVERSCHIL.

195. In § 60 is reeds voorloopig aangegeven, hoe ook de vorm van het werkwoord kan dienen, om de al- of niet-werkelijkheid van den gezegde-inhoud te helpen uitdrukken.

Het vormverschil, dat daartoe dienen moet, is in onze taal zeer gering en heeft zich slechts voor zeer bijzondere gevallen gehandhaafd. In de meeste gevallen hebben de bijwoordelijke bepalingen van modaliteit en de hulpww. van modaliteit voor deze functie de voorkeur, omdat zij de modaliteit veel scherper en nauwkeuriger uitdrukken. Zoo komt het dan ook herhaaldelijk voor, dat de uitdrukking der modaliteit door den vorm van het werkwoord onvoldoende is en door een of ander bijwoord wordt aangevuld: *Haast je toch! Kwam hij maar!*

De gevallen, waarin de vorm van het werkwoord de modaliteit van het gezegde uitdrukt, zijn tot vier groepen te brengen:

- 1°. de inhoud van het gezegde geldt als de uitdrukking van eene *bestaande, bestaan hebbende* of *verwachte werkelijkheid*;
- 2°. het gezegde geldt als *gebod*, d. w. z. als de uitdrukking van eene *noodzakelijke*, met nadruk gewilde werkelijkheid;
- 3°. het gezegde geldt als de uitdrukking eener gewenschte of veronderstelde werkelijkheid, die *mogelijk* wordt geacht;
- 4°. het gezegde geldt als de uitdrukking eener gewenschte of veronderstelde werkelijkheid, die *onmogelijk* of *onwaarschijnlijk* wordt geacht.

De groepen vormen, die voor elk dezer doeleinden dienen, worden gewoonlijk aangeduid met de traditioneele namen: aantoonende wijs (*indicatief*), gebiedende wijs (*imperatief*), aanvoegende wijs (*conjunctief*) en voorwaardelijke wijs (*conditionalis* of *irrealis*).

OPMERKINGEN. 1. Van deze namen is die van *imperativus* of *gebiedende wijs* de eenige, die het hoofdkarakter van den vorm voldoende aangeeft. De overige namen zijn op te vatten, als volgt: *indicatief* = werkelijkheidswijs; *conjunctief* = mogelijkheidswijs; *conditionalis* of *irrealis* = onwaarschijnlijkheids- of onmogelijkheidswijs.

2. Afgezien van de geschiedenis der modaliteitsvormen, maar uitgaande van den tegenwoordigen taalstand is de verhouding dier vormen, als volgt te omschrijven:

1°. De aantoonende wijs bestaat uit de acht stellen ongewijzigde tijdvormen.

2°. De gebiedende wijs is een bijzonder gebruik van den stam van den onv. teg. tijd.

3°. De aanvoegende wijs bestaat uit lichtgewijzigde tijdvormen van de aant. wijs.

4°. De voorwaardelijke wijs bestaat uit in bijzondere beteekenis gebruikte verleden-tijdvormen van de aanvoegende en ook van de aantoonende wijs.

Aantoonende wijs.

196. De aantoonende wijs bestaat uit de acht stellen tijdvormen, in § 182 beschreven. De vormen 1 en 2 stellen de werking voor als nu ¹⁾ werkelijk, 3 en 4 als eene nu verwachte werkelijkheid. De vormen 5 en 6 stellen haar voor als vroeger werkelijk, 7 en 8 als eene vroeger verwachte werkelijkheid.

Hierbij is nog op te merken, dat de ontkenning van eene werkelijkheid: *Hij komt niet*, ook eene werkelijkheid is (nl.: *Hij blijft weg*) en daartoe dus ook de vormen der aantoonende wijs gebruikt worden.

Dit is ook het geval in vragen: *Komt hij van avond? Wie komt er van avond?*

OPMERKING. De vormen der aantoonende wijs zijn zuivere tijdvormen, gesplitst in de bekende persoonsvormen. Geenerlei modaliteitsteeken heeft nu noch vroeger invloed op deze vormen gehad. De tijdvormen zijn dus tegelijk modusvormen.

Het komt intusschen voor, dat nu eens de tijdaanwijzende, een

¹⁾ Nu is hier evenals in § 182 op te vatten als: *op het oogenblik van het spreken*, en *vroeger* als: *op een verleden tijdstip*.

andermaal de modaliteitsaanwijzende beteekenis op den voorgrond treedt; b.v. in: *De koning komt* is *komt* allereerst tijdvorm, als de zin is: *Daar komt de koning*. Beteekent hij echter: *De koning blijft niet weg*, dan is *komt* voornamelijk modusvorm.

In dit licht beschouwd zijn vooral de tegenwoordige tijden 1 en 2 de echte werkelijkheidsvormen: *En toch draait zij! Hij heeft dat inderdaad verklaard*. De toekomstige tijden kunnen, gelijk in het 2e deel blijken zal, in bijzinnen ook ter omschrijving van de aanvoegende wijs dienen: „toekomstig” en „mogelijk” zijn verwante begrippen. De verleden-tijdvormen worden, behalve voor eene vergane werkelijkheid, ook als voorwaardelijke wijs gebruikt (vgl. § 199).

Gebiedende wijs.

197. Een gebod veronderstelt uit den aard der zaak één of meer toegesproken personen, en zoo is het natuurlijk, dat als gebiedende wijs slechts twee vormen beschikbaar zijn: de enkele stam van den onv. teg. tijd: *lees, val, heb*, enz. voor het enkelvoud en de stam + t voor het meervoud: *leest, valt, hebt*, enz.

Dit onderscheid tusschen enkelvoud en meervoud wordt in het spreken niet altijd in acht genomen. Het is vooral de stembuiging, die aan den stam, met of zonder t, het karakter van een gebod geeft.

In § 71 is reeds aangewezen, hoe de stembuiging een gebod ook in een verzoek, zelfs in eene bede veranderen kan.

In het meervoud wordt, als de toegesproken personen uitdrukkelijk met *jullie* aangewezen worden, de meervoudsvorm van den 3en pers. als gebodsvorm gebruikt: *Trekken jullie wat harder! Loopen jullie vast vooruit!*

In ongemeenen stijl kan soms een gebiedende 1e pers. meerv. voorkomen, die als wensch of opwekking geldt: *Scharen we ons om het vaandel! Rapen we al onzen moed bijeen!*

OPMERKINGEN. 1. Niet alleen de stam, maar ook de infinitiefvorm en het voltooide deelwoord kunnen, op gebiedenden toon uitgesproken, een gebod uitdrukken: *Vieren! Stoppen! Opgepast! Den vijand aangevallen!* Bij het gebruik van het deelwoord, begrijpt de spreker zich dikwijls mee in het gebod. In deze gevallen is het echter niet de grammaticale vorm, maar de toon (Vgl. § 1, *Opm.* 2.) die aan deze woorden de beteekenis van een gebod geeft.

2. Wanneer een gebod een 1en of 3en pers. geldt, dan kan dit uitgedrukt worden door een mededeelenden zin met een der hulpww. *moeten* of *zullen*: *Ik móet vertrekken. Hij zál gehoorzamen*, enz. Ook kan het geschieden door een wenschenden zin, op bevelenden toon uitgesproken: *Laat ik voortmaken! Laat hij oppassen!* (Vgl. voor het laatste § 198.)

Aanvoegende wijs.

198. De aanvoegende wijs (*mogelijkheidswijs*) bestaat uit de vormen, waardoor eene werking als mogelijk voorgesteld kan worden. In onze taal beperken deze vormen zich tot lichte wijzigingen van den 1en en 3en pers. enkv. van den onv. en volt. teg. tijd en den onv. en volt. verl. tijd der aantoonende wijs: *ik of hij neme, ik of hij hebbe genomen, ik of hij name, ik of hij hadde genomen*. Voor een w.w., dat met *zijn* vervoegd wordt, zijn de voltooide tijden: *ik of hij zij vertrokken, ik of hij ware vertrokken*. Voor de overige personen der 1en en 3en pers. meervoud en den 2en pers. enkv. en meerv. zijn de mogelijkheidsvormen geheel gelijk aan de werkelijkheidsvormen.

Bovendien kan van de vermelde vormen in den enkelvoudigen zin slechts de 3e persoon van den onv. teg. tijd gebezigd worden, en wel in de volgende gevallen:

1°. voor een vervulbare wensch, eene opwekking, een voorschrift enz.: *De koning leve! God zij met ons! Groeie en bloeie onze nieuwe school! Hij doe zijn best. Hij wete het wel. Men neme een lepel slaolie*, enz.

2°. voor eene toelating: *Hij ga zijn gang! Welnu, hij neme het ding gerust weer mee*, enz.

De bespreking der mogelijkheidsvormen in den samengestelden zin volgt in het 2e deel.

OPMERKINGEN. 1. De vormen der aanvoegende wijs zijn in tegenstelling met die der aant. wijs wèl onder den invloed van een modaliteitsteeken ontstaan.¹⁾ Dit teeken kwam in alle persoons-

¹⁾ Een kortere of langere *ie*-klank, die tusschen den stam en den persoonsuitgang gevoegd werd. Het vermoeden is uitgesproken (W. Scherer), dat dit modale tusschenvoegsel oorspronkelijk zou beteekend hebben, dat de werking *behoorde* te geschieden. *Hij geve* zou dus gelijk gestaan hebben met: *hij te geven heeft*.

vormen van de tijden 1, 2, 5 en 6 voor, maar alleen in den 1en en 3en pers. enkv. is er een spoor van overgebleven. De andere vormen zijn weer aan die van de aant. wijs gelijk geworden.

2. Bij het ontbreken van mogelijkheidsvormen voor den 1en en 3en pers. meerv. en den 2en pers. enkelv. en meerv. is als modaal hulpww. het ww. *mogen* in gebruik gekomen: *Ik moge slagen* of *Moge ik slagen*. *Moogt gij slagen* of *Moog je slagen*. *Hij moge slagen* of *Moge hij slagen*. *Mogen wij slagen*. *Moogt gij slagen* of *Mogen jullie slagen*. *Mogen zij slagen*.

Op te merken is, hoe alleen bij *ik* en *hij* zoowel de mededeelende als de vragende woordschikking mogelijk is. Bij de andere personen is de vragende woordschikking onmisbaar, anders wordt de wensch eene mededeeling.

3. Terwijl *mogen* modaal hulpww. is in wenschen, dient *laten* als zoodanig in opwekkingen en aansporingen: *Laat ik voortmaken*. *Laat hij* (laat de jongen) *wat voortmaken*. *Laten wij* of *zij wat voortmaken*.

Om deze constructie te begrijpen, is op te merken, dat de onverbleekte beteekenis van *laten* „veroorzaken” of „toelaten,” (fr. *faire* of *laisser*) is. *Laat mij, hem, ons, hen, den jongen* of *de jongens hard loopen* heeft dus allereerst de twee beteekenissen: *Maak mij, hem, den jongen, enz. hard loopende* of *Laat mij, hem, den jongen, enz. toe hard te loopen*. *Laat* is in het eene en het andere geval een geb. wijs, gevolgd door een 4en nvl. als l. v.

De vorm is echter ook in gebruik gekomen als omschrijving voor de aanvoegende wijs, en kreeg zoo de beteekenis: *Dat ik, hij, de jongen hard loope, dat wij, zij, de jongens hard loopen*. Het gevoel, dat de aangeduide of genoemde personen hier meer actief optreden, verklaart bij dit verbleeken van *laten* tot een hulpww. van modaliteit, hoe de 4e nvl. in een 1en kon overgaan: *Laat ik, laat hij (laat-i,) laat-we, laat-ze hard loopen*, en hoe vervolgens in de beide laatste gevallen de persoonsvorm met het nieuwe meerv. onderwerp ging congrueeren: *Laten we, laten ze voortmaken!*

In het Hd. heeft deze overgang geen plaats gehad; daar is het altijd *lass mich gehen, lasst uns gehen!* Trouwens ook in onze taal is de 4e nvl. in deze omschrijving der aanv. wijs naast den 1en nvl. in gebruik gebleven, althans in den 1en pers. enkv. en meerv.: *Laat mij liever zeggen. Komt, laat ons gaan!* In den 3en pers. enkv. en meerv. hebben de gemakkelijker vormen: *Laat hij (laat-i)* en *laten* ze algemeen de voorkeur gekregen.

Voorwaardelijke wijs.

199. Voorwaardelijke wijs is een term ter aanduiding van de vormen, die beschikbaar zijn om de onwerkelijkheid of onmogelijkheid van den gezegde-inhoud uit te drukken. Bijzondere vormen, ontstaan onder den invloed van een speciaal modaliteits-teeken, hebben zich daartoe niet ontwikkeld, maar de verleden-tijdvormen, zoowel van de aantoonende als van de aanvoegende wijs, zijn voor dit doel in gebruik gekomen:

1°. Onvoltooide vormen: *ik gaf, ik kwam, ik zou geven, ik zou komen, ik gave, ik kwame;*

2°. de voltooide vormen: *ik had gegeven, ik was gekomen, ik zou gegeven hebben, ik zou gekomen zijn, ik hadde gegeven, ik ware gekomen.*

Daar hetgeen verleden is, niet meer bestaat, is het begrijpelijk, hoe deze vormen middelen konden worden tot uitdrukking van het niet verwachte, het niet bestaande, het onwaarschijnlijke, het onmogelijke. Het zijn alzoo tijdvormen, die dat karakter geheel hebben afgelegd en zuivere modusvormen geworden zijn. Een zin als: *Kregen de jongens maar vacantie*, voert den hoorder niet met zijne gedachten naar een tijdstip in het verledene, maar bepaalt hem tot het tegenwoordige en beteekent voor hem: „die wensch naar vacantie wordt waarschijnlijk niet vervuld.”

Zoodra alzoo een verleden-tijdvorm niet aan een verleden tijd doet denken, maar aan een onwaarschijnlijke of geheel onmogelijke werking of toestand is het een modusvorm, behoorende tot de groep, aangeduid met den naam van voorwaardelijke wijs.

Evenals van de vormen der aanvoegende wijs zijn de diensten dezer vormen eerst volledig te beschrijven na de behandeling van den samengestelden zin (*2de dl.*). Voorloopig is alleen na te gaan, welk gebruik er in den enkelvoudigen zin van gemaakt wordt.

OPMERKING. De naam „*voorwaardelijke wijs*”, de vertaling van *conditionalis*, is al bijzonder slecht. Hij levert het gevaar op, dat wie niet met den term vertrouwd is, er vormen onder verstaat, bestemd voor zinnen, die eene voorwaarde uitdrukken. Onwerkelijkheids- of onmogelijkheidswijs (*irrealis*) geeft de beteekenis beter aan.

De naam is intusschen bruikbaar, wanneer men hem opvat als: modusvorm voor niet te vervullen voorwaarden, of ook voor werkingen,

die van dergelijke onvervulbare voorwaarden afhankelijk zijn. De straks volgende voorbeelden zullen dit nader toelichten.

200. In hoofdzinnen komt de voorwaardelijke wijs voor in de volgende gevallen:

1°. in onvervulbare wenschen: *Had hij toch wat meer geduld. God gave het. Deed iedereen maar als hij. Bleef die regen maar wat aanhouden. Mocht hij slagen. Mochten zij zich dat voorrecht waard toonen. Had(de) hij maar een rijtuig genomen. Was (ware) hij maar niet vertrokken.*

2°. in toelatingen van iets, dat waarschijnlijk toch niet zal geschieden: *Mijnentwege ging hij zijn gang. Hij kon het ding gerust weer meenemen. Voor mijn part bleef hij weg.*

3°. als beleefdheidsvorm, waarbij de spreker wat hij wensch of zegt uit bescheidenheid als misschien niet of moeilijk vervulbaar, of als mogelijk minder juist voorstelt: *Ik wilde mijnheer weleens spreken. Ik zou nog wel een kopje thee lusten. Het kon wel gaan regenen. Hij mocht zijn tante weleens gaan opzoeken. Hij moest wat bedaarder zijn.*

4°. in aarzelende, twijfelende vragen, waarop gemeenlijk een antwoord gevreesd wordt, dat niet met sprekers verwachting strookt: *Zou de trein al aan zijn? Zouden wij de boot nog halen? Zou ik dat werk kunnen doen?*

5°. in oratorische vragen met de bedoeling, dat een bevestigend antwoord ondenkbaar is: *Ware dat rechtvaardig? Zou dat rechtvaardig zijn? Zou zoo iets geduld moeten worden? Konden zulke fouten niet vermeden worden?*

OPMERKING. Uit de voorbeelden blijkt, dat deze onmogelijkheidsvormen deels als tegenstelling van de aanvoegende, deels als tegenstelling van de aantoonende wijs dienen. Tegenover 1° en 2° staan vervulbare wenschen en toelatingen van mogelijke dingen: *Hij hebbe wat meer geduld. Hij ga zijn gang*, enz. Tegenover 3°, 4° en 5° staan stellige, onomwonden beweringen: *Ik wil mijnheer weleens spreken*, enz; gewone vragen: *Is de trein al aan?* enz. en minder sterke oratorische vragen: *Is dat rechtvaardig? Moet zoo iets geduld worden?*

INHOUD.

Inleiding	7

DE LEER VAN DEN ENKELVOUDIGEN ZIN.

De zin en zijne deelen	13
Het gezegde	15
Het naamwoordelijk gezegde	17
Het werkwoordelijk gezegde	20
Het onderwêrp	20
Voorwerpen	23
Het lijdend voorwerp	26
Het meewerkend voorwerp	31
Het oorzakelijk voorwerp	36
Bepalingen	39
Bijvoeglijke bepalingen	42
Bijwoordelijke bepalingen	47
Bijw. bepalingen van plaats	49
Bijw. bepalingen van tijd	51
Bijw. bepalingen van oorzaak en gevolg	54
a. van <i>oorzaak</i>	56
b. van <i>reden</i> en <i>grond</i>	56
c. van <i>middel</i>	57
d. van <i>gevolg</i>	57
e. van <i>doel</i>	57
f. van <i>voorwaarde</i>	58
g. van <i>toegeving</i>	58
Bijw. bepalingen van hoedanigheid en hoe- grootheid	58
a. van <i>hoedanigheid</i>	59
b. van <i>omstandigheid</i>	59
c. van <i>beperking</i>	61
d. van <i>hoeveelheid</i> , <i>graad</i> en <i>verhouding</i>	61
Bijw. bepalingen van modaliteit	63

Bepalingen van gesteldheid	64
Bep. van gesteldheid 1 ^e soort.	65
Bep. van gesteldheid 2 ^e soort.	66
Woordorde en zinsmelodie.	69
Onvolkomen zinnen	73

DE LEER DER WOORDSOORTEN.

Het woord in het algemeen	75
Zelfstandigheidswoorden.	78
ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.	80
ZELFSTANDIGE VOORNAAMWOORDEN	85
Persoonlijke voornaamwoorden	86
Bijvoeglijke of adnominale woorden	89
LIDWOORDEN	89
BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN	93
VOORNAAMWOORDEN.	97
Bezittelijke voornaamwoorden.	97
Aanwijzende voornaamwoorden	98
Vragende voornaamwoorden.	100
Onbepaalde voornaamwoorden.	101
(Betrekkelijke voornaamwoorden).	102
TELWOORDEN	102
Werkingswoorden.	106
WERKWOORDEN	107
Het werkwoord als gezegdewoord.	107
Koppel- en hulpwerkwoorden	114
Naamwoordelijke vormen van het werkwoord	117
<i>De infinitief</i>	118
<i>De deelwoorden</i>	119
Bijwoordelijke (adverbiale) woorden.	122
BIJWOORDEN	122
Het bijwoord als bijw. bepaling	122
Het bijwoord in zijne bijfunctiën.	124
Betrekkingwoorden.	126
VOORZETSELS	127
Woorden buiten het zinsverband	129
TUSSENWERPSELS	130

DE LEER DER VORMEN.

Aard der vormverschillen	132

De vormen der naamwoorden	136
GETALVERSCHIL	136
GESLACHTSVERSCHIL	140
FUNCTIEVERSCHIL EN CONGRUENTIEVORMEN	148
OVERZICHT DER BUIGINGSVORMEN	151
BIJZONDERHEDEN	157
De zelfst. nwdn. der s-klasse (n ^o . 1).	157
De zelfst. nwdn. der en-klasse (n ^o . 2)	158
De bijvoeglijke verbuiging (n ^o . 3).	159
De voornaamwoordelijke verbuiging (n ^o . 4).	161
De buiging der pers. vnwdn. (n ^o . 5)	163
De buiging der overige zelfst. vnwdn. (n ^o . 6)	164
GEAADVERSCHIL	165
De vormen der werkwoorden	171
PERSOONSVERSCHIL	171
TIJDSVERSCHIL	174
OVERZICHT DER TIJDSVORMEN	178
Sterke werkwoorden.*	179
Zwakke werkwoorden	184
Onregelmatige werkwoorden.	185
De samengestelde tijden.	188
MODALITEITSVERSCHIL	191
Aantoonende wijs	192
Gebiedende wijs.	193
Aanvoegende wijs	194
Voorwaardelijke wijs	196

VERBETERINGEN.

- Bl. 108, r. 2 v. b. *staat*: transitief, *lees*: intransitief.
 „ 113, r. 17 v. o. „ *overgankelijke*, „ *onovergankelijke*.
 „ 141, r. 1 v. b. is weggefallen: *gen*.
 „ 161, zie de noot.

Het AANHANGSEL volgt in het 2e deel.

